STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03759

A SHTEDTL

Sholem Asch

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ווילנער פארלאג ב. א. קלעצקין

ווילנע, קליין סטעפן גאס 23

עס דרוקט זיך

1. י. ל. פרץ. פאר קליין און גרויס.
2. „ אלט און ניי.
3. „ אדם וחוה.
4. „ פון שטוב אין גאס.
5. „ דראמען.
6. גארקי. מיין קינדהייט.
7. וויפער. די אוראלטע געשיכטע און דער מזרח.

עס איז ארויס פון דרוק

8. י. ל. פרץ. די צייט אין 2 ביכער.
9. א בוך וועגן פרצן א זאמלבוך צוזאמענגעשטעלט פון „די יידישע וועלט" און אנד.

שלום אַש.

א שטעדטל

(אַ פּאָעמע פון דעם יידישן לעבן אין פּוילן)

דריטע אויפלאגע.

ווילנע — 1920.

ווילנער פארלאג פון ב. א. קלעצקין.

איבערדרוקן און איבערזעצן אָן
דער ערלויבעניש פון מחבר איז
פֿארבאטן.

דרוקעריי „ווילנער פארלאג" קליין סטעפן גאס 23.

אהן א גלאז ווארימס, געהט ער זיך פראסט מיט טלית און תפילין אריבער צו ר' יהוזקאל'ן אין „שטוב" אריין, און ווי א היימישער, הייסט ער איינער פון די דיענסטען, אז זי זאל איהם א גלאז טהיי דערלאנגען. מעהר איז מסוגל די „שטוב" צו א גלעזעל בארשטש; נאך איהם קומט מען אריין אין א ווינטערדיגען נאכ'ן אנבייסען, אז דער פראסט קנאקט, און מען וויל זיך די גליעדער אנווארימען. און ווער שמועסט נאך, אז מען קאכט ביי מלכה'לען — ר' יהוזקאל'ס ווייב — דעם קנאבעל-בארשטש. צו נעהמען אין „שטוב" איז ניט קיין הרפה, דער מנהג איז שוין אזוי: א גלעזעל בארשטש — א טרונק וואסער. פוילט זיך נאר א שטאדט-בעל-הבית'טע די הרובע אונטערצוהייצען, נעהמט זי איהר טעפיל און טראגט עס צו מלכה'לעם קיך אריבער. און אין מלכה'לעם קיך געפינען זיך די גאנצע שטאדט טעפלעך. טהיילמאל פערטוישען זיך די בעלי-הבית'טעס מיט די טעפלעך, ווערט דארט א לעבען. כיאכט זיך א יונג א „ברונז" פון דער היים, האלט ער זיך אויף אין ר' יהוזקאלס שטאלען. צו זארגען איז נישט דא וואס, ברויט און זעמעל ווערען ביי ר' יהוזקאל'ן נישט פערשלאסען, — אלעס אין קיך פריי ווי וואסער איז עס. פוטער און רעטעכער איז שטענדיג דא אין קעלער, דער שליסעל פון קעלער הענגט אין קיך, ביי יענטען (דאס דיענסט-מיידעל) א „וואוילע טאכטער", ברודער, אז נישט קריגט זי קלעפ. ר' יהוזקאל הייסט אליין.

די נאכט האט דאס שטעדטעל אונטער איהר שויץ ארונטער גענומען, און די גאנצע וועלט ארום און ארום האט זי אין זיך בעהאלטען. אין מיטען דער נאכט האט זיך א רעשענדיג קלאפען פון פערד און רעדער דערהערט אויף שטיינער. דאס רעש'ען איז פערשטומט געווארען ביי דעם שטראהל שיין, וואס האט פון א לאדען ארויסגעדרינגט, און פון וואגען איז ווער אראב... שווערע „בעל-בת'ישע" טריט האבען זיך איבער'ן קארידאר געלאזט הערען. דאס האבען געמוזט קומען היימישע, ווארום זיי האבען באלד די קליאמקע פון טהיר געפונען, אויפגעעפענט, און אין „שטוב" אריין.

אין דער ברייטער, לאנגער „שטוב" איז קיינער נישט דא. זי איז פול מיט שאטענס; די גרויסע ווינטער-לאמפ מיט דער ברייי-

בלאטיג איז דער וועג, וואס פיהרט אין „שטעדטעל" אריין.

עס איז אפאר פורים־טאג, דער שניי אויף די פעלדער צולאזט זיך און צוגעהט, און איבער די אויבערדעק פון די ווייסע שניי־וועלט ווייזען זיך שוין דא און דארט שווארצע ערד־פלעקען ארויס. דער זוימען, וועלכער האט זיך איבער דעם גאנצען ווינטער הינטער די שניי־דעק אין דער ערד אויפגעהאלטען — איז ווייך געווארען, צו־שפאלטען, און זיינע שפראצענדיגע ווארצלען הויבען אן צו נאגען היונה פון דער מאמע־ערד. און אין די שווארצע ערד־פלעקען איז עס צו דערקענען, אז די מאמע־ערד איז „טראגענדיג"... ווייט אויף ביידע זייטען וועג, צווישען די ליפען־בוימער, געהט אנ'איינזאמער וואנדערער מיט'ן פעקעל אויפ'ן פלייצע און מיט'ן שטעקען אין דער האנד. שווארצע קראהען פליהען דארט ווייט איבער'ן וועג, פון בוים צו בוים, און שארען אב מיט זייערע גרויסע פיסלעך די ווייסע, לאנגע שניי־שנירלעך, וואס זענען אויף די צווייגען פון די בוימער. דעם וואנדערער'ס וועג פיהרט אין „שטעדטעל" אריין, קום מיט מיט איהם, און וואס מיר וועלען זעהן און וואס מיר וועלען הערען, וועלען מיר אין דעם בוך בעשרייבען:

I.

די שטוב.

די טהיר פון דער „שטוב" איז אפען א גאנצען טאג און א גאנצע נאכט, און ווי אין א גאסט־הויז דרעהט מען זיך דארט תמיד אריין און ארויס. איז'ן איז עס ר' יהזקאל גאמבינערס „שטוב", נאר דאך — א שטאדט'ס־שטוב, א רשות־הרבים, אזוי, אז א ווילד־פרעמדער קומט אריין און זעצט זיך אנידער, געהט ניט אן די קשיא: „וואס וועט איהר זאגען, ר' יוד?". דא זענען אלע אין ערדהיים, פערלאזט א שטאדט־בעל־הבית זיין היים אין דער פריה

טער שיין, ווי א באבע אין א ברייטען פארטוך, ברענט זיך איינע אליין צווישען די שאטענס אין מיטען שטוב. די אנגעקומענע יודען זענען אין לאנגע, ברייטע שאפען־פעלצען, די ברייטע קאלנערס זענען ביז'ן האלבען רוקען פערווארפען און ביי'ם האלז מיט א ברייטען, רויטען שאל פערבונדען; צווישען די טונקעלע פאלדען, וואס פערווארפען זיך אין די פעלצען, האלט זיך נאך אויף דער טונקעלער סוד פון דער נאכט, וואס זיי האבען פון דרויסען מיטגעבראכט...
אויף די קעפ האבען זיי שאפענע היטלען מיט „לאפען" איבער די אויערען פערבונדען, און אן אייז־הויך איז איבער די היטלען און קאלנער פערפרוירען. דער „אייז־הויך" ווערט פון דער שטוב־ווארימקייט צוגאנגען, און טראפען וואסער רינען פון די היטלען, פון די פעלצען; און ביי'ם דרעהען זיך איבערן שטוב לאזען זיי נאך זיך שפורען וואסער איבער. זיי זענען צו צום גרויסען אויווען, וואס איז אין א ווינקעל פון שטוב געשטאנען. דער אויווען האט זיין היץ פאר־אויס פאר זיך געשיקט און נישט צוגעלאזט צו זיך. די ווארימקייט האט זיי ארומגענומען. זיי האבען זיך די פעלצען אויסגעטהון און זענען געבליבען שטעהן אין דיקע מאנטלען, ארומגעגארטעלט מיט רויטע גארטלען, ערשט דאן האבען זיך אנגעהויבען די בערד צו ווייזען. טהייל ווייס, טהייל שווארץ, טהייל קורצע, טהייל לאנגע.
די יונגערע האבען דעם ארט ביי'ם אויווען פאר די אלטע אבגעלאזט און אליין זענען זיי געפאלען ווער אויף א באנק, ווער אויף א טיש, און האבען אנגעהויבען צו דרעמלען. די אלטע זענען שטיל־שווייגענד ארום אויווען געזעסען, און אמאל האט איינער דעם אנדערען א קשיא פון געשעפט געפרעגט, און נאך א לאנגע ווייל האט יענער איהם א תירוץ אבגעענטפערט.

די נאכט האט ערשט יעצט אנגעהויבען דורכ'ן פענסטער אריינצוקוקען דורך גרויע ברילען, און עס האט זיך געדאכט, אזוי ווי מען וואלט א פאר טונען ליכטיגקייט אין א פינסטערען נאכט'ים אריינגעגאסען. און דאס ליכטיגקייט האט דאס פינסטערניש קוים מיט עטוואס נאר גרויער געמאכט. פון ערגעץ־וואו האט זיך א לאנגער, אויסגעצויגענער קוקירעקו פון אן אויפגעהאפטען האהן געלאזט הערען; רעדער קלאפען אויף שטיינער און זיי שלאגען אב איינזאם אין דער שטילער נאכט. די נאכט קוקט אלץ מעהר מיט גרויע ברילען דורכ'ן פענסטער אריין, א פנים מען גיסט אלץ מעהר טונען ליכט אין דער

פינסטערניש... פון א צווייטער שטוב הערט זיך רודערען, וואסער גיסען, דערנאך טריט־אויף און אראבגעהן. באלד ערהערט זיך פון דער צווייטער שטוב אנ'אלט קול, וואס זאגט מיט זעהר א וויינענדיגען ניגון תהלים. און דאס קול געהט זיך פאר זיך אין א ווייטען וועג. באלד מישט זיך אריין א דרייסט דין־יונג קול'כעל, וואס הייבט זיך און ווי עפעס מיט א פרעטענזיע מישט עס זיך אריין אין דעם אלטען טרויעריגען ניגון: „אמר אביי” און עס וויל פערטומלען. דאס אלטע ערנסטע קול, ווי פאר זיך, מיידט אוים דאס יונגע קול'כעל און וויינט אין דער וועלט אריין. די יודען ביי'ם אויווען אין דער „שטוב”, דערהערענדיג א „קול תורה”, האפען זיך אויף, רייבען זיך די אויגען. איינער וואשט זיך די הענד אן פענסטער, מען נעהמט באלד א סדור'ל ארויס פון קעשענע, און מען ענטפערט אב מיט א שארפען, האלב־ליטווישען אקצענט: „למה רגשו גוים” און עס דאכט זיך, אז די קולות גיבען זיך אב איינער דעם צווייטען א „שלום עליכם” איידער מען זעהט זיך נאך...

און גרויער קוקט אלץ די נאכט אריין דורכ'ן פענסטער, אזוי, אז מען הויבט שוין אן צו צווייפלען, אויב עס איז פאר־טאג, אדער פאר־נאכט...

פון דער קיך הערט זיך האלץ האקען, דערנאך אייער קנאקען, מען גיסט עפעס איבער פון איין כלי אין דער צווייטער. די טהיר עפענט זיך, מענשען דרעהען זיך, מען קומט אריין, מען גיסט עפעס אן, אדער מען לעגט עפעס אנידער און מען געהט זיך זיין וועג... פון א ווייטער שטוב הערט זיך א קינד וויינען... און עס דאכט זיך, אז די קולות מישען זיך אלע צוזאמען: דאס יודענ'ס טרויעריגע תהלים זאגען, דאס דינע גמרא ניגונ'דעל, דער דיענסט'ס האלץ־האקען, דאס פייער קנאקען, און די קולות גריסען און זאגען דעם נייגעבוירענעם טאג, וואס קוקט דורכ'ן פענסטער אריין: גוט מארגען!

אין דער שטוב איז שוין האלב ליכטיג. אויפ'ן טיש זענען אנגעלעגט פעלצען, קאפאטעס און שאלען. א הויכער יונג שלאפט אויף דער קאנאפע און שטארט זיינע לאנגע פיס אין דער וועלט אריין...

טהיר און טויערען זענען שוין אפען, און מען דרעהט זיך אריין און ארוים. יידען קומען אן פון [פערשידענעם עלטער,

נידריגע און הויכע, מיט לאַנגע און קורצע בערד. מען גיט זיך אָב „שלום עליכם" איינער דעם צווייטען און תוך כדי דבור איז מען שוין אין מיטען געשעפט. מען רעדט און מען קריגט זיך, אויף טהייל פראַגען ענטפערט מען גאָר נישט און אויף טהייל — צופיעל תירוצים. אָט האַלט שוין איין יוד דעם צווייטען אונטער'ן אָרעם און פיהרט איהם אין אַ ווינקעל אַריין און רוימט איהם עפעס אין אויער איין. אַ צווייטער שטעהט ביים טישעל, קוקט אין אַ סדור אַריין און וואַרפט אַנ'אויג דאָרט אַהין, און פּלוצלונג האַפּט ער אויך אַ יוד אונטער'ן אָרעם און פיהרט איהם אויך אין אַ ווינקעל אַריין, ווי ער וואָלט יענעם די אויגען געוואָלט אויסשטעכען, ווייזט ער, אַז ער האָט אויך אַ סוד. דערווייל האַפּט זיך נאָך איינער אויף און טהוט זיך אָן טלית און תפילין און שטעלט זיך אַנידער אָבדאַווענען, אַ צווייטער יוד געהט איהם שוין אין וועג אַריין און לאָזט זיך אויך אין דאַווענען אַריין. אין דערזועלבער צייט רעכענען צוויי יודען מיט אַ שטיקעל קרייד אויפ'ן טיש, איינער, מיט אַ נאַסען פינגער, מעקט, וואָס דער צווייטער שרייבט, און דער שרייבט ווידער, וואָס דער צווייטער מעקט. אין צווייטען ווינקעל שטעהען צוויי יודען, און איינער, מיט אַ געל בערדיל און אַ רונדיג בייכעל, צעהלט דעם צווייטען געלד אויפ'ן טיש. ער צעהלט ערנסט, ווי איינער דאַוועגט פרום: 76, 75, 74, ווי ער וואָלט וועלען דערמיט דעם אַנדערען זאָגען: זעה, וואָס געלד בעטייט. אינדעם עפענט זיך די טהיר, און עס קומט אַריין מיט אַ געלויף אַ הויכער, בלינדער יוד מיט איין אויג, מיט אַ לאַנגער, רויטליכער באָרד, און ער הויבט אָן, אָהן שום טענות און מענות, צו שיטען דעם געלען, וואָס צעהלט דאָס געלד: „רויטער הונד, 250 רובל גיסט דו? וואָס ביסט דו משוגע געוואָרען?" דאָס געלע יודעל צעהלט ווייטער דאָס געלד — 101, 102. „וואָס האָסט דו צו מיין געלד?" טענה'ט אַלץ דער צווייטער. נאָר קוים האָט יענער די פּאָר גילדען צוגענומען, שטעהט שוין דער „רויטער" מיט'ן „געלען" און סודען זיך, שלום געמאַכט. אויפ'ן טיש ליגען פּראָבען ווייץ אין רויטע שנופּ-טיכלעך, און יעדער יוד, וואָס קומט אַריין, האַפּט אַ פּאָר קערענדלעך, בעקוקט זיי צוערשט, האַפּט זיי אין מויל אַריין און פרעגט אין דער וועלט אַריין: „וויפיעל דער מאַרק?" ער בעקומט נישט קיין תירוץ, קנאַקט ער די ווייצלעך און קנייטשט מיט'ן שטערן, אַזוי ווי ער וואָלט אַליין

פֿון זיך טרעפֿען געוואָלט דעם תּירוץ, וואָס ער האָט נישט געקענט אַרויסבעקומען פֿון דעם עולם.

די „שטוב“ איז די שטאָדט־בערזע. קלײנע סוחרים׳ליך קויפֿען אויף בײַ די פּויערים די תּבואה און מען פֿערקויפֿט זי „ר׳ יחזקאל׳ס שפּײַכלער“. אין דער „שטוב“ ווערען אָבגעמאַכט אַלע געשעפֿטען, נישט דוקא די, וואָס זענען נוגע צו ר׳ יחזקאל׳ס געשעפֿט, נאָר אַפֿילו דאָס, וואָס אײנער האָט עפּעס מיט׳ן צווײטען; אָדער גלאַט אַזוי, אַז אַ יוד וויל זיך דרעהען אין אַ „געשעפֿט“, אָדער אַז אַ יונגערמאַן געהט דעם ערשטען טריט פֿון קעסט אַראָב און וויל אַרײַנטרעטען אין האַנדעל, דרעהט מען זיך צוערשט אין „שטוב“. דאָס איז דאָס „בית־המדרש“ פֿון האַנדעל

בײַ דער „שטוב“ איז אָבגעזונדערט אַ שטיבעל, „דאָס קאַבינעטעל“ הײסט עס, פֿאַר ר׳ יחזקאל׳ן אַלײן. בײַ אַ פֿיער־עקענדיגען שרײַבטיש זיצט זיך ר׳ יחזקאל אויף זײַן „פֿאַטער־שטוהל“. ר׳ יחזקאל אַ נידריג נאָר אַ דיק יודעל מיט אַ רונדיג ווײַס בערדעל, האַלט זיך אָן מיט אײן האַנד די ברילען בײַ דער נאָז, אײן גלעזעל פֿאַלט איהם אַלע מאָל אַרויס, און ר׳ יחזקאל הויבט עס אויף, רײַבט עס איבער מיט׳ן טיכעל, זעצט עס ווײַטער אויף דער נאָז, פֿרעגענדיג עפּעס אָדער אָבענטפֿערענדיג ר׳ טוביה׳ן זײַן „מענש“. ר׳ טוביה, אַ הויכער יוד, מיט אַ דאַרען געזיכט, ענטפֿערט אָב ר׳ יחזקאל׳ן מיט אײַלעניש און מיט אַ געלעכטעריל, אַזוי ווי ער וואָלט זאָגען: „אַלץ איז גוט, אַלץ איז גוט“.

ר׳ יחזקאל אײַנגעוויקעלט אין זײַן לאַנגען ברײטען שלאָפֿראָק און אין דעם פֿיערקאַנטיגען היטעל, קנעטענדיג אַ שטיקעל ברויט צווישען די פֿינגער האָרכט אויס זײַן מענש, אַ מינוט בײזערט ער זיך, אַ מינוט ווערט ער ווײַטער גוט, ווילענדיג זיך מיט זײַן מענשען בעראָטהען.

ר׳ יחזקאל רוקט אויף אַ שופֿלאָדעל, נעהמט אַרויס אַ פּאַפּיער און זאָגט צו ר׳ טוביה׳ן:

— וואָלף מוז נאָך דאַנציג שרײַבען, אַז דער ערשטער טראַנספּאָרט איז עקספּעדירט.

עס עפֿענט זיך די טהיר און צוערשט שטעקט אַ קאָפּ אַרײַן, זאָגענדיג: גוט מאָרגען! און דערנאָך פֿערשווינדט דער קאָפּ און עס בעווײַזט זיך אַ הויכער פּויער מיט לאַנגע, פֿערבלאָטיגטע שטיוועל,

וואס לאזען נאך זיך א אנזשהענדיגען צייכען. דאס פנים איז ביי איהם רויט פון היץ, טראפענס שוויים רינען פון די פייכטע האר, און ניט ריידענדיג קיין ווארט, קנעפעלט ער אויף זיין פאלטא, דערנאך די וועסט, און שלעפט פון דארט עפעס ארויס און גיט איבער א בריוועל ר' יהזקאל'ן.

בעת ר' יהזקאל לייענט, ווענט זיך דערווייל ר' טוביה צום פויער. טוביה רעדט צו איהם, דער פויער ענטפערט איהם אבער נישט. ער קוקט אויף ר' יהזקאל'ן, ווארטענדיג אויף עפעס.

— דעם וואגען שפאנען! איך אליין פאהר קיין טריסק.

— איך האב דענסמאל באלד נישט געהייסען געהן מיט'ן וואסער, צוויי וואכען פאר די ימים טובים, ווער ווייסט וואס ס'קען זיך מאכען? ביי די ערשטע פרעסט, אז עס נעהמט געזונד — זאגט ר' טוביה צו ר' יהזקאל'ן מיט א מין ווייכען געבייזער, אליין שוין פערשטעהענדיג אין וואס עס האנדעלט זיך.

— פערפאלען, דאס האלץ שטעלען האב איך געמוזט, די טראטוועס זענען געווען געבונדען גאנץ גוט, די שטריק שטארק, די טעג שען, גאר רעכען זיך? וואס קען מען מאכען; עס איז געווען מן השמים, גאר רעכען, פאר חנוכה וועט זיך די וויכסעל שטעלען.

— מען דארף אנטיק'ן און סאקאלסקען מיטנעהמען, אויפ'ן בוידעם ליגען עטליכע הונדערט שאק פרישע „סטראנקעס". די האקעס, די שטריק — גיט א עצה ר' טוביה.

— דאס איז הייבט זיך אהן ריהרען, שרייבט מען מיר, גאט זאל געבען, אז די קראכעס זאלען נישט זיין גרויס, נאר טריסק דאכט זיך איז א שטיל ארט, עס איז נישט שטראמיג און מיט גאטס הילף, ווען דאס איז זאל נאר נישט מיט א מאל ברעכען, וועט מען קענען דאס האלץ ראטעווען — זאגט צום סוף ר' יהזקאל.

— מיט גאט'ס הילף.

— קיין גאמבין, דארף מען די גאמבינער צוויי הונדערט רובעל שיקען, און בצלאל צו ר' אברהם פלאצקער זאל ער אין שעמענעץ קויפען. איך האב מורא, אז די שעמעניצער זאלען נישט די שעפסען איסהאפען, לאזען טאר מען זיך נישט.

און ריידענדיג זענען זיי ביידע אין דער צווייטער שטוב אריין.

דער עולם איז האלבלעך געווען אין הויף ביים שפייכלער די תבואה אבוועגען, אין דער „שטוב" זענען נאר געווען די אורחים,

וואָס זענען געקומען בײַ נאַכט מיט תבואה אין „שטוב“ אַרײַן. און נאָך צוױי שטאָדטישע מעקלערס, אײנער אַ יוד אין אַ „גויש“ היטעל, מיט אַ קראַגענדיל, און אַ קורץ רעקעל און מיט אַ שטעקען אין דער האַנד, — דאָס איז געװען „קאָזעק“ דער פּריצישער מעקלער. ער איז געװען געשיקט פֿון דער צוקערניע פֿון אַ פּריץ צו ר׳ יחזקאל׳ן. בײַ יעדען װאָרט, װאָס ער האָט געזאָגט, האָט ער דערמאָהנט דעם פּריץ מיט דער „צוקערניע“. דער צװײטער איז געװען ר׳ הסקל עפּשטײן, אַ יוד אַ חסיד, אַמאָל אַלײן אַ סוחר, הײַנט אַ אָבגעקומענער, אַ מעקלער איז ער געװאָרען נאָר איבערן נאָמען „עפּשטײן“: עפּעס דער נאָמען פּאַסט צום געשעפֿט. ער טראָגט אַ בעשטענדיג בעפֿלעקטען און צוריסענע קאַם־זײַדענע קאַפּאָטע, װאָס האָט נאָך נישט דעם נגידישען גלאַנץ אָנגעװאָרען.

ר׳ יחזקאל האָט די יודען „שלום עליכם“ אָבגעגעבען, און אײדער זײ האָבען נאָך אָנגעהויבען אַ װאָרט אויסצורײדען, האָט ער זײ צום כיור געשטופּט נאָך זיך, אַז זײ זאָלען זיך װאַשען צום עסען. דענסטמאָל איז אין שטוב אַרײַן אַ הויכע, דיקע יודענע אין אַ ברײטער שירץ. דער דיקער באַנד פֿון איהרע שליסעלעך קלינגען און זאָגען אָן, אַז זי קומט, און די בריליאַנטענע אוירינגלעך בלאַנקען אין איהרע אויערען. זי האָט אַ רײן, װײַס טישטוך איבערן אָנגעשריבענעם טיש געלעגט, און זאָגענדיג צו די מאַנספּערשוינען מיט אַ ברײט בעל־הבתישען קול: ר׳ טוביה, װאַשען, ר׳ נטע שאָכלינער, װאַשען — האָט זי צום טיש געגרײט.

די אורחים האָבען זיך געלאָזט שטופּען צום כיור, פֿון הינטען איז געגאַנגען דער מעקלער עפּשטײן. מלכה׳לע האָט ברויט אויפ׳ן טיש אויפגעלעגט, דער עולם האָט זיך אַרום טיש געזעצט, פֿון דער קיך האָט זיך געטראָגען דער ריח פֿון געפּרעגעלטע ציבעלעס און די פּאַרע פֿון רויטען בוריקע־באָרשט, װאָס האָט דערמאָהנט פֿון „פּסח“ און האָט געװעקט די תאוה צום עסען. עפּשטײן איז געזעסען בײַם טיש, װי אײנער פֿון די אורחים, האָט געגעסען און געזאָגט גלײַכע װערטלעך. דער צװײטער מעקלער קאָזעק איז געזעסען אין אַ װינקעל אויף די אָנלעהנען פֿון שטוהל און זיך די װאָנצעס געדרעהט. ער איז געזעסען אויף אַזאַ אַרט, אַז מען װיל האָט מען געקענט מײנען, אַז ער זיצט יאָ בײַם טיש, און אַז מען װיל קען מען מײנען, אַז ער זיצט נישט בײַם טיש. ער האָט געקוקט אויף עפּשטײנען פֿון דער

הויף. נאר די דיענסט, ווייזט אוים, האט זיך טועה געווען און איהם געמוזט רעכענען, אז ער זיצט אויך ביים טיש, ווארום זי האט פאר איהם אויך אנידערגעשטעלט א טעלער. ער, הייסט עס, האט זיך אויך טועה געווען, און צוגערוקט זיך צום טיש עסענדיג אויף אזא ארט, אז מען וויל קען מען מיינען, אז ער עסט ביים טיש, און אז מען וויל קען מען מיינען, אז ער פערזוכט נאר...

אין הויף איז איצט גאר א אנדער לעבען. א פאר פורים־טאג. דער ווינטער איז נאך אויף דער ערד, אבער דער פריהלינג שמייכעלט שוין פון הימעל אראב, און פון אלע פיער זייטען וועלט. דער לאנגגעפרוירענער שנעע, וואס איז דורכ'ן ווינטער א צווייטע ערד געווארען, צורינט און צוגעהט ווי שנעע אין וואסער. דער זונס ליכטיגע טעכטער — די שטראהלען — בלאנדושען אין דער בלאטע ארום. אין הויף איבער די קעפ פליהען טויבען אהין און צוריק, קומען אויף דער ערד אראב, האפען א קערענדיל האבער און מיט א גדולה פערשפרייטען זיי זייערע ווייסע פליגלען און מאכען פליטה. אין הויף זענען קערנער האבער פערווארפען, דער הויף איז אין שפע איינגעטונקט... און היהנער דרעהען זיך, פיקען די קערנדליך און ווארפען זיך יעדער פאר די פיס. ביים שטאל אויף א קייט, אונטער א ביידעל ליגט „בורעק", א גרויסער קודלאוואטער הונד. ער שטעקט זיין דיקען קאפ ארוים אוןווארט אויף א ביינדעל. אין הויף, ווי אין ישעיהו הנביא'ס צייטען, דרעהען זיך ארום א ווייסע ציג מיט געדרעהטע הערנער, א נידריגער שעפס, וואס האבען צוזאמען שותפות געמאכט און ציפען צוזאמען פון די בינטלעך היי, וואס ליגען אויף דער פודהר אין מיטען הויף.

אויף דער צווייטער זייט הויף ליגען איינגעפרוירענע ברעטער און קלעצער, אויף דער האלב איינגעזונקען אין שנעע. יונגען קריכען איבער די קלעצער, דערגרייכען ביז'ן שפייכלער. די טהירען פון שפייכלער שטעהען אפען, און פאר די טהירען שטעהט א גרויסע וואג. איינער לעגט געוויכט אויף דער וואג, און דער „שרייבער" (א יונגערמאן אין א פעלצעל און אין א פוטערנעם קאלנער) האלט א ביכעל אין דער האנד און שרייבט די געוויכט אין ביכעל אריין. דורך די אפענע פארטקע קומען אריין צופאהרען איין פודר נאך

דער צווייטער, מען נעהמט זעקלעך אַראָב, מען וועגט אָב, און מען טראָגט זיי אין שפּאַכלער אַריין.

נאָטע דער יונג בּיי די פערד, אַ הויכער ברייט־בּייניגער, פון ר' יהזקאל'ס „גוואַרדיע", מיט אַ שוואַרץ, אָבגעבּרעגט געזיכט, מיט ליכטיגע צוויי גרויסע אויגען, וואָס קוקען פון דערווייטען ווי צוויי שטורקאַצען, פיהרט אַרויס פון שטאַל צוויי הויכע פערד, בּולאַנעס. איינס פון די פערד האָט אויפ'ן שטערען אַ שוואַרצען רונדען פלעק, וואָס האָט פון צווישען זיין גרויען שאָקאָלאַד־קאָליער ווי אַ שוואַרץ אויג געשיינט. די האָר בּיים האַלדז זענען בּיי בּיידע פערד געווען צוקעמט און איינגעפלאָכטען אין פלעכטלעך. די האָבּער־קינדער זענען געווען די ליעבּלינגען פון ר' יהזקאל'ן. זיי האָבּען איהם פערשטאַנען. האָבּען געוואוסט, ווען דער וועג איז נויטיג. די בּייטש האָט מען נאָר פאַר זיי אַלס פּאַראַד געהאַלטען. עס איז נאָך נישט געווען דער פאַל, אַז זיי זאָלען איהם שבת אין וועג איבּערלאָזען. זיי האָבּען עפּעס ווי געפיהלט, ווען עס איז פרייטאָג און מען דאַרף זיך אויף שבת אַהיים היילען. ער האָט זיך געקענט אויף זיי פערלאָזען. און ווען זיי פלעגען אַזאַ „שטיקעל" ווייזען, האָט ער זיי אַליין מיט זיין האַנד געגלעט...

געזאָגט האָט מען, אַז ר' יהזקאל'ס פערד זענען נשמות פון אַלטע בּעלי־הובות, וואָס זייערע וועקסלען ליגען נאָך בּיי איהם אין שאַנק, און זיי קענען נישט קיין רוה אין קבר האָבּען, בּיז זיי וועלען איהם דעם חוב נישט אָבּצאָהלען...

נאָטע האָט געטראָגען זיין ווינטערדיג קורץ פעלצעל מיט לאַנגע לעדערנע שטיוועל און אויפ'ן קאָפּ דאָס זעלנערישע רונדיגע פוטערן היטעל, אויף וועלכער עס האָט נאָר דאָס „בּלעכיל" געפעהלט. און מיט אַ מין רַחֲבוּת'קייט האָט ער זיינע חברים צוגעפיהרט צום וואָגען, זיי די האָמעטעס מיט די מעשענע קאַנטען אויף די העלזער אָנגע־טהון, און מיט דעם נייען געשפּאַן אויסגעציערט, דערנאָך האָט ער די בּלאָהע בּענדערנע לייצעס בּיים דישעל פערבּונדען און ער האָט זיך גענומען צום געזעס. אַנטיק האָט פון בּוידעם די האָקעס מיט די שטריק אַראָבּגענומען און זיי אונטערען געזעס פערפּאַקט. אַריינגעהענדיג אין שטאַל, האָט דערווייל נאָטע אין פענסטער פון דער קיך אַנ'אויג אַריינגעוואָרפען, זיין אויג האָט זיין שליחות ער־פילט, און בּאַלד נאָך איהם האָט זיך נאָכגעלאָזט יענטע דאָס דינסט־

מיידעל. דאָס רויטע, געזונדע בלוט, וואָס האָט אין איהרע דיקע, פֿליישיגע הענד געראונען, האָט דורך דעם צוריסענעם קאַפּטען אַרויסגעשפּראָצט. איהרע שוואַרצע לאָקען איבער'ן רויטען געזיכט, און די שוואַרצע אויגען מיט די שוואַרצע, שאַרפֿע ברעמען אין איהר יונג־בלוטיג געזיכט האָבען „ווערטער גערעדט“, — „פֿייער און פֿלאַם“. זי איז פֿלינק אַריין אין שטאַל נאָך נאָטען, און נישט ריידענדיג קיין וואָרט, האָט זי פֿון אונטער'ן קאַפּטען אַ האַלבע געקאָכטע הוהן אַרויסגענומען און איהם דערלאַנגט.

נאָטע האָט עס צוגענומען, עפּעס ווי עס קומט איהם דאָס.

זי האָט נאָך געוואַרט...

ער האָט געוואוסט אויף וואָס...

און וויַיל זי האָט געוואָלט, וויל ער דוקא נישט. זי הויבט אויף אַ שטרוי און מאַכט זיך אַרויסגעהענדיג.

איצט וויל ער. ער האַפּט זי אָן, נעהמט זי פֿעסט אַרום מיט ביידע הענד, און האַלטענדיג אין די אָרעמ'ס די בייטש, „זאָמעלט“ ער איהר אָן אַ גראָבען קוש אויף דער באַק.

— נו, זאָלסט אַזוי לעבען, אויב וועסט מיט מיר התונה האָבען, — זאָגט זי צו איהם, אַוועקנעהמענדיג איהר געזיכט.

— פֿלינקער, די בעל־הבית'טע געהט, האַפּ...— מאַכט ער צו איהר און שטופּט זי אַרויס.

זי דערשרעקט זיך, האַפּט זיך אויף, אָבער באַלד איבערצייגט זי זיך, אַז ער האָט זי אָפּגענאַרט, בלייבט זי שטעהן ביי דער שוועל פֿון שטאַל:

— צובראָכען זאָלסט דו די הענד און פֿיס אויפ'ן וועג! — זאָגט זי מיט אַ שעלמיש געלעכטער אַרויסלויפֿענדיג.

— דו, סוקאַ איינע, — לאָזט ער זיך נאָך איהר

דאָס שרייבערעל ביי דער וואָג, בעמערקענדיג ווי זי לויפֿט אַרויס פֿון שטאַל, ווינקט ער צו אַנטיקען דעם הויף־וועכטער.

— פּשאַ קרעוו — לאָזט זיך אַנטיק נאָך איהר.

זי שטעקט אַרויס אויף זיי די צונג און ווערט פֿערשוואונדען אין הויז פֿון דער קיך.

אַ קנאַק פֿון נאָטעס בייטש און אַ עזות'דיג רעש'ן פֿון רעדער האָבען צו וויסען געגעבען, אַז די פֿוהר שטעהט שוין פֿאַר דער טהיר געשפּאַנט.

און באלד האט מען אנגעהויבען צו טראגען פון שטוב אויפ'ן וואגען פעקלעך און פעקעלעך. ר' יהוקאל ריהרט זיך נישט אין וועג ארײן אהן „צדה לדרך". ר' יהוקאל האט זיך געוויזען אין גרויסען, ברייטען שאפען־פעלץ, דעם ווינטערדיגען פאלטא מיט די ברייטע ארבעל האט מען איבער'ן געזעס געלעגט (ווארום א טאג איז געווען א שענער, דער פראסט האט געלאזט, און די זון האט אין הימעל געלאכט), נאך איהם זיין ווייב מלכה'לע — מיט א ברכה אויף די ליפען, און הברה קינדערלעך, קליינע און גרויסע, טהייל האלטענדיג אין די הענד גמרות — מיטגענומען אין הדר ארײן נאכ'ן אנבייסען, קלענערע — בייגעל מיט פוטער, נאך טהייל האט דער „בעהעלפער" אונטערגעשטופט: „אין הדר ארײן". די קינדער אבער, מעהרסטענטהייל אין פעלצלעך אנגעטהון, ווארטען ארום דער פוהר.

— זיידעשי, זאל דער זיידעשי פאהרען געזונדערהייט!

— בלייבט געזונד און לערענט מיט השק! — האט זיי דער זיידע איטליכען בעזונדער די האנד געגעבען, פון דער הויזען־קעשענע א גרויסען בייטעל ארויסגענומען און די קינדער לעקיך־געלד געטהיילט.

פון דעם פענסטער פון צווישען די צוויי געהאפטענע גארדינען האט א מיידעלס געזיכט ארויסגעשײַנט. דאס האלבע געזיכט, אנ'איידעל געדרייטעלטע באק מיט א שווארצען זײַדערנעם לאק און מיט א בלאהען באנד פערבונדען, האט איידעל און אריסטאקראטיש פון דערווייטען צום פאטער אהין געשאקעלט:

— פאהר געזונדערהייט, טאטעשי!

ר' יהוקאל איז אויפ'ן וואגען ארויף. זיצענדיג אויפ'ן וואגען, האט ער נאך עפעס מיט ר' טוביה'ן, זיין מענש, גערעדט, געזעגענט זיך, און אהין געשאקעלט צו מלכה'לען: בלייב געזונד, בלייב געזונד! דערנאך צום מיידעלס ליכטיגען געזיכט: בלייב געזונד, לאה'לע! און צו די אייניקלעך פון וואגען אנגעזאגט:

— איהר זאלט בעגעהרען צו לערנען!

אין א ווינקעל איז יענטע געשטאנען. איהרע הענד האט זי אויפ'ן הארץ פערלעגט און געקוקט אויף נאטען, ווי ער זיצט זיך „שטייף" און שטארק אויף דעם „קארשעל" אין זיין קורץ פעלצעל, און דאס ממזר'ישע, וואוילעשע היטעלע ווינקט אראב צו איהר. ער האלט די לייצעס אין דער האנד, גרייט אין דער וועלט זיך

צו לאזען, ווי זיינע פערד, די חברים, וואס קענען נישט איינשטעהן און האקען מיט זייערע פארקאוועס אויף די שטיינער.

יענטע האט געשמייכעלט.

נאטעס א קנאל פון דער בייטש האט איהר א גרוס אבגעגעבען: בלייב געזונד, יענטע!

די סאפענדיגע פערד האבען זיך אין דער וועלט געלאזט, אויסמיידענדיג דאס שטילע, רוהיגע, פריה־מארגענדיגע שטאדט־געסעל — און נאטע מיט'ן זעלנערשען היטעל איז ערגעץ־וואו פערשוואונדען געווארען...

אין דער „שטוב" ביי ר' יהוקאל'ן איז איצט שטיל. דער עולם האט די געשעפטען אבגעמאכט. די פרעמדע, וואס זענען ביי נאכט געקומען, האבען זייערס פערקויפט, איינגעשפאנט און אבגעלאזט זייער ארט אנדערע סוחרים, וואס וועלען קומען ביי דער נאכט. די גרויסע קאנאפע זעהט זיך ערשט איצט ארוים מיט איהר לעדערנעם, אלט־מאדישען איבערציהער און מיט אלע איהרע „גריבער" און „בערגער", וואס זענען אין איהר. דער לאנגער טיש אין מיטען „„שטוב" איז בעשריבען מיט קרייד, דער שווארצער אויווען איז בעשריבען, די הויכע שאנק איז בעשריבען און אלע שטוהלען און בענק זענען „אנגערעכענט", און די רעכענונגען אויף טיש און בענק, אויף שראנקען און וואנד זעהען אוים ווי כלי־זיין, וואס די זעלנער האבען זיי איבערגעלאזט אויפ'ן שלאכט־פעלד און זענען אנטלאפען פון זיי. און די רעכענונגען קוקען איינע דער צווייטער אן, און קריגען זיך, און שטעכען איינע דער צווייטער די אויגען אוים...

באלד זענען אריינגעקומען צוויי נידעריגע, פעטע יונגע־מאנטשיקלעך: האצקיל און בעריל, מיט נידעריגע, רונדיגע בייכלעך. די משפחה־גריבעלעך ביי זייערע ווינקעל־נעזער זאגען אוים, אז זיי זענען ברידער; ר' יהוקאל'ס שוועסטער־קינדער. אמאל זענען זיי צוויי יונגע לייטלעך אויף קעסט געווען — היינט זענען זיי אויך נאך קעסט־יונגע־לייטלעך — נאר זיי דרעהען זיך שוין אין „שטוב" ארום. א משפחה, און זיי קומען נאכ'ן אנבייסען צולעגען זיך אויף דער קאנאפע, פאר מיטאג.

ביידע מיט אמאל, ווי עס פאסט פאר צוויי ברידער, האבען

זיי זיך ביינאנד אויף דער קאנאפע ארויפגעלעגט, די פאלטאס אויסגעטהון, קונציג זיי פאר קישעלעך געמאכט און אונטער די קעפ זיך ארונטערגעלעגט. צוערשט האבען זיי זיך אין דער שטיל — אזוי ווי עס וואלט זיי א שאד זיין אויף דעם א ווארט אויסצוניצען — געשטופט זיך, געשטויסען זיך. יעדער האט פאר זיך דעם אנלעהנער געוואלט. נאר אזוי ווי זיי האבען זיך אהן ווערטער געקריעגט, אזוי האבען זיי אויך אהן ווערטער צווישען זיך שלום געמאכט. איינער האט דעם אנלעהנער גענומען, און דער צווייטער האט זיך צו זיינע פוסענס געלעגט.

האצקיל, דער עלטעסטער ברודער, האט קונציג זיך געקראצט מיט איין פינגער אין זיין געל בערדעל און האט זיך פערטראכט אויף א רעכענונג, וואס איז איהם געגענאיבער פאר די אויגען געשטאנען:

— 7 מאל 38 וויפיעל מאל האבען מיר, הא, בעריל?

נאר בעריל האט איהם מיט דער נאז אבגעענטפערט. האט זיך האצקיל מיישב געווען, זיך צו דער וואנד אויסגעדרעהט, און עפעס ווי וועלענדיג אבטהון בעריל'ען, האט ער אויך דאס זעלבע געטהון...

II.

א הייזעל ביי דער וויכסעל.

איינס אליין און פאר זיך אליין שטעהט זיך א הייזעל אין טהאל צווישען צוויי הויכע בערג, וואס לאזען זיך ווייט און הויך אין דער וועלט אריין, ביים ברעג פון טייך וויכסעל. ווינטער איז עס. גאט'ס וועלט איז איינגאנצען אין שניי פערטרונקען. אונזער הייזעל, ווי אן'אלטער בעל-הבית אין תכריכים, שטעהט זיך ביי'ם ברעג, קוקט זיך צו צום פערפרוירענעם טייך זיין שכן זוין עס שווייגט. ביז דער טייך וועט צו תחית-המתים אויפשטעהן. דערווייל איז דער טייך געשטארבען, געפרוירען און מיט א ווייסען קיטעל איינגעהילט. ראבען פליהען אויף זיין בריט און לענג, שטעלען זיך אויף דעם טייכ'ס רוקען און לעכערען זיין אבגעטאקטע דעקע. טהיילמאל געהט

אַ מענש איבער'ן טייך, און דעם מענשענס פיס זוכען אין דעם וויי־סען, טיעפען שניי. און פון ביידע זייטען הייזעל זעהען אויס די הויכע בערג, ווי שטיקער געפאלענע פליגלען פון אַנ'אָדלער, וואָס ליגען איינער אויפ'ן צווייטען, אָדער ווי שטיקער געפרוירענע וואָל־קען וואָלטען געפאַלען איינס אויפ'ס צווייטע. אויף די רוקענס בערג קריכען נידריגע שניי־בוימעלעך; איין בוימעל, בעדעקט פון קאָפּ ביז די פיס אין שניי, האָט זיך אויפ'ן שפּיץ באַרג אַרויפגעכאַפּט, עס שטעהט איינס אַליין אין דער הויך און עס קוקט זיך ווייט און ברייט אין דער ווייסער וועלט... ביי'ם ברעג פון טייך, צו־פוסענס דעם באַרג און צו־קאָפּענס דעם טייך, שטעהט אַ שווערענע בוימער, איינס נאָכ'ן אַנדערען מיט שניי בעדעקט, וועלכע זעהען אויס ווי ווייסע עדות, וואָס שטעהען און היטען דעם רוהיגען מת, דעם טייך...

אין דעם הייזעל זיצט אַ משפּחה פון יאָהרען־לאַנג, דאָרט לעבט מען מיט זיך און מיט'ן טייך, דעם שכן. „חיים איבערפיה־רער'ס" הייסט דאָס הייזעל היינט. אַמאָל מיט אַ דרייסיג יאָהר צו־ריק האָט עס געהייסען „משה איבערפיהרער'ס", און אפשר אין צוואַנציג יאָהר אַרום וועט עס גאָר הייסען „דוד איבערפיהרער'ס". נאָר עס איז נישט קיין חילוק, דער נאָמען טוישט זיך נאָר מיט די יאָהרען. אָבער דאָס הייזעל, דאָס וואַסער און דער נאָמען „איבער־פיהרער" בלייבען ביז איצט. דער היינטיגער „איבערפיהרער" הייסט חיים און איז אַ ייד פון אַ יאָהר פופציג, אַ הויכער און אַ דאַרער. דאָס פּנים אויסגעצויגען און די ווייסע באָרד אויסגעצויגען, און דער הויכער געקנייטשטער שטערן איז אויסגעצויגען. אַ וואַסער־קינד, אויפגעצויגען געוואָרען ביי'ם וואַסער, און ווער ווייסט, אויב זיין קבר וועט נישט זיין אין וואַסער. נו, וועט עס אין וואַסער גופא נישט זיין, על כל פּנים וועט עס זיין ביי'ם וואַסער. און וועט אַ געוויסער קומען, וועט איהם דאָס וואַסער פון קבר אַרויסנעהמען און מיטפיהרען איהם מיט זיך קיין דאַנציג, אַזוי ווי עס האָט מיט זיין פאָטער און מיט זיין זיידען געטהון... און וואָס איז דער אונ־טערשייד, צי מיט דער ערד, אָדער מיט'ן וואַסער אויסגעמישט צו ווערען? די ערד איז טויט, זי שווייגט תמיד און שטעהט תמיד אויף איין אָרט, דאָס וואַסער לויפט, איילט זיך אין דער וועלט אַריין, עס לעבט האָטש...

משפּחה מיט'ן וואַסער איז ער שוין פון לאַנג. דאָס וואַסער דאַרף יעדעס יאָהר אַ מענש, און זיין משה'לע איז שוין פון לאַנג מיט'ן וואַסער געוואָרען אויסגעמישט, און דרעמעלט דער „איבערפיהרער" אַמאָל שבת נאָכ'ן מיטאָג בי'ם ברעג איין, און אַ חוואַליע קומט צולויפען און רוישט, דאַכט זיך איהם, אַז משה'לע מיט זיינע חברים, די חוואַליעס, זענען איהם געקומען וועקען...

זומער ציהט ער די פּרנסה פון וואַסער, אַ גאַנצע וואָך איז ער אויף דעם שיפעל, און זיין לייוועגד שפּאַלט און שיידט אָב איין הימעל פון צווייטען... שבת. דאָס וואַסער פיהרט זיך יודישליך, עס האַלט מיט שבתים און ימים־טובים, שטיל איז עס, עס קושט־איין חוואַליע די צווייטע, און ער מיט'ן ווייב זיצען פאַר דער טהיר. ער זאָגט פּרק. דאָס ווייב לייענט אין „צאינה וראינה" און זיי דערצעהלען די חוואַליעס גאָט'ס וואונדער, און יעדע חוואַליע האַפּט אַ וואָרט און מאַכט פּליטה. ווינטער איז דער טייך געפרוירען, צוגעדעקט אין זיין שניי. דאָס הייזעל איז פערשנייט, פערשאָטען פון קאָפּ ביז צו די פיס. פון דעם בלומען־פערקאָוועטען פענסטערעל שטאַרט אַרויס דעם איבערפיהרער'ס אַנ'אויג און בעטראַכט דעם שותף, דעם טייך, ווי ער איז צוגעדעקט, געפרוירען. דער „איבערפיהרער" קוקט און קרעכצט. צוויי זענען פערפרוירען: דער טייך הינטער'ן איין און דער „איבערפיהרער" אין זיין הייזעל. און ווען דאָס וואַסער רייסט זיך פון הינטער זיין דעקע אַרויס און לעבט אויף, דענסטמאָל קריכט פון זיין ווינטערדיגען קבר אויך דער „איבערפיהרער" אַרויס, האָט אַ הנאה פון זיין שותף, וואָס איז צו תחית־המתים אויפגעשטאַנען, און ער שמירט אויס זיין שיפעל מיט סמאָלע.

ביי נאַכט. די געגענד איז אַרום שטיל. דער הימעל קוקט מיט ליעבשאַפט אויף דער וועלט, ווי אַ טאַטע אויף זיין הויז־געזינד. די פעלדער זענען מיט שניי בעדעקט, און די בערג זענען ווי טויטע ריזען אין זייערע תּכריכים. דענסטמאָל שימערט פון „איבערפיהרער'ס" פערקאָוועטען פענסטעריל אַ שטראַהל ליכטיגקייט אַרויס און דרינגט ערגעץ־וואו אין דער וועלט אַריין. ווייט ערגעץ בלאָנדזשעט אַ פוסגעהער, ער דערזעהט דעם שטראַהל, וועלכער פיהרט איהם גלייך צום פענסטער פון הייזעל די נאַכט איבערצונעכטיגען.

עס איז נאָך ווינטער. מיט שניי אַרום איז אַלץ נאָך בעדעקט, נאָר דאָך קוקט שוין גאָט פון דער הויך מיט קלאָרע אויגען אַראָב. די זון איז איבער די גרויע ווינטערדיגע וואָלקען פערשפּרייט, און איהרע שטראַהלען לעכערען די ווינטערדיגע דעקע. אויף די אַרומיגע בערג צוגעהט דער שניי קלאָר, ריין; קיין מענשענס פוס האָט נאָך נישט זייער ריינע ווייסקייט בעריהרט, און גאַנצע שטראָמען צוגאַנגענער שניי לאָזען זיך גלעטענדיג פון די בערג אַראָב און פאַלען אין דעם האַלב-געפרוירענעם טייך אַריין. דאָס אייז איבער'ן וואַסער איז ריין און דורכזיכטיג, און דאָס וואַסער קוקט דורך איהם, ווי דורך אַ קלאָרע שויב אַרויס. טהיילמאָל וואַרפט זיך אַ פיש אַרויף, האַקט אויף די שויב מיט'ן ווייידעל, וואַרפט אַ בליק אויף גאָט'ס פרייע וועלט און פאַר גרויס גדולה, אַז די מאַמע, דאָס וואַסער, וועט באַלד פון זיך די שויב אַראָבוואַרפען, לאָזט ער זיך טיעף-נאַרקענדיג אין וואַסער אַריין די בשורה די חברים אָנצוזאָגען. און אַלץ אַרום איז בעהאַפטען איינס מיט'ן צווייטען, אַלץ האָט דער שניי צוזאַמענגעגאָסען. קלאָר, ריין, העל, נאָר איין שוואַרצער פלעק שטערט די ווייסע שניי-וועלט — דאָס הייזעל, וואָס עס שטעהט זיך איינס אַליין אין טהאָל.

די היימ'טע געהט מיט'ן עמער צו דעם ברונעם, וואָס איז הינטער דעם הייזעל, מיט אַמאָל דערזעהט זי פון דערווייטענס ר' יחזקאל'ס פוהר. זי האָט באַלד די פערד דערקאַנט, און זי האָט צום מאַן דורכ'ן פענסטער אַריינגעקלאַפּט.

— חיים, דער סוחר פון די טראַטוועס פאָהרט.

— געמאַכט ווי אַ חכם, אין אַ פאָר שעה אַרום וואָלט פון האָלץ קיין לעק ניט געבליבען — האָט חיים אָבגעענטפערט אַרויסגעהענדיג אויף דער שוועל פון דער טהיר.

און וואָהר איז עס. צווישען די ווייסע פעלדער שוואַרצט זיך דער וועג און אויפ'ן וועג לויפען צוויי גרויע פערד, וואָס קומען וואָס אַמאָל נעהענטער.

באַלד איז נאָטע מיט אַ קנאַל פון דער בייטש צום הייזעל צו געפאָהרען. די פערד זענען געווען צוהיצט, פערסאָפּעט. ר' יחזקאל אָנגעטהון אין זיין דיקען שאָפּען-פעלץ, איז פון דער פוהר אַראָב פרענענדיג:

— נו, וואָס מאַכען דאָרט מיינע העלצלעך?

— מיר האבען געטהון, וואס מען האט געקענט. מען האט נאך אמאל מיט שטריקאוקעס געבונדען, מיט ברעטער צוזאמענגעקלאפט און מיט [illegible]ע שטריק צום ברעג פערפעסטיגט, אבער ווער ווייסט? שפיל דיך מיט איהר — האט חיים אויסגעלאזט מאפענדיג מיט די האנד, ווי ער וואלט דערמיט געוואלט געבען פערשטעהן די גבורות פון איהר, פון זיין ווייכסעל.

ר' חיים איז צוגעגאנגען צו ר' יחזקאל'ן און האט איהם אבגעשטעקט „שלום-עליכם", און ר' יחזקאל איז מיט א אראבגעלאזענע קאפ אין שטיבעל אריין.

אין דעם קליינעם, רוהיגען שטיבעל זענען געשטאנען צוויי הויכע בעטען, פול אנגעלעגט ביז אין האלבען באלקען מיט דעקען, אין וועלכע עס האט זיך אויפגעהאלטען די פעדערן פון די אלע געגנז און קאטשקעס, וואס די יודענע האט צייט נאך איהר התונה יעדען פרייטאג געשאכטען — אויף אויסשטייער פאר שוועסטערן־קינדער אויף התונה. פון דעם קליינעם שויבען־שיינקעל וואס איז געשטאנען אין א ווינקעל שטוב — האבען רויטע עפעל ארויסגעקוקט, וועלכע האבען פערשפרייט א עפעל־געשמאק אין דעם קליינעם דארפישען שטיבעל.

ר' יחזקאל האט זיך ביים טיש אװעקגעזעצט. פאר עגמת־נפש, האט ער נישט דעם שאפען־פעלץ אויסגעטהון און האט צום פענסטעריל ארויסגעקוקט, ארום איז נאך שטיל, נאר פון גאנץ ווייט הערט זיך א מין גיסען. דאס זאגט אן של'עכטע בשורות, און פון ר' יחזקאל'ס ברוסט האט זיך אויס געוועדהייט א „רבונו של עולם" ארויסגעריסען.

גאטע איז אריין אין שטוב און האט עפעס דארט ביי דער טהיר געזוכט. די היימ'טע האט זיך מיט איהם געקריעגט, וועגען האלץ האקען. באלד האט א פייעריל געקנאקט אין קיך — א יאיכעל פאר'ן סוחר אבצוקאכען. די היימ'טע ביי דער קיך זעהט, אז דער סוחר זיצט פערקלערט ביים טיש, הויבט זי איהם אן צו טרייסטען:

— זארגט נישט, סוחר, וועגען די טראטוועס, גאט וועט העלפען און וועט אייער סחורה פון וואסער ראטעווען.

ר' יחזקאל האט זיך אומגעקוקט און דערזעהן די היימ'טע, זי, א יודענע טרייסט איהם, האט ער זיך פאר זיך אליין פערשעמט, און איז ארויס אין הויף.

— פיהרט מיך, ר' חיים, צום געהילץ — האט ער צו חיים'ן געזאגט, טרעפענדיג יענעם צוויי עמער וואסער טראגען — נאטע, קום מיט.

חיים האט די עמער אין שטאל געטראגען. אלע דריי זענען הינטער'ן הייזעל צום געהילץ ארונטער.

אז מען האט נישט געוואוסט, האט מען נישט געקענט בעמערקען, אז דארט ליגט האלץ. האלבליך איז עס אין איינגעפרוירען, און פון אויבען איז עס מיט וואס צוגעדעקט. נאר לאנגע ברעטער זעהען זיך וואו ניט וואו ארויס, און לאנגע דיקע שטריקען אנגעבונדען אן דיקע בוימער, וואס שטעהען ביי'ם ברעג.

— א שלעכט, א שלעכט געשעפט, — ברומט ר' יחזקאל פאר זיך און מעסט מיט דעם שטעקען אין דער לופט לויט דעם אויג, וויפיעל אייל ווייט קען דאס געהילץ ליגען פון ברעג.

— מען מוז קיין יאנאשעץ געהן פויערן שאפען, וואס מעהר פויערן, און אזוי ווי דאס אייז וועט נאר אנהויבען זיך ריהרען, מוז מען דאס געהילץ פון וואסער ארויסנעהמען. — וויפיעל עס זאל קאסטען — פערפאלען.

— וואס דען? אז דאס אייז וועט אנהויבען ריהרען, וועט עס דאס געהילץ ווי א פעדעריל מיטנעהמען — שטימט ר' חיים מיט, מיט א מין בעהאלטענער גאוה אויף זיין וואסער.

— עס ליעגט ניט ווייט פון ברעג. אין גאנצען אנ'אייל צוויי, דריי.

— מען מוז זיך צואיילען. פון אויבען קומט דאס אייז אן אין אלע מינוט, — זאגט ר' חיים שוין געהענדיג.

ר' יחזקאל האט איהם א 5־רובל'דיגען געגעבען, אז ער זאל פון דארף אקעגוויט מיטברייגגען און אליין איז ער צוריק אין ר' חיים'ס שטיבעל אריין.

אין שטיבעל ביי ר' חיים'לען האט זיך געטראגען אין דער לופט א ריח פון קארטאפלעס מיט באבעס (די חיים'טע ווייסט שוין פון לאנג, אז פון איהרע „באבי" לעקען די סוחרים די פינגער); די חיים'טע איז איגגאנצען אין דער קיך געווען פערטהון. נאטע איז געזעסען אין א ווינקעל ביי דער קיך, די שטיוועל אויסגעטהון, און האט זיך די אניצעס געטריקענט, שמועסענדיג דערווייל מיט די חיים'טע וועגען א כלה. — די חיים'טע האט איהם א שדוך אנגעשלא-

גען מיט איהר'ס א שוועסטער־קינד פון יאנאשעץ, זעהר א שען, געזונד מיידעל מיט א פאר הונדערט גילדען. און וועט דער סוחר איבער שבת איבערבלייבען, וועט זי איהר שוועסטער־קינד אהער בריינגען.

נאטע איז געזעסען און האט דעם שמועס ערנסט אויסגעהארכט און מיט'ן קאפ צוגעשאקעלט; געוואלט האט ער דערווייל ביי דער אלטער א גיט מיטאג אויסנארען. ער האט זיין עסק פערשטאנען. די אלטע איז באלד צו איהם משפחה'דיגער געווארען. ר' יחזקאל איז אריינגעקומען, איז דער שמועס געווארען איבערגעהאקט.

ר' יחזקאל האט שוין געפונען דעם טיש געדעקט מיט עפעס א מין מאדנע „צוועל“, וואס זעהט אויס צו זיין א קאלדרע אויף די בעטען, מיט א בלעכענעם אויסגעריבענעם לעפעל, מיט א קלינג פון א מעסער און א גאפעל, א היימיש־געבאקען ראזעוואנע ברויט, און א זאלץ־מעסטעל. ר' יחזקאל האט זיך געוואשען, א מוציא געמאכט, און די היימ'טע האט איהם א טעלער דערלאנגט, פון וועלכען די פארע האט די שטוב איינגענומען. ר' יחזקאל האט קנאפ פערזוכט, אוועקגערוקט פון זיך דעם טעלער, די שירים איז פאר נאטען געווען...

ר' יחזקאל האט פלינק אבגעבענטשט און איז צום געהילץ ארויס, ער האט זיך ביים בארג אנידערגעשטעלט און געווארט.

און איבער דער ווייט און איבער דער ברייט פון דער ווייסער וועלט האט זיך זיין אויג פערווארפען. דאס וואסער לויפט פון די בערג און עס גיסט זיך איבער'ן אייז. פון דערווייטענס הערט זיך א קנאק. א שטיק אייז, א האלבער טייך קומט אן און רייסט זיך ווייטער, דאס וואסער רוישט שטראמענדיג אין א רינע פון צווישען צוויי שטיקער אייז, און מיט א רעש שטראמט עס פון דער רינע ארויס און עס לעבערט דאס אייז, אויף וועלכען עס רינט ארויף. א חוואליע וואסער קומט אן צולויפען און גיט זיך א גאס איבער'ן אייז, באלד נאך דער חוואליע הערט זיך א קנאק; דאס אייז שפאלט זיך און א ריזיק שטיק פון איהם שטעלט זיך קאפויר און ווערט די רגע צושמעטערט אויף שטיקלעך. דאס וואסער לאזט זיך אין א שטארקען שטראם ארויס פון זיין געפרוירענער דעקע, מיטשלעפענדיג מיט זיך די הרוגים, די צובראכענע שטיקער אייז, און מאכענדיג מיט זיי א שפיעלעכיל, א דריידעל אין קאהן, צווישען צוויי:

הוואַליעס, וואָס איינע וויל די צווייטע האַפּען, און פּאַטשען זיך אין פּנים אַריין...

אָט שווימט שוין דאָס וואַסער און עס ברעכט דאָס אייז ביי'ם ברעג, וואו דאָס האָלץ ליגט. ר' יחזקאל הערט שוין דעם קנאַק. דאָס שטיק אייז איז געפּלאַצט, נאָר עס ריהרט זיך נאָך נישט. דער באָלוואַן איז צו גרויס און צו ריזיק, אַז דאָס וואַסער זאָל איהם קענען בעוועגען. דאָס וואַסער האַלט דערמיט מלחמה, עס שיקט נאָך אַ הוואַליע און נאָך אַ הוואַליע. דער באָלוואַן ריהרט זיך נישט. קלענערע שטיקלעך אייז ווערען אין איהם צוהאַקט, צושמעטערט און געהען אונטער, נאָר ער שטעהט אָבער נאָך אַ מינוט און אונטער איהם הויבט אָן בורטשען, און דאָס אייז ווערט צוטיילט אויף קליינע שטיקלעך. אָט ווייזט זיך דאָס געהילץ. איין טראַטווע איז אָנגעבונדען אָן דער צווייטער, און איינע הויבט זיך, רייסט זיך פון דער צווייטער. ר' יחזקאל קוקט אויף זיין פערמעגען. עס שטעהט אין סכנה. די שטיקער אייז פּרובען זיך פון אָרט ריהרען. די שטריק סקריפּען ביי די בוימער. זיי רייסען זיך. די לעצטע מינוט. ר' יחזקאל טרעט נעהענטער צום וואַסער צו, ער שטעקט די האַנד אויס, ער וויל אָנריהרען מיט די הענד, און קוקט זיך אום, אויב מען זעהט נישט די פּויערים — קיינער קומט נישט. דאָס וואַסער לויפט, איילט, דאָס אייז פּלאַצט — זיין עפּרמעגען ראַטעווען, אוי, רבונו של עולם, זיין פערמעגען ראַטעווען.

קומט אָן צולויפען ר' חיים מיט פּויערים אַ גאַנצע מחנה. ר' יחזקאל דערזעהט זיי פון דערווייטען, ער ווינקט מיט די הענד. די פּויערים קומען נעהענטער, טהייל האַלטען העק, לאַמען, קייטען און שטריק, ר' יחזקאל קריגט מעהר מוטה, ער לויפט פאָראויס — ער קוקט נישט אויפ'ן אייז. דאָס וואַסער איז הינטער זיינע פיס, ר' יחזקאל קוקט נישט, — מיט גאָט'ס הילף, די פּויערים נאָך איהם, מען פרעגט נישט אויף קיין לוין — וואָס? ווען? מען דאַרף דאָס האָלץ ראַטעווען. מען האַפּט העק אַרויף אויף די טראַטוועס, מען שניידט דורך די „שטריקאַוועס", מען שניידט אָב איין טראַטווע פון דער צווייטער, דאָס אייז ברעכט זיך, מען האַקט, מען ציהט ביי די שטריק, ווער קוקט אויף עפּעס? מען שפּרינגט איבער פון איין קלאָץ אויף דעם צווייטען — פון ברעג ציהט מען, וויפיעל מען קען ראַטעווען מען אַרויס אויפ'ן ברעג. די איינצעלנע טראַטוועס

בינדט מען מיט שטריק און מען פערפעסטיגט זיי שטאַרקער ביי'ם ברעג.

און דאָס וואַסער האָט זיך געגאָסען אויפ'ן איי און מלחמה געהאַלטען מיט איהם, אַזוי, אַז דאָס אויג האָט געצווייפעלט, וואָס איז מעהר פון אויבען אויפ'ן טייך: דאָס איי אָדער דאָס וואַסער. מיט אַ שטראָם האָט זיך געלאָזט און געוואָרפען איין שטיק איי אויפ'ן צווייטען, און איין באַלוואַן איז מיט'ן קאָפּ אַריין אין צווייטען און יענעם צושמעטערט אויף שטיקלעך; פלוצים האָט זיך אויפגעהויבען אַ שטיק איי אין דער הויך און האָט אָבגעהאַלטען זיינע חברים, וואָס לאָזען זיך נאָך איהם; און די שטיקער איי זענען אַרויף איינס אויפ'ן צווייטען, איינס אויפ'ן צווייטען, און אַ באַרג איי איז אין מיטען וואַסער שטעהן געבליבען, דאָס וואַסער האָט מיט דרך־ארץ געמוזט פאַר זיי אָבטרעטען. נאָר באַלד האָבען די הוואַליעס וואַסער, ווי זיי וואָלטען זיך איין האַנד געמאַכט, גענומען זיך אויף אַמאָל אַריין אין באַרג און איהם צושמעטערט, הרוב געמאַכט, און דאָס וואַסער האָט זיי אין דער וועלט געפיהרט, היידאַ...

דאָס וואַסער ברעכט אַלץ, און די פויערים פליהען פון איין שטיק איי אויפ'ן צווייטען.

דערווייל האָט די נאַכט זיך אָנגערוקט. פון אויבען איז דער הימעל אין אַ המאַרע געפרוירען געוואָרען, נאָר דאָס וואַסער האָט זיך ווייטער דאָס זייניגע געטהון, און די פויערים האָבען אויך דאָס זייעריגע געטהון — שייטלעך האָלץ אין סמאָלע איינגעטונקט און אָנגעצונדען, און די נאַכט האָבען זיי בעלויכטען; דער עלסטער און מיט איהם די פויערים — איין בעלקע נאָך דער צווייטער אויפ'ן ברעג אַרויסגעקראָגען, און דאָס וואַסער האָט גערוישט, געוואָרפען זיך און דאָס האָלץ געשלעפּט צו זיך.

דערנאָך, אַז מעהר פון די העלפט האָלץ איז שוין אויפ'ן ברעג געלעגען, האָט ר' יחזקאל זיין פוהר געשיקט אין שטעדטיל אַריין נאָך בראַנפען, אַליין איז ער צו ר' חיים'ן אין שטיבעל אַריין.

ביי'ם טיש האָט ער געטראָפען אַ יודען אין אַ לאַנגען פוטער מיט אַ לאַנגער, שוואַרצער באָרד. ער איז געזעסען האַלב „אַוועקגעלעגט" אויף אַ שטוהל און געשמועסט מיט אַ בחור'ל פון אַ יאָהר פופצעהן — מיט אַ תנ'ודיג פנימ'ל, וואָס זאָגט מעהר אוים פון פאַ-

טערים נגיד'ישקייט ווי פון פאטער אליין. ער איז געווען אין א סאמעטען היטעלע מיט פאות'לעך און מיט א זיידען האלז־טיכעל. א נגיד'ישער חן און רוהיגקייט איז געווען אין זיין טאקט, אין זיין מינע. ר' יחזקאל'ן איז ער באלד געפעלען. ער איז צוגעגאנגען און די העגד אויסגעשטרעקט:

— שלום עליכם, יודען.

— עליכם שלום.

— היגע? — האט ווער פון זיי געפרעגט, אדער ביידע אינ־איינעם.

— איך בין א קאנסקער־וואליער, מען דארף איבער'ן וואסער— ענטפערט דער יוד מיט דער שווארצער בארד.

— איך בין א קאזמערער, טראטוועס אין דער ווייכסעל שטע־הען — ענטפערט ר' יחזקאל.

— ווער? ר' יחזקאל גאמבינער פון קאזמער, אפשר?

— יא. און איהר, ווער זענט איהר דאס פון קאנסקע־וואלע?

— א וואו, ר' יחזקאל גאמבינער,— פרעהט זיך יענער און הייבט זיך אויף פון שטוהל — איך בין מרדכי קאנסקער.

— ר' מרדכי קאנסקער פון קאנסקע־וואלע — וואונדערט זיך ר' יחזקאל. נו, — ער גערט צו נעהנטער צו איהם און שטעקט איהם די האנד אויס — נו, נו.

— די טראטוועס זענען נאך איינגעפרוירען אין אייז?

— יא, די טראטוועס זענען געווען איינגעפראָרען איבערן ווינ־טער. מען האט גאר נישט געקענט מאכען. זיי זענען מיט שניי געווען בעדעקט. איצט, געלויבט צו גאט דערפאר, וויפיעל מען ווייס קענען.

— א שען געשעפט! גאט זאל שומר ומרחם זיין — טאטע אין הימעל!

— א העלפט איז שוין אין דרויסען — מיט גאטס הילף! די גוים ארבייטען נישט שלעכט.

א מינוט זענען זיי ביידע שטיל געבליבען, שטעהענדיג אנגע־לעהנט בייים טיש און האבען געקלערט א רגע. אין דער שטוב איז שטיל געווען, פון דרויסען האט זיך געהערט דאס גערויש פון וואסער, ווי עס רינט אויף די שטיקער אייז מיט א שטילען ערנסט, געבייזער. פון דערווייטען האט זיך אבגעשלאגען א לאנגע אויסגע־

צוּיגען קול, וואָס עס האָט זיך געדאַכט, אַז עס גערט פֿון אַ פּוס־טען פֿאַס; די אַרבייטער האָבען איינער דעם צווייטען עפּעס צו וויסען געגעבען, און דאָס קול האָט זיך מיט'ן וואַסער־גערויש צו־זאַמענגעמישט, און ווי פֿון יענער זייט וועלט אָבגעשלאָגען.

ר' יחזקאל האָט זיך רוהיג אַנידערגעשטעלט אין אַ ווינקעל און האָט אָנגעהויבען מעריב דאַוונען.

און באַלד האָט דער ר' מרדכי אויך דאָס זעלבע געטהון. זיי האָבען אַלע דריי אָנגעהויבען אַרויף און אַראָב איבער דער שטוב זיך צו דרעהען. ר' יחזקאל האָט פֿון צייט צו צייט „רבונו של עולם" געקרעכצט, באַלד האָבען זיי זיך ביי דער וואַנד אַנידערגע־שטעלט, שטיל געשאָקעלט זיך, און שטיל געדאַוועט. אין שטוב איז שטיל געוואָרען, נאָר נאָטע'ס שנאָרכען איז אויפֿגעגאַנגען פֿון אַ בעהאַלטען ווינקעל און האָט זיך איבער דער שטוב „אויף און אָב" געטראָגען. די חיימ'טע איז געזעסען ביי דער קיך, שפּענדליך אונטערגעלעגט, די שפּענדליך האָבען אין פֿייער געקנאַקט. די חיימ'טע האָט געקוקט אויף די סוחרים און פֿאַר זיי דרך־ארץ געקראָ־גען. אַזעלכע גרויסע סוחרים דאַוונען אין איהר אָרים איינגעפֿאַלען שטיבעל, מוז גאָט אַודאַי זיין ביי איהר אין שטיבעל, און זי — אַ חורבן נאָך איהר! — זי לעגט גאָר העלצעליך אונטער אונטער'ן פֿייער. און האָט זיך די האָר אונטער'ן טיכעל אַרונטערגערוקט...

פּלוצלונג ווען עס איז אַזוי שטיל און מען שטעהט שמונה־עשרה און אַלץ אַרום שטעהט שמונה־עשרה, דערהערט זיך פֿון דרויסען אַ גאַס, ווי אַ ים וואָלט אונטערגעגאַנגען אין אַ ים... דער־נאָך אַ לאַנגע ווײַלע אַ שטילעניש.

„האַלטען! האַלטען"! שרייט מען.

דאָס קול האָט מיט רעש אָבגעשלאָגען, אַזוי ווי מען וואָלט מיט דער פֿויסט אין פֿענסטער אַריינגעקלאַפּט. די חיימ'טע איז שוין אין דרויסען געוועזען — נאָטע האָט זיך פֿון שלאָף אויפֿגעחאַפּט, אַ מינוט האָט ער זיך אַרומגעקוקט, אויב עס ברענט נישט. באַלד האָט ער זיך אָן עפּעס דערמאָהנט און איז אַרויסגעלאָפֿען. דריי זענען געשטאַנען און געדאַוועט. דאָס יונגעל האָט זיך נישט גע־קענט איינהאַלטען און איז אין שמונה־עשרה אויסגעטרעטען, ער האָט געוואָלט אַרויס פֿון שטוב, נאָר דערזעהענדיג, ווי די צוויי יודען שטעהען און ריהרען זיך נישט פֿון אָרט, האָט עס איהם זעהר

באַנג געטהון. ער האָט געוואָלט ווייטער זיך שמונה־עשרה שטעלען, נאָר ער האָט זיך געשעמט פאַר גאָט, האָט ער נישט געוואוסט וואָס צו טהון. עס עפענט זיך די טהיר, עס קומט אַריין צולויפען היים אָהן אַנ׳אָטהעם:

— פאַניע, די דריטע טראַטווע איז אַוועקגעשוואומען.

די יודען שטעהען שמונה־עשרה.

אַ מינוט קוקט זיך דאָס בחור׳ל אָן מיט ר׳ היימ׳ן, און זיי שווייגען.

— די יודען געהען אויס שמונה־עשרה.

— וואָס איז? — פרעגט ר׳ יחזקאל.

— שייגאַץ! — הערט זיך אַ קנאַל פון אַ פאַטש, וואָס ר׳ מרדכי האָט אָנגעמאָסטען זיין זוהן: אין מיטען שמונה־עשרה אויסגעטרעטען?!

— עס איז אָנגעקומען, אַוועקגעשוואומען.

— אַוועקגעשוואומען!

— מען האָט אָנגעהויבען צו נעהמען „שוועלען" פון דער דריטער טראַטווע, איז אָנגעקומען אַ גרויס שטיק אייז, ווי אַ חיה, און היידאַ, אַוועק קיין דאַנציג...

— אַסך אַרויסגעראַטעוועט?

— אַ 40–50 שוועלען.

— געלויבט צו גאָט דערפאַר! — ער דערמאָהנט זיך פלוצלונג, געהט אויף און אַראָב איבער דער שטוב, זאָגט עלינו... שפייט אויס, די האַנד זוכט שוין דאָס ביכעל אין בוזעם־קעשענע.

קוים אָבגעזאָגט „עלינו", האָט ער זיך אין פעלץ אָנגעטהון און איז אַרויס.

אין דרויסען איז די נאַכט פינסטער אַזוי, אַז עס איז שווער צו גלויבען, אַז אויבען איז אַ הימעל דאָ, און אויפ׳ן הימעל זאָל נאָך אַ גאָט זיין...

דאָס וואַסער שטראָמט. מען זעהט נישט, מען הערט נאָר די קראַפט פון כעס, ווי עפּיס אונגעהייערס וואָלט געקומען די גאַנצע וועלט איינצושלינגען. ר׳ יחזקאל דערשרעקט זיך. ער הייסט אויפהערען צו אַרבייטען, מען זאָל נישט די טראַטוועס צונעהמען. איבער נאַכט זאָל מען זיך אויף גאָט׳ס חסד פערלאָזען און איבערלאָזען די טראַטוועס ביי׳ם ברעג אָנגעבונדען, און ער איז בטוח, אַז גאָט וועט איהם נישט פערלאָזען.

און מיט אַ רוהיג האַרץ, מיט בטחון אויף גאָט'ס חסד געהט ער אַוועק צוריק צו היים'ן אין שטוב צו עסען וועטשערע, און מיט אַ מזומן צו בענטשען.

די סוחרים זענען געזעסען שטיל ביים עסען. יעדער פערטהון אין זיינע חשבונות. פון דרויסען הערט זיך דעם ווינד'ס קלאָגען און דאָס וואַסער'ס גערויש. ר' יחזקאל איז גלייכגילטיג.

— ווי האַלט עס ביי אייך מיט קאָרן? — פרעגט ער ר' מרדכי'ן, כדי די געדאַנקען צו פעריאָגען.

— ביי אונז קאָרן? קיין קערענדיל אין די אויגען צו זעהן. ווער האָט?

און נאָך אַ ווײַלע שטיל־שווייגען:

— כ'האָב אפילו אַ ביסעל ליגען, נאָר, פאַר מיר, אַ ביסעל.

— ווי טייער?

— צוויי און דרייסיג גילדען, 240 פאָלניש.

— צוויי און דרייסיג, טייער, אין אונזערע סביבות צָסך ביליגער.

און אַזוי ווי זיי וואָלטען זיך שוין געהאַט אָבגערעדט, נעהמט ר' מרדכי אַ זעקעל אַרויס, און בינדט עס אויף. ר' יחזקאל רייעדענדיג, שטעקט די העַנד אין זעקעל אַריין, נעהמט אַרויס אַ פאָר קערענדליך, האַפּט איינס אין מויל אַריין, שפּאַלט עס, און האַפּט עס ווייטער אויף די צוויי פינגער און קנעט עס, און לעקט עס.

— דאָס מעהל נישקשה. דאָס טייגעל, ע, (ער קנייטשט מיט דער נאָז.) — ווייט פון וואַסער?

— אַ וויאָרסט דריי. אַ צוויי הונדערט זעקלעך באַלד ביים וואַסער.

— ביז ווען?

— הצי אייר.

— צו טייער, אַ פינפעריל אַרונטער.

ר' מרדכי קנייטשט דעם שטערן, אַ ציילען, אַז ער קען ניט.

ר' יחזקאל שניידט זיך אָב אַ שטיקעל ברויט, ניט אַזוי ווי צום עסען, ווי עפּעס צו טהון.

נאָכטע ביי'ם אויוען הוסט, אַ פנים מען האָט פערגעסען אָן איהם, און ער וויל דערמאָהנען.

די היימ'טע דערלאַנגט מים־אַחרונים־וואַסער.

א מינוט שווייגען זיי. דערנאך הויבט איינער דעם צווייטען מיט די אויגען אן צו ווינקען: „נו, ר' יחזקאל", „ר' מרדכי, נו". צום סוף איז איינער מסכים און ער הויבט אן:

— רבותי, מיר וועלען בענשען!

[…]ר עולם בענטשט אב. ר' יחזקאל דערהויבט זיך דער ערשטער פון טיש און פרעגט מיט א געלעכטעריל:

— נו, בחור'ל, קענסט עפעס לערנען?

— פאר וואס ניט? — ענטפערט דער בחור.

דער טאטע האט א הנאה און שמייכעלט.

ער פאהרט פון דער ישיבה — מאכט א בעמערקונג דע, פאטער.

— וואס פאר א שיעור לערנסטו?

— דבר וחצי דבר.

— א, א וואוילער שיעור. עפעס מיט מפורשים? און ניט אויסהערענדיג דעם ענטפער פון דעם בחור'ל, ווענדעט ער זיך צום פאטער אין דער שטיל:

— דער קליינער געפעלט מיר.

— א וואוילען קאפ — ענטפערט ר' מרדכי מיט א וואונק.

— נו, איך וואלט דאך געוואלט קויפען דעם קארן. איהר מיינט, אז איך דארף איהם, גאר נישט, נאר גלאט אז איך בין שוין דא. מיט האלץ וועל איך א געשעפט מאכען? וואס? דארף מען עפעס קויפען, אז עס טרעפט זיך צו קויפען.

— נו, אדרבה.

— דאס פינפעריל אבפוהר־געלד.

— אז איך קען נישט.

ר' יחזקאל נעהמט ארויס א גרויסען פאק פון א הינטער־קעשענע, עפענט איהם אויף, נעהמט ארויס אפאר איינצעלנע הונדערטער, און איז זיי מוסר ר' מרדכי'ן.

— וואס זאל מען טהון אז מען קען נישט, — קרעכצט ר' מרדכי און נעהמט דאס געלד.

און דאס געשעפט איז געמאכט.

ווער ווייסט, וועמעס תבואה פון וועמעס פעלדער זענען איצט איבערגעגאנגען פון איין רשות אין צווייטען...

און גאט האט געהאלפען. דאס איז האט עפעס ווי דורך א געהיימען בעפעל די טראטוועס געמיטען, ווי שוועמלעך קליינע, ווי שפענדליך האלץ האבען זיי זיך אין דעם זידיגען וואסער געטוקט, געווארפען און געטרייסעלט, און פון ארט זיך נישט גערירט. ר' יחזקאל איז ביים ברעג געשטאנען און צוגעזעהען גאט'ס וואונדער, וואס ער טהוט מיט איהם און פערלאזט איהם נישט. צוויי טעג האבען די פויערים געארבייט און דאס האלץ אויפ'ן ברעג ארויפגעבראכט, און ר' יחזקאל האט בעשיינפעליך געזעהען גאטס הילף.

דאנערשטאג האט זיך ר' יחזקאל מיט ר' מרדכי'ן געזעגענט. ר' מרדכי האט נעביך געמוזט איבערבלייבען איבער שבת ביי הײמ'ן, ער האט איבערן וואסער נישט געקאנט אריבער.

און ווען נאטע איז מיט'ן קורצען פעלצעל אויפ'ן וואגען געזעסען, דאס זעלנערישע היטעל אויפ'ן קאפ, ווארטענדיג אויפ'ן בעל־הבית, איז די הימ'טע ארויס אויף די טרעפלעך. זי האט געקוקט אויף נאטען און האט מיט איהר אלטען גרויען קאפ, וואס איז אין איהר גרויען טיכעל געווען איינגעפאסט, צוגעשאקעלט. אין מח איז איהר עפעס א געדאנק קלאר געווארען: אזא יונג א. ז דאס, דער נאטע, אבגעגעסען ביי איהר (זי האט איהם מיט דעם בעסטען געפיטערט), געמיינט, אז ער וועט מיט איהר, מיט איהר שוועסטערקינד משפחה ווערען, און ער זיצט זיך גאר אויף דער פוהר, און די פערד ווילען איהם אוועקטראגען. אזא יונג איז דאס... ער האט זי אבגענארט און קיין רעכטע פרעטענזיע קען זי דאך נישט האבען צו איהם — וואס טהוט ער דען? ער פאהרט אוועק מיט זיין בעל־הבית, נו, וואס דען זאל ער טהון, ביי איהר איבערבלייבען? אבער שאקלען מיט'ן קאפ האט זי געהאט אויף וואס — און זי איז אויף די טרעפלעך געשטאנען, געקוקט אויף נאטען א. ז. זי האט מיט דיזר גאמבע צוגעשאקעלט:

— אזא יונג איז דאס! א, וואס אזא יונג קען!

נאטע האט דעם קאפ אוועקגענומען און געקוקט ערגעץ אין דער וועלט אריין, אפנים נישט געמאכט זיך זעהען און האט געפייפט צו די פערד.

— ווי ער זיצט זיך דא שטייף אויף דער פוהר, — האט זי געזאגט מעהר מיט'ן קאפ ווי מיט'ן מויל.

— וואס? הא? פרעגט נאטע און שטעלט אויס פרום די אויגען.

— וואס? וואס? הא — און אנגעפרעסען האסט דו דיך? און אנגעזויפען האסט דו דיך? הא? וואס? — האט די אלטע געשאקעלט מיט'ן קאפ.

— א וואוילער יונג נאטע, א וואוילער יונג — כ'לעבען — אנגעגעסען זיך — אבגענארט די אלטע — כ'לעבען. א שדוך וויל זי? — זאגט ר' חיים אנקומענדיג און קלאפט נאטען אויף די פלייצעס.

— נו, וואס דען, ר' חיים? — מאכט נאטע מיט די אויגען און מיט די פלייצעס — אז מען גיט נעהמט מען.

— אלטער נאר, זאלסט אזוי לעבען! און די היימ'טע האפט זיך אויף און לויפט אריין אין שטוב.

באלד איז ר' יחזקאל אין שאפען פעלץ ארויס און ארויף אויפ'ן וואגען.

— בלייבט מיר געזונד, — האט נאטע אריינגעשריען דורך דעם פענסטער, ווען די פערד האבען אנגעהויבען צו ריהרען.

— פאהר געזונדערהייד און צוברעך הענד און פיס, האט איהם די אלטע נאכגעשאלטען, פיהלענדיג עפעס אין הארץ, אז ער האט איהר אן עולה געטהון.

נאטע האט איהר מיט א קנאל פון דער בייטש אבגעענטפערט.

III.

דער רעכענונג.

דאס האלץ־געשעפט פון ר' יחזקאל'ן האבען שותפות פיער שותפים, „קעפ" אבער נאר דריי: ר' יחזקאל א עיקר־שותף. דער מחותן ר' חיים ראזענקראנץ, א צווייטער עיקר־שותף, און מאטעלע ר' יחזקאל'ס א אויסגעגעבענער זוהן, טאקע ר' חיים'ס איידעם, און עוזר'ל ר' חיים'ס א אויסגעגעבענער זוהן, טאקע ר' יחזקאל'ס א איידעם, — זיי ביידע — א „דריטער קאפ".

די רעכענמייסטער'ס זענען דער יונגער דור, מאטעלע און עוזר. זיי רעכענען היינט־מאדיש אויף פאפיער מיט טינט און פעדער, יעדער

רעכענט בעזונדער, לויפען זיך אַלע ווײַלע צוזאַמען און צולויפען זיך ווײַטער, און קײנמאָל קומט די רעכנונג נישט אויס בײַ זײ גלײַך, ביז די אַלטע נעהמען צו שטיקלעך קרײַט און הויבען אָן צו רעכענען אויף זײער אופן נאָך — מיט גלײַכע און קרומע פּאַסקעלעך און די רעכנונג ווערט געמאַכט.

דאָס איז אַ פּראָסטער שבת־צו־נאַכט׳ס־רעכענונג. אַז עס קומט די יאָהר־רעכענונג (דאָס איז סוף ווינטער און סוף זומער), — דענסטמאָל שיקט מען נאָך ר׳ וואָלף דעם שרײַבער, דעם בעוואוסטען הידה־טרעפער — און אויב עס איז נאָך דאָ עפּעס שווערעס — קומט שערעצקע דער „אַדוואָקאַט" אַלײן, דער וואָס שרײַבט אַלע קאָנטראַקטען מיט די שרים.

די אַלטע אין אמת׳ן ווײסען נישט, צו וואָס מען דאַרף די גאַנצע רעכענונגען. פון אַ רעכענונג פערדינט מען נישט, און צו קײן רעכענונג לעגט מען נישט צו. און וואָס איז דער אונטערשיעד צו ווײסען וויפיעל — ווײסט מען נישט, קומט די ברכה אַרײַן, און ווידער אַרוס, זײ ווײסען דעם גאַנצען רעכענונג אויפ׳ן קאָפּ, ווײסען אין וועלכען געשעפט מען האָט צוגעלעגט, און אין וועלכען פערדינט. זײ האָבען אָבגעלעבט זײער ביסעל יאָהרען און האָבען פון קײן רעכענונג נישט געוואוסט, איז אויפגעשטאַנען דער יונגער דור און האָט אײַנגעפיהרט רעכענען — רעכענט מען, האָטש נאָך יעדער רעכענונג, ווײסט מען שוין פון פריהער, מוז אַרויסקומען אַ מחלוקה. — „אין אמת׳ן — טענה׳ן די אַלטע, — וואָס איז דער חילוק: מאָטעלע איז נישט מײַן קינד ווי עוזר׳ל? מאַכט אײנער אַ ברית, אַ בר־מצוה, איז עס נישט מײַן שמחה פונקט אַזוי ווי דײַנע?"

דער יונגער דור זאָגט: אַז מען דאַרף ווײסען פון אַ רעכענונג, אַז דאָס געשעפט „פערלאַנגט", צו ווײסען פון אַ רעכענונג — נו, מילא רעכענט מען, קומען אַרויס מחלוקות, זאָל גאָט אויסהיטען.

די יונגע קריגען זיך, די שנור מיט די טאָכטער. צווישען איטע מאָטעלע׳ס ווײַב און גאָלדע עוזר׳ס ווײַב איז אַ בעשטענדיגע מחלוקה. גאָלדע, ר׳ יחזקאל׳ס טאָכטער — וואָס איז עוזר׳ס ווײַב, זאָגט, אַז צווישען די צווײ מויערען, וואָס איהר שווער ר׳ חיים האָט, שטעקט פיעל פון איהר פאָטער׳ס געלד. און איטע זאָגט פערקעהרט, אַז צווישען די הײַזער, וואָס איהר שווער ר׳ יחזקאל האָט, שטעקט פיעל פון איהר פאָטער׳ס געלד. די אַלטע טענה׳ן,

וואָס איז דער הילוק, — אָדער פון דער מאַמע, אָדער פון טאַטען, נאָכ'ן טויט וועט איהר זיך גלייך טיילען — זענען עס דאָך אָבער יונגע מענשען.

גאָלדע, ר' יחזקאל'ס טאָכטער, איז אַ הויכע יודענע מיט אַ שייטעל פון דריי לאָקען, וואָס פערוואַרפען זיך אויף איהר גלאַנצענדיגען שטערן, מיט אַ געשליפען צינגעל, פאַר וועלכען אַלע ציטערען. מען איז זי תמיד געוועהנט צו זעהן אין גאַס מיט יונגלעך פון פאָרענט און מיט יודהגלעך פון הינטען, וואָס צופען זי ביי דער ברייטער שירץ: מאַמע, אַ צווייער! זי איז אַ שונא אויפ'ס לעבען און טויט דער שווענערען איטע, — און די שוועסטער רעדט אויס אויף איהר פאַר'ן ברודער מאָטעל, איהר מאַן:

— אוי, אוי, מאָטעלע, ביסט דו אַריינגעפאַלען, אַ רחמנות נעביך אויף דיר, ווי זעהסט דו היינט אויס. פאַר דער התונה האָסט דו אויך אַזוי אויסגעזעהן? יאָ? — הויבט זי אָן צו בעדויערען דעם ברודער, ווען דער לעצטער קומט אַריין צו איהר מאַן אין אַ וואָכעדטאָג און טרעפט איהם נישט אין דער היים.

מאָטעל איז שוין געוועהנט, אַז די שוועסטער זאָל איהם בעדויערען, האָטש ער ווייסט נישט פאַר וואָס און פאַר ווען. פלעגט ער איהר אַ וואָרט צוואַרפען: „נו, שווייג, שווייג, איך בעט דיך" און פערלאָזען די שטוב. טהיילמאָל אָבער, אַז זי הויבט אָן אויף זיין ווייב אויסצורייידען, שטעכט דאָס איהם: זי איז דאָך זיין ווייב, פאַלט ער אָן אויף איהר:

— וואָס איז עס דיין געשעפט? דאָס איז מיין ווייב, מיט מיר האָט זי התונה געהאַט, נישט מיט דיר.

— זיין ווייב... גיט נאָר אַ קוק, ווי ער האַלט פון איהר שטאָהל און אייזען. ר' יחזקאל גאָמבינער'ס שנור איז זי? אַ מכה! היים „סטשערב'ס" טאָכטער איז זי, דיין טאַטעס פערד'ס יונגס טאָכטער.

— און דיין טאַטענס פערד'ס יונג'ס זוהן איז דיין מאַן, און ווי דו ווילסט? — רייצט זיך מיט איהר דער ברודער.

— מיין מאַן היים „סטשערב'ס" זוהן — (און פון כעס ווערט איהר גאַנץ פנים רויט) — גיט נאָר אַ קוק, צו וואָס איטעלע קען ברייגען, זי וועט דיך נאָך ברייגען אין דר'ערד אַריין לעבעדיגערהייט, און זי הויבט אָן צו וויינען,

אין שטוב געפינט זיך אַ רעשטיל קינדער, און זיי, דערהערענדיג, אַז די מאַמע וויינט, הויבען זיי אויך אָן צו וויינען.

מאָטעל נעהמט צוזאַמען די קינדערלעך און טהיילט זיי צו גראָשען, אַז זיי זאָלען אויפהערען וויינען.

גאָלדע לעגט זיך שוין אין בעט אַריין אויף אַ גאַנצען טאָג, און דערנאָך, אַז דער מאַן קומט אַהיים, פאַלט זי אָן אויף איהם:

— דו האַלסט אויך אַזוי פון דיין ווייב ווי מאָטעל? — וואָלסט געזאָלט הערען אויף דיין ווייב אָסור לְדַבֵּר — וואָלסט דו דיך מיט איין וואָרט נישט אָנגערופען. מענער, מישטיינס געזאָגט.

און עוזר און מאָטעל שטעהען ביידע דערנאָך אין שפּייכלער אין בעקוקען דעם ווייץ און ריידען פון געשעפט, גיט עוזר אַ וואָרף אַריין אַ וואָרט צו מאָטלען אין מיטען דעראינען, אַזוי ווי פון דער זייט:

— וואָס האָסט דו היינט געוואָלט פון גאָלדען?

— גאָר נישט, נאַרישקייטען.

— אויף אַ גאַנצען טאָג האָט זי זיך אין בעט געלעגט.

— וויפיעל האָסט דו פערשריבען אויף די קראָשענוויצער? — פרעגט ער איהם, כדי איהם פון שמועס אַרויסצונעהמען.

און נישט איינמאָל טרעפט זיך די מעשה פערקעהרט, מיט אימעלען און מיט עוזר'ן.

דער מנהג איז, אַז יעדע שוויגער האָדעוועט אויס אינדיקעס אויף פסח און גיט דער שנור. אַזוי פיהרט זיך שוין פון יאָהרען־לאַנג. ביי ר' יחזקאל'ן אויפ'ן הויף דרעהען זיך אַרום די אינדיטשקעס בעשטימט פאַר איכען. ביי ר' חיים ראָזענקראַנץ אויפ'ן הויף האָדעווען זיך ווייטער די אינדיטשקעס פאַר גאָלדען.

קומט גאָלדע און נעהמט אַרויס די אינדיטשקעס פון דער מאַמעס הויף און טראָגט זיי זיך אַהיים. ווערט דאָך אַ געשריי, עס קומט איטע נאָך די אינדיטשקעס צו דער שוויגער, און זיי זענען נישט דאָ.

— זיי קעהרען מיר אָן פונקט אַזוי ווי איהר, מיין מאַמעס אינדיטשקעס, — טענה'ט גאָלדע.

לויפט אַהיים איטע צו דער מאַמען מיט אַ געוויין: גאָלדע

האָט איהר די אינדיטשקעס אַוועקגענומען. נעהמט די מאַמע דער שנור'ס אינדיטשקעס און גיט דער טאָכטער אַוועק. קומט דאָך די שנור צולויפען: איהר חזקה — ויערט, פערשטעהט זיך, אַ מחלוקה.

נעהמען די שוויגער'ס און קויפען אין דער שטיל אַנדערע אינדיטשקעס און צוטהיילען די שניר.

האָבען זיי דאָפּעלט.

די אַלטע לייט ווערען דערפון געוואָהר, די קינדער קריגען זיך, און האָבען עגמת־נפש.

אַ גאַנץ יאָהר, הייסט עס, זענען די שניר נישט ברוגז צוויִשען זיך — „נישט חבר און נישט ברוגז”. מען טרעפט זיך אין גאַס, שאָקעלט מען זיך צו פון דערווייטען מיט אויפגעריסענע נעז. אָבער טרעפט מען זיך ביי דער מאַמע (נישט קיין הילוק ביי וועלכער מאַמע), ווען מען פרעגעלט איינגעמאַכטס, זאָגט מען זיך „גוט מאָרגען”, „גוט יאָהר”, נישט קוקענדיג איינע אויף די צווייטע, און מען צוטהיילט זיך דאָס איינגעמאַכטס אין דער שטיל אָהן ווערטער. איינע רוקט צו צו דער צווייטער דעם גרעסערען חלק:

— לאָז זי זיך נעהמען, וועלכעס זי וויל — און מען קוקט אויף די וואַנד.

— וואָס איז דער הילוק, דיינע קינדער וועלען ביי איהר דאָס איינגעמאַכטס מיט געזונד אויפעסען, און דיינע קינדער וועלען עס ביי איהר מיט געזונד פערצעהרען — זאָגט די שוויגער אָדער די מאַמע, געבענדיג יעדערער איהר חלק.

אַז עס קומט אָבער פאַר'ן רעכענונג — נישט פון ווען און נישט פון וואו, הערט מען אויף זיך צו געריסען, און, אַז מען טרעפט זיך ביי דער מאַמען, אָדער ביי דער שוויגער, זעצט מען זיך אַנידער, איינע געגען די צווייטע און מען שווייגט.

די קליינע קינדער אָבער ווייסען נישט פון קיין „גליקען”, און הינדעלע'ס אַ קינד לויפט צו צו דער מאַמען:

— מאַמע, מאַמע, די מוהמע רופט.

— די מאַמע שטופט עס אַוועק פון זיך מיט כעס...

געוועזען איז עס אין דעם שבת־צו־נאַכט פון דעם יאָהר־רעכענונג.

די שטוב האָט בעקומען גאָר אַנ'אַנדערן חן. זי איז יום־טובדיגער, ווי אין אַנ'אַטלעסענער קאַפּאָטע אָנגעטהון.

איבער דעם גרויסען, לאַנגען, ברייטען טיש צוגיעסט זיך דאָס ליכטיגקייט פון דער לאָמפּ. מיט מעהר דרך־ארץ און גאָר מיט אַנ'אַנדערן חן ברענט זי היינט. דער טיש איז בעלעגט מיט פּעק „פּאַפּירען" און „פּאַפּירלעך". פון אויבען אָן אין פאָטער־שטוהל זיצט ר' יהזקאל. מיט איין האַנד האַלט ער זיך אָן פאַר די בריילען, און מיט דער צווייטער האַנד רעכענט ער פאַר זיך מיט אַ שטיקעל קרייד. אויף דער צווייטער זייט טיש, אנטקעגען ר' יחזקאל'ן זיצט ר' חיים ראָזענקראַנץ דער מחותן, אַ הויכער יוד, מיט אַ לאַנגער, געלער באָרד, וואָס פערשפּרייט זיך אין צוויי שפּיצען, און מיט אַ לאַנגער, מיט האָר בעוואַקסענער נאָז. גרויסע טראָפּענס שוויים טריפּען פון די קנייטשען פון זיין ברייטען, גלאַנצענדיגען שטערן און האַלטען זיך אויף צווישען די האָר אויף דער שפּיץ נאָז. דער מחותן רעדט ווענינ, און רעדט ער אַ וואָרט — איז עס אַ חסד, וואָס ער טהוט פון זיין זייט. ער קוקט זיך נאָר צו. און רעדט ווער, קוקט ער אויף אים אָן, און דאָס איז שוין גענוג... ביי ביידע זייטען טיש זיצען עוזר און מאָטעל. זיי רעכענען שוין הויך, מאָטעל פאַר זיך:

— צוויי און אַכציג האַנד־געלד אין שעמעניץ.

עוזר, וואָס איז, דאַכט זיך, גאָר געוועזן פערטהון אין זיין רעכענונג, האַפּט זיך פּלוצלונג אויף, ווי עס וואָלט אים ווער אָנגעבריהט, מאַכט צו איין אויג און קוקט אויף מאָטלען:

— וואָס? ווען? וואָס פאַר צוויי און אַכציג?

— אין שעמעניץ, לייזער רבין נישט געגעבען, האַ?

— אַ, לייזער רבין. הונדערט צוואַנציג אין גומבין...— רעכענט שוין עוזר פאַר זיך ווייטער, ווי עס וואָלט גאָר נישט געוועזן.

— געלער הונד — זידעלט אים מאָטעל אויס.— „קופּיעץ" מיינער, געוואָלט מיך האַפּען.

מען הויבט אָן צו שיטען זיך מיט שטעכ־ווערטער. די אַלטע רופען זיך אָן: נו, נו! און מען קלאַפּט אין טיש.

דער עיקר „רעכענמייסטער" איז עוזר'ל. דאָס איז אַזאַ מין „צוויי־וועלטיג־יודעל": אַ „חסיד" און אַ „דייטש", אַ פּראָסטער און אַ למדן. „וואו ער קומט, האַלט ער מיט", און דערפאַר טאַקע איז

עֶר דער פֶעריל אין דער משפחה. אַ קײַלעכדיג, נידריג יודעל מיט אַ געל קײַלעכדיג בערדעל. טראָגט שוין אַ געפּרעסט ווײַס קראַגענדעל מיט אַ שוואַרצען שניפּס, און רעדט, אַזוי ווי דער פאָטער, אָבגעצעהלטע ווערטער. נאָר רעדט ער שוין אַרויס אַ וואָרט, מאַכט ער צו איין אויגעל, און קוקט מיט׳ן צווייטען אויג מיט חשד אויף יענעם, וואָס רעדט צו איהם. יעדען מענש, וועלכען ער זעהט דאָס ערשטע מאָל איז ער חושד. מיט אַלעמען לעבט ער גוט. אַליין איז ער, הייסט עס, אַ חסיד, דאַווענט אין שטיבעל און האָט ליעב צו טראָגען אַנ׳אַטלעסענע קאַפּאָטע מיט אַ ווײַס קראַגענדעל — און, אַז ער רעדט, דריקט ער שאַרפער אויס די „ר“, אַזוי ווי מען רעדט אין וואַרשוי. מיט טימקאָווסקען, דעם איינציגען ליטוואַק אין שטאָדט, לעבט ער אַ גוטען טאָג. און אַז דער „ליטוואַק“ רעדט אויס אויפ׳ן רבין, שאָקעלט עוזר צו מיט׳ן קאָפּ, אַ מאַך מיט דער האַנד אַזוי, אַז ווי מען וויל, קען מען עס אָננעהמען: אַז מען וויל, איז ער מסכים מיט׳ן ליטוואַק, און אַז מען וויל, בעדויערט ער דעם ליטוואַק, דעם אַפּיקורס.

עוזר איז פערטהון היינט שטאַרק אין רעכענען און זיצט מיט „וואָלף־שרײַבער“ בײַם „ריכטיגען“ בוך.

ווער איז דאָס „וואָלף־שרײַבער“? און וואָס איז דאָס אַזעלכעם דאָס „ריכטיגע“ בוך?

וואָלף־שרײַבער איז אַ יוד אַ רעכענמײַסטער פון די רעכענמײַסטערס, אַ דאַרס, אַ קליינס, אַ מאָגערס, אַ גאָר־נישט. אין דעם גאָר־נישט איז אַזוי פיעל דאָ. אַ טראָפּען פון אַ ים, און אין דעם טראָפּען אַ גאַנצער ים. טרוקען איז עס. אַ פּנים, אַ ברייטער, „אויסגעזשטערנטער“, אײַנגעקנײטשטער שטערן, און אין שטערן צוויי אויגען מיט אַ נאָז — אַ נידריגס, געה נעהם שטעק דיר איהם אין קעשענע אַרײַן. ווייסט דו דאַרפען אַנ׳„אַלגעבריניק“ צו פרעגען, וועט ער דיר פון קעשענע אַרויסקריכען. וואָהנען וואָהנט עס — געה פרעג גאָט! נישט קיין ווײַב, נישט קיין קינד. צי האָט ער אַמאָל יאָ געהאַט אַ פאַמיליע, צי האָט ער נישט געהאַט — קיינער ווייסט נישט. דאָס וואָלפ׳יל דרעהט זיך אַרום אין שטעדטיל, ווי עפּעס אַ צולעג צום שטעדטיל, אַ זאַך, וואָס דאָס שטעדטעל דאַרף עס. האָט ווער אַ שווערען רעכענונג צו פרעגען (נישט ווײַל מען דאַרף איהם וויסען, נאָר גלאַט אַזוי, ווײַל עס איז טשיקאַווע), קומט מען צו וואָלפ׳ן. פרעגט מען

איהם, קנײטשט ער אײן דעם שטערן, און דענסטמאָל זעהט זײן שטערן אויס, ווי אַנאַלט בלעטעל פֿון אַנאַלט ביכעל... און די קנײטשען פֿון שטערן — אַלטע, אָבגעריבענע אותיות, און עס דאַכט זיך, אַז די קנײטשען פֿון שטערן שטעלען זיך צוזאַמען און זאָגען איהם אויס דעם סוד פֿונ'ם רעכענונג.

!דעם דאָזיגען וואָלף האָט עוזר צו זיי אַרײַנגעבראַכט, דעם יאָהר־רעכענונג צו מאַכען. וואָלף־שרײַבער פֿרעגט נישט אויף קײן לויהן — ער וואַרט נאָר אויף אַזאַ רעכענונג, אַז ער זאָל דאָ זײן גבורה קענען אַרויסווײַזען.

אַלעס, וואָס די סוחרים „גיבען־אויס" און „נעהמען־אײַן" — אַזוי האָט עוזר אײַנגעפֿיהרט — שרײַבט מען אין אַ ביכעל אײַן. אין יעדען ביכעל מוז אויף אײן בלעטעל די „הוצאות" ווערען אײַנגע־שריבען, אויפ'ן צווייטען — די „הכנסה".

מילא, עוזר פֿיהרט זײן ביכעל ריין — אַזוי זאָגט ער, נאָר מיט די אַלטע איז אַ חורבן, שטענדיג פֿערליערען זיי זייערע בלײַ־שטיפֿטען, און קומט צו עפּעס אײַנשרײַבען, הויבען זיי אָן צו זוכען אין אַלע קעשענעס, און פֿערשילטען עוזר'ן אויף די „מאָדעס", וואָס ער האָט אײַנגעפֿיהרט, שרײַבט מען דערווײַל אָן אויף די שענק מיט קרײַד, אָדער אויפ'ן טיש, אָדער גלאַט אַזוי אויף אַ שטיקעל פּאַפּיער. דערנאָך צו דעם „יאָהר־רעכענונג" זוכט מען אויס די שטיק־לעך פּאַפּירען, מיט די שענק און בענק, וואָס אויף זיי זענען די רעכענונגען אָנגעשריבען, און מען שרײַבט זיי איבער אין דעם „ריכטיגען בוך".

די אַלטע פֿערשרײַבען דאָך פֿערצוקט, אין דעם בוך מעקען זיך די שריפֿטען אויס, ווערט דערנאָך אַ מחלוקה איבער די ציפֿע־רען. אײנער זאָגט, אַז עס איז אַ 8, דער צווייטער: אַ 5. אָבער מעהרסטע מאָל ווייסט מען גאָר נישט, וואָס דאָס איז אַזוינס. מען פֿרעגט די אַלטע — ענטפֿערען זיי: „פֿערדרעהט אײַך אײַער קאָפּ". שיקט מען צו לײבל זײגער־מאַכער נאָכ'ן „שפּאַקטיוועל", קוקט מען אין „שפּאַקטיוועל" — ווערט אָבער פֿון דאָס נײַ די זעלבע מחלוקה — און דענסטמאָל נעהמט זיך שוין „וואָלפ'ל־שרײַבער" צו דער זאַך. ער מאַכט אַ „אַלגעבריניק אַהין" און אַ „אַלגעבריניק צוריק" — און ווײַזט אויס, לויט „על פּי חכמת החשבון", אַז עס מוז גאָר זײן אַ דרײַ, און טהוט איהם עפּעס!

און דאס „ריכטיגע בוך" איז ביי וואלף־שרייבער דאס פידעלע, אויף וועלכען ער שפיעלט זיין ליעדעל אויס. ער האלט עס ווי אנ'אויג אין קאפ און טראגט זיך דערמיט ארום.

געזעסען איז עוזר מיט וואלף דעם שרייבער ביי דעם „ריכטיגען בוך" און האבען ביידע טיעף אין בוך אריינגעקוקט. אין שטוב איז געווען א שטיל־שווייגעניש, וואס האט געדריקט, און אינאיינעם עפעס א „דרך־ארץ" פערשפרייט... אויף דעם טיש, וואס איז געווען פערווארפען מיט קליינע און גרויסע פאפיערען און פאפיערלעך, האבען צוויי גרויסע זילבערנע לייכטער ארויסגעשטארט און האבען „ערנסט" געמאכט די „שטוב". און די טהיר האט געסקריפעט, די דיענסט האט זיך געדרעהט, זי איז אריין מיט פולע גלעזער טהיי און ארויס מיט ליידיגע.

אין א ווינקעל שטוב אויף דער קאנאפע זענען געזעסען האצקיל און בעריל, ר' יהוקאלי'ס משפחה. זיי זענען געזעסען „שטיל־שווייגענדיג", זיך נישט א ריהר געגעבען, כדי מען זאל זיי נישט אנזעהן, אז זיי זאלען דא גאר נישט אויסמאכען — און מיט גרויס הכנעה זענען זיי יעדע מינוט גרייט געווען צו ערפילען דעם קלענסטען פערלאנג מיט דעם גרעסטען פלייס און איילעניש, וואס איינער פון טיש וועט בעפעהלען. נישט איין מאל זענען זיי אליין אבער געגאנגען טרעפען, וואס מען דארף, און האבען זיך מיט אמאל געגעבען א לאז צו דער טהיר. ביידע האבען זיך אנגעטראפען און האבען א גערודער געמאכט. האט זיך ווער פון טיש אומגעקוקט, האבען זיי זיך ביידע אין דער שטיל פערשעמטערהייט פון דער שטוב ארויסגע'גנב'עט, נאר אין א פאר מינוט ארום האט מען זיי שוין ווייטער אין שטוב געטראפען זיצען אויף דער קאנאפע, און איינער האט דעם צווייטען אין דער שטיל די הענד, די פיס געקנייפט, געביסען, דער צווייטער האט איהם מיט א שטאך פון א שפילקע אבגעענטפערט, אנשטאט א ווארט פון מויל אויסצונוטצען.

אין מיטען דערינען דערהערט זיך פון דרויסען אנ'„אנקומעניש". די טהיר עפענט זיך ברייט און עס בעוויזען זיך יודען, די שטאדט־בעלי־בתים, נאך אין שבת'דיגע מלבושים אנגעטהון, טהייל מיט ציגארען, טהייל מיט לולקעס, און לאזען פון די בערד א געדיכטען רויך ארויס. די שבת'דיגע קליידער און די וואכעדיגע לולקעס האבען נישט אינאיינעם געשטימט, דאך האבען ווי צוזאמען געווארפען

א חול־המועד'יגען חן, א חן פון „חסיד'יש־נגיד'יש". די שטוב איז פול געווארען מיט רויך פון די ציגארען. און פון געדיכטען רויך האבען די צוויי ליכט־פלאמען ארויסגעשיינט און דאס האט זעהר בעל־בתי'ש אויסגעזעהן און בע'הנ'ט דעם עולם. זיי האבען געזאגט דעם ברייטען „גוט וואך" און האבען פערנומען, יעדער נאך זיין שטאנד נאך, פלעצער ארום דעם טיש. די טהיר האט איצט מעהר געסקריפעט — און אין שטוב איז איצט מיט אמאל אוועקגעקומען געווארען דער פריהערדיגער דרך־ארץ'דיגער גייסט, וואס האט געהאט די שטוב אנגעפילט, אזוי, אז בעריל און האצקיל האבען זיך מיט אמאל מעהר היימישער געפיהלט און פריי געלאזט די צונגען אנשטאט זיך צו קנייפען. די שטוב איז צוריק „שטוב" געווארען, מען האט באלד די רעכענונגען אראבגענומען, וואלף־שרייבער האט געהאפט דאס „ריכטיגע בוך" און איז דערמיט ערגיץ־וואו פערשוואונדען געווארען.

איינער א הויכער יוד מיט א לאנגער ברייטער באָרד, וועלכער האט גערעדט מעהר מיט די הענד ווי מיט'ן מויל, און יעדערן מיט א עזות'קייט דאס מויל פערקלאפט, איז געוועזען דער ראש המדברים.

— אזוי ווי די שטאדט, זאגט ער, האט קיין פרנסה נישט, און מען דארף נויטיג א רבי'ן אין שטאדט, אז חסידים זאלען האבען וואוהין אריינצוקומען אויף א יום־טוב, אויף א שבת, און אז עס זאל א לעבען ווערען, גיט ער א „עצה", אז מען זאל דעם טריסקער רבי'ן, וואס האט זיך איצט פון ברודער „אבגעטיילט", אין שטאדט פערבעטען, דער טריסקער רבי וועט בעשטעהן — ער ווייסט עס אויף געוויס — נאר מיט דעם תנאי, אז מען זאל איהם דעם רב'ס בית־המדרש אבגעבען, און דער שטאדט־רב זאל איהם א קוויטעל ארויסגעבען, אז סנדיקאות געהערען צום טריסקער רבי'ן

— און אונזער רב לעבט נישט ביז הונדערט און צוואנציג יאהר? דו „קהלה מענש", מן הסתם האסטו א פויטיקע פון דיינעם בעקומען — האט געשריען ארון־ליב שוסטער, א חברה־מאן" אין די „נושאי - מטה", א בלינדער אויף איין אויג שוין האלטענדיג דעם שטעקען אין דער האנד אנטקעגען דעם הויכען יודען.

ארון ליב שוסטער האט געהערט צו דער „חברה מענער". די חברה מענער, אדער די חוטבי עצים ושואבי מים, ווי מען האט זיי אין שטאדט גערופען, האבען געהאלטען פאר'ן רב און די טרים־

קער חסידים, אָבער, האָבען זייער רבי'ן געוואָלט אין שטאָדט אַריינבריינגען.

— מענדעל ליב, פון ווען אָן ביסט דו מיר אַזאַ מאַכער געוואָרען? האָסט שוין קיין פרנסה נישט און ווילסט ווייטער אַ ביינדעל אָפּלעקען? הע? — האָט איינער אַ קצב צום הויכען יוד געזאָגט, וואָס ער האָט אַ מאָל מיט איהם געלערנט אין איינעם זיין איין חדר.

— אומעטום זענען זיי דאָ די פויערן. מען פרעגט אייך נאָך נישט קיין שאלה. אַז מען וועט אייך פרעגען, וועט איהר ענטפערן — האָט דער הויכער יוד געזאָגט, אַרויפרוקענדיג זיך העכער צום טיש צו.

ר' יחזקאל, דער דאָזאָר, דער בעל־הבית פון שטאָדט, איז זיך געזעסען און האָט אויסגעהאָרכט די מחלוקת און האָט שטילגעשוויגען, קוקענדיג אויפ'ן מחותן: וואָס וועט ער זאָגען.

— צווישען אונז רייִדענדיג, וועד קומט צו „איהם” היינט אַהער? וואָס פאַר אַ נאָמען האָט ער? און וואָס איז ער אין אמת'ן — האָט דער הויכער יוד פערשטעהן געגעבען ר' יחזקאל'ן אין דערשטיל.

— גוט וואָך! — גיט מיט אַמאָל אַ קלונג אין שטוב, און דער „גוט וואָך” איז עפּעס געווען גאָר אַ בעזונדערער — ער איז נישט בטל געוואָרען צווישען די אַנדערע גוט וואָכ'ס. טייל האָבען זיך אומגעקוקט צו זעהן, ווער דאָס איז — און געווען איז עס ר' יצחק יודעל'ס. ר' יצחק יודעל'ס איז אַ יוד מיט אַ בעזונדערן „מיין”. איד'ן איז עס אַ קליין יודעל, נאָר אַ ברייטס מיט אַ דיק בייכעל, וואָס רעדט נישט, נאָר עס קוויטשעט זינגענדיג; עס קוקט נישט, נאָר עס בעפּעהלט מיט די אויגען. אַז עס וויל, איז עס גוט ווי אַ טייבעל, און שלעכט ווי אַ שלאַנג. שטענדיג די ציגאַר אין מויל, מעג זי זיין אָנגעצונדען, מעג זי זיין אויסגעלאָשען, און דאָס ריטשען זיינס מיט די פוס, זאָגט אָן אַ פערטעל שעה פריהער אַז ער קומט... יעדערן „דוצט” ער, מיט אַלעמען איז ער „פאַן בראַט”, ער פיהרט די ראָליע פון אַ גרויסען חסיד, און זאָגט אַלעמען מוסר, און אַלע האָבען מורא פאַר איהם. ער האַלט גאַנץ ווינציג פון די אַלע רבנים, וואָס יודען האַלטען פון זיי. ער מאַכט זיי אַוועק מיט דער האַנד. מיט דערשטאָדט רב איז ער אין אַ בעשטענדיגער מחלוקת. טרעפט זיך אַ

שאַלה, פּסקנ'ט ער אַליין. זאָגט אויפ'ן רב, אַז ער איז אַ גראָבער יונג און אַלע האָרכען אויס, און וואונדערן זיך און האָבען מורא פֿאַר איהם.

עוזר, וואָס איז די גאַנצע צייט געווען קאַלט און האָט זיך אויסגעהערט רוהיג, איבער וואָס מען קריגט זיך, דערזעהענדיג ר' יִצחק יודעל'ס, וועלכער פֿלעגט איהם אַלע מאָל אויף די פּלייצעס קלאַפּען אין שטיבעל, איז גאָר אַנ'אַנדער מענש געוואָרען, — אַ חסיד.

— וואָס איז, מען פֿרעגט אייך נאָך נישט — האָט ער געשריגען צו די בעלי־בתים.

ר' יחזקאל און ר' חיים ראָזענקראַנץ געהערען צו די בעלי־בתים; זיי דאַוונען און הבר'ן זיך מיט בעלי־בתים. זיי קענען אַפּילו נישט לערנען, נאָר זיי זענען יודעי־ספר. זיי זענען פֿון די בעלי־בתים, וואָס האָבען דרך־ארץ פֿאַר אַ למדן און ווערען בטל פֿאַר זיי. אַ יוד אַ למדן זאָגט אַ וואָרט, האָטש עס איז נישט אַזוי גלייך, וואָס פֿון אונז איינער טאָר דאָס נישט זאָגען, דאָך מן הסתם ווייסט ער, וואָס ער זאָגט — דערפֿאַר האָט ר' יחזקאל שטיל־געשוויגען, האָטש ער האָט מיטגעהאַלטען מיט די בעלי־בתים.

ר' יחזקאל'ס האָפֿנונג איז געווען צו האָבען אַ קינד אַ למדן, אַ מענשען פֿון „יענער וועלט", וואָס זאָל זיצען און לערנען, און ער האָט טאַקע דערפֿאַר ר' יצחק יודעל'ס פֿאַר אַ מלמד צו זיינע קינדער געהאַלטען. דער עלטערער זוהן איז אָבער נאָך בחור־ווייז אין געשעפֿט אַריין, „צוגעהאַפּט זיך", און צו ביסלעכווייז די תורה פֿערלאָזט. איינס נאָר איז איהם נאָך איבערגעבליבען — וואָס ער האַלט זיך פֿאַר אַ חסיד, דאַוונט אין שטיבעל און חבר'ט זיך מיט ר' יִצחק יודעל'ס. און איצט זעהענדיג, אַז זיין עוזר און מאָטעל האַלטען מיט מיט ר' יִצחק יודעל'ס, מיט די חסידים, האָט עס דעם אַלטען אַ הנאָה געטהון — חסידים, עס איז עפּעס גאָר אַנדערש — פֿאַר זייער רבי'ן... און ר' יחזקאל האָט זיך גאָר נישט אָנגערופֿען.

ר' יחזקאל האָט פֿאַר זיין יונגסטע טאָכטער די „בת־זקונים" לאָה'לע געוואָלט אַ למדן און אַ בעל־יחוס פֿאַר אַנ'איידים זיך נעהמען, אַז דער איידים זאָל קעסט עסען כל ימיו און תורה לערנען, אַז אויף דער עלטער, ווען ר' יחזקאל וועט אין דער היים שוין זיצען, זאָל ער אין דער שטוב דעם קול התורה הערען — ער האָט די זאַך איבערגעגעבען ר' יצחק יודעל'ס. ר' יצחק יודעל'ס „גוט וואָך",

וואָס האָט אַזוי קלינגענדיג אין שטוב אָבגעקנאַקט, האָט דעם אַלטען עפּעס הנאה געטהון. אין זיין הויז — חסידים, און דער אַלטער האָט שוין אָנגעהויבען צו פאַנטאַזירען וועגען דעם אידיש׳ס למדן. ער האָט זיך אויפגעהויבען און אַריבערגעוואונקען צו דעם מחותן ר׳ חיים׳ן, אַז ער זאָל מיט איהם אין אַ צווייטען שטוב אַריין (אַזוי איז שוין איינגעפיהרט ביי די אַלטע, אַז קיינער שטעקט נישט די האַנד אין קאַלטען וואַסער אַריין, אַז דער צווייטער ווייסט נישט דערפון). ר׳ יצחק יודעל׳ס האָט נאָך אַ לאַנגען אומקוקען צו דער „חברה״ אַ וואָרט „געוואָרפען״:

— איילט אייך נישט אַזוי, און וואו זענען מיר עפּעס? —
און איז מיט שאַרענדיגע טריט אין די צווייטע שטוב אַריין צו די אַלטע.

— ר׳ מרדכי קאָנסקעוואָלער שרייבט דאָך מיר, אַז איהר האָט זיך מיט איהם געזעהען אין „טריסק״, אַז איהר קענט זיין בחור — נו, וואָס דאַרף מען מעהר?

און פון דער „שטוב״ האָט זיך געהערט אָרון־ליב׳ס קלאַפּען מיט׳ן שטעקען אין טיש: „גע׳הרגעט קענען זיי ווערען, אידער״..

די ווייבער האָבען זיך אין עס־שטוב ביי מלכה׳לין, ר׳ יחזקאל׳ס ווייב פערזאַמעלט. עס איז אַ מנהג ביי מלכה׳לין אין שבת־צו־נאַכט׳ס פון גרויסען רעכענונג אויף פסח דאָס לעצטע שמאַלץ אויסצולאָזען. אין יענער שטוב זיצען די מאַנספערשוינען ביים יאָהר־רעכענונג, עס הערט זיך פון דאָרט אַ שטיל געוויש, וואָס זאָגט אויס די ערנסט־קייט פון אינעווייניג. די דינסט דרעהט זיך, טראָגט אַריין גלעזער טהיי און נעמט אַרויס ליידיגע גלעזער, און יעדעס מאָל, ווען די טהיר עפענט זיך, שלאָגט פון דאָרט אַרויס אַ רויך פון ציגאַרען און אַ ליאַרם, וואָס פערשטומט אויף ווילע די ווייבערשע געשמועסען, און די ווייבער קריגען דרך־ארץ פאַר „דרינען״... דאָ, אין דער עס־שטוב, זיצען די ווייבער און מאַכען זיך „נאַריש׳ אין „דריידעל״. אין דריידעל הייסט עס, אָבער זיי שפּיעלען גאָר אין „זעקס און זעכציג״ מיט אַ טאַליע קאָרטען, וועלכע די מאַנספער־שוינען האָבען די קינדער געגעבען צו שפּיעלען זיך. די יונגלעך שטעהען ביי די מאַמעס און ציהען „קאָהן־געלד״, די מאַמעס שטופּען

זיי אָב פון זיך, און די יונגלעך שטעהען אַלץ ווייטער און טהוען
דאָס זייעריגע. אין מיטען קומט גאָר צו לויפען אַ יונגעל, האַפּט
אַרויס דעם „קאָהן" פון טעציל און אַנטלויפט וואו דער פּעפּער
וואַקסט — און געה טהו איהם עפּעס?

דער אַלטער דור ווייבער טראָגט טיעפע הויבען מיט פּער־
שידענע קאָלירטע בענדער און ברייטע שטערענטיכלעך, וועלכע
זענען אין שפּיצען אויסגעשניצט און אין יעדער שפּיץ פונקעלט
זיך אַנ׳אַנדער צירונג: אין איין שפּיץ — אַ רויטער קרעל, אין
צווייטען שימערט אַ בריליאַנט, און דאָס וואַרפט איבער דעם אַלט־
געקנייטשטען, גלענצענדיגען שטערן אַ „שבת־מלכה" חן; דער יונגער
דור טראָגט שוין שייטליך מיט פערשידענע מאָדנע לאָקען און די צירונג
אין די שייטלען אַריינגעשטעקט. די קליידער זענען מעהרסטענטייל
פון פּערסישע טיכער־שטאָף אין פערשידענע קאָלירען, וואָס איז
דענסמאָל די מאָדע געווען, און געמאַכט זענען זיי אויך געווען נאָך
דער דענסמאָלדיגע מאָדע, — פאַלדען אויף פאַלדען, איין פאַלד
אַריין מיט׳ן קאָפּ אין די צווייטע; דאָ מישען זיך די פאַלדען אויס
און לעגען זיך צוזאַמען, דאָרט צוגעהען זיי זיך שוין אין צוויי בע־
זונדערע וועגען. אויף די הערצער טראָגען זיי אַלע „האַרץ־ברעט־
לעך", דאָס איז אַ לאַנג פּיער קאַנטיג שטיק סאַמעט, אויף וועלכען
עס זענען אויפגעהאַנגען ווי אויף אַ שילד די מתנות, וואָס דאָס
ווייבעל האָט בעקומען ווען זי איז אַ כלה געווען. איטע די שנור,
גאָלדעלע די טאָכטער זענען געזעסען איינע אַנטקעגען די צווייטע
און ביידע זענען זיי געווען שטיל (וואָרום זיי זענען ברוגז צווישען
זיך, היינט איז דער רעכענונג...), און אַז איינע האָט זיך פון
איהר אָרט אויפגעהויבען, האָט די צווייטע עפּעס מאָדנע די ליפּען
פערקרימט, די אויגען צום באַלקען פערגלייסט און לייכט אָנגע־
זיפצט. דאָס איז געווען אַ מין ברוגעז־מינע.

זיי האָבען געשפּיעלט. און דער אָנפיהרער פון שפּיעל איז גע־
ווען אַ יודעל „אַ דייטשעל", „אַ איינגעהער" און „אַרויסגעהער" ביי
מלכה׳לן, ווי אין אַנדערע הייזער. גערופען האָט מען איהם אויך:
„דאָס ווייבערש יודעל". שוין דענסטמאָל האָט ער געטראָגען „דייטש־
מעריש" אַ קורץ רעקעל און אַזאַ מין זיבען קאַנטיג היטעל מיט אַ
גלאַנצענדיגען דאַשעק. געטראָגען האָט ער „דייטשמעריש" נישט אַזוי
לשמה דייטש", נאָר ווי איבער „גלאַט אַזוי", ווייל עס פּאַסט פאַר

אזא מין ווייבערש יודעל צו טראָגען „דייטש״. געוואוסט האָט ער צו יעדער קריינק אזא מין רפואה, וואָס ער פלעגט עס אָנרופען: „קאָרפּוס דליקטו״. מיט די דייטשען רעדט ער פּויליש, און שרייבט „פּראָשעניעס״ אויך אויף פּויליש, דערפאַר פלעגט מען איהם אין שטעדטיל רופען „מאַכער״. איזן איז עס אזא מין יודעל, וואָס אומעטום קומט עס, אומעטום איז עס היימיש, וואָס אַלעמען זאָגט עס „דו״ און וואָס אַלע זאָגען איהם „דו״. צום מערסטען פלעגט עס זיך חבר׳ן מיט ווייבער, און עפּעס אַזוי ווי איהם וואָלט מען מתיר געווען, פערברענגט ער צווישען זיי פראַנק און פריי. ער ווייסט פון זייערע סודות, און עס מאַכט גאָר נישט אוים — „אַ האַלבע יודענע״. אַלעמען פלעגט ער איינעמען מיט זיינע גלייכע ווערטלעך. ער האָט גערעדט, האָט מען געלאַכט, האָטש עס איז מעהר נאַרישער געווען ווי לאַכענדיגעס. ער פלעגט זיך דעם קאָלנער פון פאַלטאָ אַוועקשטעלען, דאָס היטעל זיך פערדרעהען, מאַכען זיך דרעמלען און דאָס בערדעל פלעגט זיך שאָקלען — איז גענוג געווען, אַז עס זאָל ברייגנען צום געלעכטער.

היינט, שבת־צו־נאַכט׳ס פון גרויסען יאָהר־רעכנונג, איז איהם אודאי געקומען, אַז ער זאָל זיך געפינען ביי ר׳ יחזקאל׳ן. פון קיך טראָגט זיך אַ ריח פון געפּרעגעלטע שמאַלץ, און געוואוסט האָט ער, אַז נאָך דעם רעכענונג ווען זיין די גרויסה „מלוה מלכה״, ווי עס איז שוין דער מנהג ביי ר׳ יחזקאל׳ן פון קדמונים אָן.

ביי אַ ווינקעלע טיש איז געזעסען לאָה׳לע דאָס כלה־מיידעל. פון די פרישע געריטעלטע באַקען האָט דאָס יונגע בלוט אַרויסגעקושט זיך... אַזוי ווי דאָס בלוט פון אַ רויז, וואָס רייטעלט זיך אויף דעם סאַמעט־בלעטעל, ווען די זון גליהט דערויף. די אויגען שטילע, רוהיג זענען זיי „פאַר זיך״ געווען איינגעפּאַסט אין דעם ברייטען גרויסען אויגען־לאָך, און דאָס דינטשקע ציטערענדיגע הייטעל האָט געהיט דאָס אויג. דער „איבער־שומר״, די שוואַרצע ברעהם, וואָס הענגט אויף דעם ראַנד פון דעם גרויסען ווייסען שטערן, וואָס זעהט אוים ווי אַ מענשען־קרוין פון גאָט געשענקט, האָט זיך אין דער שטיל דעם אויג צוגעקוקט און אַלעס דעם אויג נאָכגעמאַכט... די האָר אין צוויי צעפּ פערפלאָכטען, רוהיג און מיידעל־ציטערנדיג האָבען זיי זיך איבער איהרע אידעלע ציטערנדיגע אַקסעל אַראָבגעלאָזט. זי איז געזעסען פאַר זיך, און אַ כלה־חן האָט פון איהר

געזיכט אַראָבגעלויכטען צנועה'דיג און שטיל־שוויַיגענדיג. יעדעס מאָל, ווען עס האָט זיך געהערט דעם דייטשעל'ס קול, האָט איהר האַרץ לייכט אויפגעציטערט, און די יונגע ברוסט האָט דענסמאָל לייכט זיך בעוועגט. זי האָט מורא געהאַט, אַז דאָס דייטשעל זאָל זי נישט טשעפּען, נאָר באַלד איז אויף איהר אויך די צייט געקומען.

— ווייסט, דער שדכן זיצט דערינען מיט'ן טאַטען און שמועסען וועגען אַ שדוך.

זי האָט דעם קאָפּ אַראָבגעבויגען און איהם פון זיך מיט איהרע לייכטע וויַיסע הענד אָבגעשטופּט.

— אַזוי, ווי עס קען אויף דער לבנה ראש־חודש רעטעלעך וואַקסען, אַזוי וועסט דו דעם חתן קריגען.

אין שטוב האָט געקלונגען אַ געלעכטער.

לאָה'לע האָט זיך פלינק פון טיש אויפגעהאַפּט און איז פאַר חרפה פערשוואונדען געוואָרען!

אויף די וואַנד פון דער גרויסער, לאַנגער קיך האָט דאָס קופּער אַראָבגעפונקעלט, און איין ראָנדעל האָט אַריבערגעווינקט צום צווייטען, וואָס איז געהאַנגען געגען איהם אויף דער צווייטער וואַנד. די דיקע בייכיגע בעקענס, די קופּערנע אויסגעצויגענע בראָט־פאַנען, די הויכע קריגען מיט פערשיעדענע שנויצען האָבען בעל־הבתּי'ש פון די וואַנד אַראָבגעהאַנגען, פערשפּרייט אַרום זיך אַ היימישקייט און דערצעהלט פון גוטע געוועזענע צייטען... אין אייווען פלאַקערט עס, און טיעפע ברייט־בייכיגע קופּערנע טעפּ שטעהען און קאָכען, און דער פרישער, פעטער גריווען־גערוך לעגט זיך איבער דער קיך און דערצעהלט עפּעס פון היימישע זאַכען... אויף דעם לאַנגען פליישיגען טיש, וועלכער איז מיט אַ לאַנגען קופּערנען בלעך בעקלאַפּט, שטעהען אָנגעשטעלט טיעפע בעקען קליינע און גרויסע, גרייט דאָס שמאַלץ אין זיך אַריינצונעהמען.

ביי דער קיך אין אַ ווינקעלע זיצט רחל לאָה די איינגעהערין. אַ הויכע, אַלטע יודענע מיט ווערצעלעך אויף דער גאָמבע, און צוויי דריי לאַנגע האָר ציהען זיך פון די ווערצעלעך אַרוים. די אַלטע, גרויע קאַץ ליגט אין איהר שויס און לעקט איהר די איינגעדאַרטע ביינערדיגע הענד. אַרום איהר שטעהען מלכה'לעס אייניקלעך, יונג־

לעך מיט מיידעלעך, טייל אין היזלעך, טייל אין קליידלעך, טייל אין שירצלעך, טייל אין ציצה־כּנפות'לעך און הארכען אויס וואס די באָבע דערצעהלט אַ מעשה מיט „אַ פייערדיגען הענדעל ביים שמאַלץ פרעגלען".

„אַמאָל שוין לאַנג, דערצעהלט זי, האָט אַ יודענע שמאַלץ אין אַ פייערקע געפרעגעלט, האָט זי דעם טאָפּ פון פייערקע אַרויסגענומען, ועהט זי עס שטעקט פון פייער אַ פייערדיג הענדטעל אַרויס, און עס הערט זיך אַ שטים: „גוטע פרוי, גוטע פרוי, גיב מיר אַ פּאָר גריווען, וועט קיין עין הרע אין שמאַלץ נישט אַריינקומען". האָט זי טאַקע אַזוי געטהון. האָט זי אָנגעהויבען גיסען שמאַלץ. נישט איין טאָפּ, נישט צוויי, נישט דריי, נישט זעקס, נישט אַכט, נישט צעהן, ביז זי האָט שוין מעהר קיין טעפּ נישט געהאַט — האָט עס אויפגעהערט.

די קינדער הארכען אויס און וואַרטען מיט שרעק, ביז מען וועט דעם טאָפּ פון די פייערקע אַרויסנעהמען, אַז זיי זאָלען שוין זוכה זיין צו זעהען דאָס פייערדיגע הענדטעל.

דערוויל שלאָפט רחל־לאה איין, און די אַלטע הויב (אַ גלגול פון מלכּה'לעס די בעל־הבית'טעס הויב) מיט די אַלטע, ברייטע בענדער לאָזען זיך איהר איבערן אַלטען, איינגעקנייטשטען שטערן. דערנסטמאָל נעמט אַ יונגעל און שטעקט דאָס הענדטעל אויס און גיט אַ צופּ די אַלטע באָבע ביי די האָר פון וואָרצעל.

— האָב, האָב, האָב, — מאַכען די אַלטע, איינגעשרומפּענע אויסגעדאַרטע ליפּען, און פּרובען האַפּען דעם קינד'ס פינגעריל אין דעם אָהנציינערדיגען מויל אַריין.

— באָבעשי, פאַר וואָס וואַקסען אייך די האָר אויף די וואָר־צעלעך? — פרעגען די קינדערלעך.

— וויַל איך מאַך מיר אַליין הבדלה, און טרינק פון הבדלה וויין, — ענטפערט די אַלטע מיט האַלב־פערשלאָסענע אויגען און מיט אַ אַלט פערקרימט געלעכטעריל אויף די אַלטע פערקרימטע ליפּען.

און ווען די אַלטע מאַכט זיך נאַריש מיט די קינדער, איז האַצקעלע, דאָס עלטסטע אייניקעל אַ יונגעל פון אַ יאָהר 10, שטאַרק פערנומען מיט אַ דריידעל גיסען. אין דער קיך האָט ער אַ איינ־

געבויגענע לעפעל מיט צין אריינגעשטעלט, און איצט פאקט ער די פארם אין א הויפען זאמד איין.

און דארט ביים אנדערן ווינקעל קיך, וויט פון יום-טוב'דיגען, זיצט יענטע דאס דינסט-מיידעל, ביי א גרויסען עמער מיט וואסער און שיילט די קארטאפלעס, וואס ליגען אין איהר שויס, אוןווארפט זיי אין א עמער וואסער אריין, צו די גרויסע „מלוה מלכה”...

נאטע הינטער איהר צופט זי ביי די בלוט-שפראצענדיגע האנד; יענטע, וואס וועט זיין?...

— זאלסט אזוי לעבען צי דו וועסט מיט מיר חתונה האבען.

.IV

דער מתנגד'ישער רב און דער חסיד'ישער רבי.

עס איז געקומען ל"ג בעומר.

און די גוטע מוטער-ערד, וואס האט מיט איהר חסד אויף זיך דער שטאדט'ס הייליך געטראגען און אליץ, וואס געפינט זיך אין זיי און אויסער זיי האט זיך מיט גאט'ס לייטזעליגקייט ערפרישט בעקליידט פון קאפ ביז די פיס מיט גערזעליך, בלעטליך, גרינינקע קעפעלעך האבען זיך פון אונטער'ן געהילץ, פון אונטער שטיין און ביין ארויסגעריבען, געשפראצט, און מיט א ליבער, פרומער מינע האט זיך דאס גרעזעלע געשאקעלט אהין און אהער און גענאגט זיין ביסעל בידנע הזונה פון דער מוטער-ערד. און די מוטער-ערד האט איהרע פולע בריסטען אויסגעשטעלט און אנגעזויגען און אנגעקארמעט יעדעס אפענע מיילכעל, וואס האט נאר בדעה געהאט צו זויגען. אליץ ארום, טאטע אין הימעל, האט מקיים געווען דיין שליחות, געהארכט און געטהון דאס, וואס דו האסט זיי בעפוילען פון ששת ימי בראשית אן: דאס גרעזעלע איז געוואקסען, געצויגען זיך, וויל זיין מצוה איז צו וואקסען, די פויגעלעך האבען זיך זייער נעסט געמאכט איבער די פענסטערליך פון דער אלטער וויבערשער

שוהל און האָבען אַ גאַנצען טאָג אין דיין פֿרום בית־המדרש־געסעל, פֿון וואַנען עס טהוט זיך הערען דער הייליגער קול התורה, אַרומגעשפּרונגען, אַרומגעטאַנצט פֿון דעכיל צו דעכיל אויפ׳ן פֿענסטער פֿון אַלטען בית־המדרש, אונטערגעשפּרונגען, אַ קדושה געהאַפּט, אַ שמי רבא, אַ וואָרט תורה אונטערגעהאַפּט, און אַוועקגעשפּרונגען, אויף דער ערד זיך געשטעלט מיט אַ קוויטש — אַ ברכה, און געהאַפּט אַ קרישעלע בייגעל, זעמעל, פּוטער־ברויט, וואָס אַ חדר־יונגעלע האָט דעריבער אַ ברכה געהאַט געמאַכט, און איז דערמיט אַוועק־געפֿלויגען און מיט דעם זיין נשמה, וואָס איז געוואָרען פֿערוואָגעלט אין אַ פֿויגעלע, מתקן געווען.

און דיינע הימלען אין דער הויך האָבען זיך אויסגעצויגען, איינער אין דעם צווייטען אַריינגעפֿלאָסען, און גאַנץ וויט און ברייט אין פֿרעמדע לענדער אַריין האָבען זיי זיך פֿערבלאָנדזשעט און בעשיצט דיין קליין וועלטעל, אַזוי ווי דו האָסט זיי אָנגעזאָגט פֿון אָנהויב אָן. און דאָס וואַסער הינטער׳ן שטעדטיל האָט זיך ווי אַ שמיל געבעט,— מיט וועלכען עס וואָלט דיך דאַנקען געוואָלט, טאַטע איינציגער, פֿאַר אַלץ,— געגאָסען חוואַליע אויס, חוואַליע איין, פֿון פֿרעמדע לענדער אין פֿרעמדע לענדער. דורכרייזענדיג, האָט עס אַ שטילע, לאַנגע געשיכטע דערצעהלט אויף אַ וואַסער־שפּראַך. און פֿון וואַסער זענען אויפֿגעגאַנגען בעהאַלטענע טוי־וואָלקען און האָבען בעהויכט דיינע פֿעלדער, וואָס האָבען זיך אין דער לענג און אין דער ברייט אויסגעשפּרייט. די טוי־וואָלקען זענען געלעגען איבער די פֿעלדער גאַנצע נעכט און זיי אָנגעטרונקען און בעפֿרישט. און פֿון די פֿעלדער האָבען זיך געטראָגען בעהאַלטענע ריחות אין דער לופֿט אַרום און פֿערפֿולט מיט לעבען, ערקוויקט און ערפֿרישט יעדעם דיין בעשעפֿעניש, וואָס זיי האָבען אויפ׳ן וועג געטראָפֿען.

ל״ג בעומר. אין דער גאַס פֿאַר טהיר און טהויער זיצען ווייבער, בעל־בית׳טעס מיט שטריקנאָדלען אין די הענד, שטריקען זאָקען און דערצעהלען מעשיות. און די חדר־יונגלעך, וואָס זענען אין שטאָדט איבערגעבליבען, שטעהען ביי זיי און ציהען די מאַמעס שערצען: מאַמע, אַ צווייער!... די פֿרומע רבי׳צען, אָנגעטהון אין חול־המועד׳דיגען ווייסען שאַל, זיצט פֿאַר איהר טהיר, אַרום איהר די בלי־קודש־ווייבער,— די שוהטי׳קע מיט דעם חזנ׳ס ווייב. אויף די פּאָר איינציגע בוימער, וואָס זענען פֿערוואָרפֿען אין געסעל (וואָס קיינער ווייכט

נישט, ווער עס האָט זיי דאָ איינגעפּלאַנצט) ציהען זיך הדר־יונגלעך און רייסען צווייגלעך. פון פעלד קומען צוגעהן באָרוויסע יונגלעך מיט פּעק געלע פעלד־בלומען אין די הענד, און רופען אין דער גאַס:

נאַ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ,
נאַ דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ!

די קינדער קומען אָן צו לויפען, רינגלען זיי אַרום, רייסען אָב די קנעפּלעך פון די הייזלעך, פון די קאַפּאָטקעלעך און קויפען בלומען, קעהרען זיך אום צוריק צו זייערע מאַמעס מיט הענד בלומען און אַראָבגעלאָזטע תחתונים׳לעך...

אין מיטען מאַרק ווערט פּלוצלונג אויסגעשפּרייט אַ לאַנגע, ברייטע פּלאַכטע, און עס דערהערט זיך אַ קאַטערינקע שפּיעלען. קינדער קומען אָן צו לויפען פון אַלע עקען, דערנאָך עלטערע מענשען. מען שטעלט זיך אַרום, מען רינגעלט אַרום, און איינער אין אַ פערדרעהטען הוט אָהן אַ דאַשעק, אָנגעצויגען אין עפּעס אַ מין געשטריקט העמדעל און אָנגעגאַרטעלט אין אַ ברייטען פּאַסעק, אין שיך און זאָקען, דרעהט זיך אַרום אַרום דעם רעדעל מיט אַ קאַנטשיק אין דער האַנד און האַקט איבער די קעפּ, און וואַרפט היטלעך אין די קופּקע אַריין און די קאַטערינקע שפּיעלט צו. פּלוצים ווייזט זיך אַ הויכער יונג אין אַן׳אָבגעקרייט פּנים, אָנגעטהון אין אַ פּאָר וואַנצעהויזען פון אויבען ביז אַראָב, מיט אַ ווייגער אויסגעמאָלט אויף די הויזען אויף דעם סאַמע „זייט מיר מוחל״... אויפ׳ן בויך שטעלט ער זיך אַרויף אַ הויכען דראָנג, און אויפ׳ן שפּיץ דראָנג לעבט אַ גאַנצע משפּחה, וועלכע מאַכט נאָך קונצען דערצו. די קאַטערינקע שפּיעלט צו, און דער מענש מיט דעם קאַנטשיק אין דער האַנד קלאַפּט איבער פּנים׳ער, איבער נאַקעטע קעפּ. עס ווייזט זיך אַ האַלב נאַקעט מיידעל אין אַ קורץ קליידעל ביז צו די קניה, מיט בלאָנדע, צולאָזטע האָר, פערקעמט און איינגעפלאָכטען מיט פערשידענע קייטעלעך און קמעות, מיט אַ הנ׳עוודיג נעזעל, און אַ פּאָר רויטע בעקעלעך, און ברעכט זיך אין אַ רייף... ס׳ווייזט זיך גאָר איינער, וואָס שלינגט שווערדען איין, איינס נאָך דעם צווייטען און דערנאָך קומט אַ צווייטער און שלעפּט איהם גאָר פון מויל אַרויס, אָנשטאָט די שווערדען — לאַנגע טיכלעך מיט ווייבערשע קאָפּקעס. און געה, פרעג זיי קשיות!

און די קאַטערינקע שפּילט צו, און דער מענש מיט'ן קאַנטשיק קלאַפּט צו איבער קעפּ, איבער פּנים'ער.

געווען איז אַמאָל אַ יוד אַ שניידער אין שטאָדט. מען האָט נישט געוואוסט, פון וואַנען עס קומט אַ יוד, און וואו אַהין עס געהט אַ יוד. ער איז געווען איינער פון די טויזענד, וואָס זייער לעבען געהט ווי אַ שאָטען דורך פאַר אונזערע אויגען, און וואָס קיינער מערקט נישט, נישט זייער געבאָרען ווערען און נישט זייער שטאַרבען. דאָס ברויט, וועלכעס זיי עסען, מוז וואַקסען אויף בעהאַלטענע פעלדער, און דאָס פליייש, וואָס זיי עסען, מוז זיין פון אַזעלכע בהמות, וואָס פּיטערען זיך אין פערבאָרגענע לאַנקעס, — אַז נישט, וואָלט מען זיך אַמאָל געפרעגט, וואו איז דאָס ברויט אַהינגעקומען פון די פעלדער? וואו זענען די בהמות אַוועקגעקומען פון די לאַנקעס?...

אַ יוד, אַ שניידער, מיט קיינעם נישט געהאַט קיין געשעפטען, אויסער מיט איין גאָט זיין בעשעפער. די נאַכט דעקט נאָך דעם הימעל צו, ווען דער שניידער גרייט זיך אין בית־המדרש אַריין. בעהאַלטען אונטער אַנ'אויווען, ביי אַ שראַנק ספרים, דאַנקט ער זיין בעשעפער דערפאַר, וואָס ער האָט איהם בעשאַפען, פאַר דעם ברויט, מיט וועלכען ער דערנעהרט איהם, און פאַר דעם חסד, וואָס ער וועט טהון מיט איהם נאָך זיין טויט און וועט איהם צונעהמען צו זיך. קיינער זעהט נישט, ווען עס געהט אַ יוד, אַ שניידער אין בית־המדרש אַריין, ווען עס זיצט אַ שניידער ביי אַ פּויער'ס אַ סערמיענגע. און זעהט מען איהם, דאַכט זיך, עפּעס שוין אַזוינס, אַ געוועהנטליכעס, ווי דער קלאָץ, וואָס שטעהט אין מיטען מאַרק. עס פרעגט שוין קיינער נישט, צו וואָס שטעהט אַ קלאָץ? צו ווען אַ קלאָץ?

זיין ווייב, הנה די שניידערין, האָט אויך זיך גענומען אַ מצוה בירושה (איבערגענומען פון דער מאַמע עליה השלום, און די מאַמע פון דער באָבע, און אַזוי איין דור נאָכ'ן צווייטען): יעדען פרייטיג פאַרנאַכט אין דער אַלטער ווייבערשער שוהל צוויי ליכטלעך אַנצוצינדען. עס האָט קיינער נישט געפרעגט, ווער צינדט אָן די צוויי נשמה־ליכטלעך, וואָס פינקלען זיך יעדען פרייטאָג־צו־נאַכט'ס פון דער

אַלטער ווייבּערישער שוהל אַראָב, צי זענען די אַלטע בעל־הבית׳טעס פֿון די קברים אויפֿגעשטאַנען? מען וואָלט זיך מעהר געוואונדערט, אַז מען וואָלט אַמאָל אַזוי אין אַ שעהנעם פֿרייטאָג־צו־נאַכט׳ס די צווי ליכטלעך נישט געזעהן. וואָלט מען דעמאָלט בעמערקט, אַז עס פֿעהלט עפּעס אין דער שוהל (האָטש וואָס, וואָלט קיינער נישט געקענט טרעפֿען). און פֿאַר די צוויי ליכטלעך, וואָס די פּראָסטע מאַמעס צינדען אַזוי לאַנג אָן איינע נאָך דער צווייטער, האָט זיי גאָט בעלוינט און האָט זיי אָבגעגעבען איין ליכט, ר׳ דוד׳ל, דעם רב פֿון דער שטאָדט.

נאָך אַ לאַנגער צייט, ווי הנה די שניידערין האָט קיין קינדער נישט געהאַט, האָט גאָט דערהערט איהר געבעט און האָט איהר אַ זוהן געשאָנקען. זי האָט איהם אַ נאָמען געגעבען דוד׳ל, און דאָס איז טאַקי ר׳ דוד׳ל, דער היינטיגער רב פֿון שטאָדט.

באַלד פֿון קליינערהייט אָן האָט זיך דוד׳ל אַרויסגעוויזען אַנדערש פֿון אַנדערע קינדער. אַ סדור׳ל, וואָס דער טאַטע האָט איהם געקויפֿט, „א״ב״ זיך אויסצולערנען, האַלט ער נאָך אין דער בוזעם־קעשענע ביז׳ן היינטיגען טאָג. אָהן אַ פֿערדעקטען קאָפּ האָט ער אין וויגעל נישט געוואָלט איינשלאָפֿען. נאָכ׳ן יאָהר האָט ער שוין די ברכה געפּלאַפּעלט איבער דער מוטער׳ס ברוסט.

געלערענט אין חדר מיט גרוים התמדה. נישט פֿלינק איז דער קאָפּ, נאָר דאָס, וואָס קומט אַריין, געהט שוין נישט אַרויס, און פֿרום, אָבגעהיטען, ער געהט זיך זיין „אָקסען־שריט״. נישט אויף קיין האָר פֿון שלחן־ערוך אָבצוטרעטען.

הונדערט און איין מאָל האָט ער די הוראה גע׳חזר׳ט און גע־לייענט זי אויסענווייניג מיט די הערות, מיט׳ן פֿינגער געטייטעלט, פֿערבינדען די אויגען, אויפֿ׳ן טאָוועל, וואו יעדער אות שטעהט.

אַז ר׳ בעריל ז״ל, דער אַלטער רב פֿון דער שטאָדט, איז נפטר געוואָרען און האָט נישט איבערגעלאָזט קיין ממלא מקומו, נאָר אַ דערוואַקסענע יתומה, וואָס מען דאַרף זי חתונה צו מאַכען, האָבען בעלי־בתים אָנגעהויבען צו ריידען, אַז דוד׳ל זאָל חתונה האָבען מיט דער יתומה און ממלא מקום זיין.

הסידים זענען געווען געגען דעם: לייזער שניידער׳ס זוהן פֿאַר אַ רב? בעלי־בתים אָבער, וואָס האָבען געוואָלט די זכיה האָבען צו זעהן, אַז איינער פֿון זיי איז עולה לגדולה, האָבען זיך איינגע־

שפּארט. עס האט זיך געמאכט א שטארקע מחלוקה. נאר איין מאל האבען זיך די בעלי־בתים צוזאמענגענומען אויפ'ן בית־עולם, געשטעלט א חופה מיט דוד'לען און דעם רב'ס יתומה, און אריינגעקלאפּט אין קבר אריין: „מזל טוב, אייער איידעם איז ממלא מקום!"

חסידים האבען מורא געהאט פאר בושת־המת, האבען זיי שטילגעשוויגען און האבען געווארט ביז'ן ערשטען רגל — וואו אהין וועט ער פאהרען?

ר' דוד'ל אבער האט געהאט זיין גמרא און יורה־דעה און איז זיך געזעסען אין דער היים און האט יום ולילה געלערענט. דער רב האט זיך געפיהרט בעל־הבתיש: געוועזען א חברה־מאן אין דער חברה תהלים, יעדען פאר־טאג אויפגעשטאנען און געזאגט מיט די בעלי־בתים תהלים ביז צו עלות השחר; מיט'ן ערשטען מנין געדאווענט, כמנהג אשכנזית, און יעדען ערב ראש־חודש יום־כפור קטן אבגעריכט אין דער קאלטער שוהל.

חסידים האט עס שרעקליך פערדראסען, און, אזוי ווי זייער שמייגער איז, האבען זיי זעהר נוהג קלות געוועזען אין איהם און נישט אנדערש איהם גערופען, ווי „דוד'ל שניידער". א חסיד האט איהם אמאל אויף א ברית־מילה בעליידיגט און האט איהם „שניידער־יונג" גערופען. בעלי־בתים האבען דעם חסיד געוואלט קורע כדג זיין, נאר דער רב האט זיי איינגענומען מיט גוטען, און פון דעמאלט אן התמ'עט ער זיך: „אני הקטן דוד הי"ט".

חסידים, די וואס האבען מיט איהם אינאיינעם אין בית־המדרש געלערענט, האבען נישט געקענט פועל'ן ביי זיך, איהם צו זאגען „רבי", און זענען געגאנגען פון דערווייטענס. ער האט זיך אויך פון זיי דערווייטערט, האט זיך געהאלטען מיט די „חוטבי עצים ושואבי מים" און נאך זיי נאכגעפארשט. פאר זיך אליין האט ער נישט געקענט לערנען, דאס, וואס ער האט שוין געוואוסט, האט ער געמוזט איבערגעבען עס דעם צווייטען. יעדען פרייטאג־צו־נאכט'ס פלעגען זיך די בעלי־בתים צוזאמענקומען אין בית־המדרש אריין מיט חומשים אין די הענד, און ר' דוד'ל פלעגט מיט זיי די סדרה לערנען. ער פלעגט זיי געבען צו פערשטעהן און אויסטייטשען שטיקער מדרש רבא'ס, די בעלי־בתים האבען די פינגער געלעקט פון זיינע מתיקות'דיגע רייד. שבת נאכ'ן שלאף פלעגט ער זיך אריינזעצען צווישען די בעלי־מלאכות אין בית־המדרש, נעהמען א תהלים

אין דער האַנד אַריין און זאָגען מיט זיי תהלים, ער אַ פסוק, זיי אַ פסוק. ער האָט געזונגען יעדעס וואָרט, און דער קול האָט זיך אַרויסגעלאָזט פֿון אויסער דעם בית־המדרש, אין געסעל געשאַלט און געררופֿען אין בית־המדרש אַריין. יונגען, שבת־לאָבוסעס, וואָס האָבען אין גאַס פֿאַלענט געשפּיעלט, האָבען דעם פֿאַלענט אַוועקגעוואָרפֿען; בעלי־עגלות, פֿישער׳ס, וואָס האָבען מיט די ווייבער אין גאַס שפּאַציערט, האָבען די ווייבער אַוועקגעוואָרפֿען, אין בית־המדרש געקומען. דאָס בית־המדרש׳ל איז וואָס אַמאָל פֿולער און פֿולער געוואָרען און דער רב, פֿערטרונקען צווישען קעפּ, שטעהט און זאָגט תהלים, און דער קהל ענטפֿערט איהם אָב. ער אַ פסוק, זיי אַ פסוק.

יודען האָבען געוואוסט, אַז זיי האָבען זיך אויף וועמען צו פֿערלאָזען. איז איינעם שלעכט געוועזען, איז ער צום רב אַרונטערגעגאַנגען, און דער רב האָט איין רפואה געהאַט — תהלים. וואָס פֿאַר אַ יוד עס זאָל נישט זיין, האָט זיך דער רב מיט איהם אַנידערגעשטעלט אין ווינקעל בית־דין־שטוב און האָט אָנגעהויבען מיט׳ן יוד תהלים צו זאָגען. און דער יוד, דערהערענדיג דעם רב׳ס קול, ווי עס קומט פֿון אַ צובראָכען האַרץ, האָט ער זיך אויסגעוויינט פֿאַר׳ן רב און איז אַוועק מיט אַ גרינג געמיט.

אַז דוד׳ל איז רב געוואָרען, האָט ער אויף זיך אַ מצוה גענומען, וואָס ער זאָל זי מקיים זיין אפילו מיט׳ן גרעסטען מסירת־הנפש, און זאָל די מצוה מאַכען ירש׳נען מדור לדור, אַז גאָט וועט איהם מזכה זיין צו דעם. דאָס איז די מצוה פֿון אַברהם־אָבינו־סנדיקאות, און ער האָט מיט די בעלי־בתים אָבגעמאַכט, אַז סנדיקאות געהערט צו איהם.

פֿאַר די נשמות פֿון זיין טאַטע־מאַמע האָט ער געקלערט.

דער רב ר׳ דוד׳ל האָט זיך אין זיין שטוב אַרויף און אַראָבגעדרעהט, דעם הויכען שטערן געקנייטשט און פֿון צייט צו צייט ביטער אָבגעקרעכצט. הינדעלע די רבי׳צין האָט פֿערשטעלט דאָס געזיכט אין איהרע בלייכע, לאַנגע הענד, געזעסען אין אַ ווינקעל בייםאייוועז און האָט ביטער געוויינט:

— דוד, אַ מעשה וועל איך מיר טהון. איך וועל עס נישט קענען אריבערטראָגען, דו מוזט דאָ זיין אַ הישק עורף.

— און איך זאג דיר, אז עס איז מן השמים. מן השמים לאזט מען מיך נישט צו צו דעם. וואס קען איך גענען דעם טהון? מן הסתם דארף עס אזוי זיין. א גאנצע עדה יודען זאלען איבער מיר הונגערען? די שטאדט וועט חלילה אונטערגעהן, — זיי האבען געוויינט פאר מיר, דאס הארץ ווערט צושניטען.

— אוי, די בושה, די חרפה, רבונו של עולם, דו קענסט דאך נישט זעהן קיין שפיכת דמים.

— אוי, אשה. אשה; מען טאר נישט זיין קיין נוקם ונוטר, געדענק, פערזינדיג זיך, חלילה, נישט.

— טאטע איינציגער, — האט די יודענע געקרעכצט, פערשטעלענדיג זיך דאס געזיכט אין די הענד, און די גאלדענע, לאנגע אויינגלעך האבען איהר נאכגעבאמבעלט.

דער רב איז צום שראנק ספרים צו, ארויסגענומען א ספר און האט זיך פערטראכט.

אין טהיר האט זיך געוויזען יודעל מלמד, דער מוהל פון דער שטאדט, און האט די רבי'צין גערופען: רבי'צין, זיי נאר מוהל.

די רבי'צין האט זיך אויפגעהאפט.

דער רב האט עס בעמערקט און האט א ווינק געטהון צו ר' יודלען מיט'ן פינגער: נו, וואס, זיי געהען שוין?

יודעל האט דעם קאפ אראבגעבויגען.

— ביי מיר האבען זיי געפועל'ט, מן הסתם איז עס מן השמים, איך בין נישט ראוי צו דער מצוה.

— רבי!

— איבער מיר זאלען יודען נישט האבען צו עסען? מילא, וואס איז דער חילוק, איך האב אויף מיר גענומען מצות הכנסת-אורחים. דאכט זיך, דאס וועט מיר קיינער שוין נישט קענען אוועקנעהמען. און דו, יודעל, זאגען זיי דיר אויך אב דאס מוהל-שאפט?

— איך ווייס נישט, מן הסתם. נאר וואס איז דער חילוק, אז אהן אייך, רבי.

— עס איז דיין הזקה. על פי דין טארסט דו דיך נישט אבזאגען, כל זמן...

פון הינטערן פענסטער דערהערט זיך פלוצלונג א גערודער.

מענשען קומען אן. עס ווערט א געלאף, א געשריי: „דאס קוויטעל!" דעם בלינדען שוסטער'ס קול הערט מען אין פענסטער:

„רבי, אונזער רבי, איהר וועט אייך א שווארץ יאהר אויסריכטען!" מען קלאפט אין דער טהיר, הענד רייסען אויף, אנדערע קלאפען די טהיר צו. שטעקענס פאכען אהין און אהער, א קנאק פון ערגעץ אין א שויב. עפעס פאלט אריין דורכ'ן פענסטער. די רבי'צין שרייט און ציהט דעם מאן ביי דער קאפאטע. פון דרויסען הערט מען: „די קצבים געהען"!

דער רב גיט א רייס אויף די טהיר און געהט ארויס. די גאס איז פול מיט קעפ — יודען, ווייבער, קינדער. עס מישען זיך אויס בונטיגע שניידערשע היטעלעך מיט סאמעטענע שבת'דיגע. עס שווארצט זיך ווי א לויה... אלע לויפען, שרייען, יודען רייסען זיך ביי די בערד. איינער האלט איבער'ן צווייטענס קאפ א שטעקען. דער הויכער יוד שטארט פון אלע ארויס און מיט די דינע הענד שארט ער קעפ פאר זיינע פיס.

— רשעים! — האט דער רב געגעבען א געשריי.

— דער רב, דער רב, — איז געווארען א געשריי צווישען עולם, און עס איז שטיל געווארען. אלע האבען די קעפ אראבגעלאזט און געווארט אויף עפעס. יעדער איינציגער האט זיך בעהאלטען אונטער דעם צווייטען, אז דער רב זאל איהם נישט דערזעהן.

— יודען, וואס שלאגט איהר אייך, ווי די גוים? — האט דער רב ביטער געשריען און טרעהרען האבען זיך איהם געוויזען אין די אויגען.

א טרויעריג שטיל-שווייגען האט אלעס צו געשטיקט, נאר פון דער מאסע שטומע שווארצע קעפ האט זיך א קול געלאזט הערען:

— דאס קוויטעל פון די סנדיקאות, דאס קוויטעל!

מען האט זיך אומגעקוקט: ווער רעדט, אבער מען האט נישט געקענט דערזעהן.

— וואס ווילט איהר א קוויטעל, נאט אייך, אבי זאל זיין שלום, אייער רבי וויל דאך אודאי אויך דאס.

קיינער האט זיך מיט קיין ווארט נישט אנגערופען.

— אונזער רבי — האָט דער בלינדער שוסטער אַרויסגעקייכט פון עולם אין טרעהרען — אַ האַלערא זאָל איך אַנידערלעגען!

קיינער האָט נישט געוואַגט צו לאַכען.

אין דעם איז אַ קליין, נידריג יודעל אַרוים פון דער עדה און צו צום רב, און ערנסט פערגלייזענדיג די אויגען מיט כונה, ווי ער וואָלט אַ ברכה איבער'ן ספר געמאַכט, האָט ער געזאָגט:

— דער רבי וואַרט הינטער דער שטאָדט, מיר זענען געקומען נאָכ'ן „קוויטעל".

דער רב איז אין שטוב אַריין. דאָס קליינע יודעל, ר' יצחק יודעלס, האָט זיך נאָכגעיאָגט נאָכ'ן רב, און חסידים האָבען זיך נאָך איהם נאָכגעשטופּט, אָבשטופּענדיג מיט די עלענבויגענס די בעלי־בתים הינטער זיך.

דער רב איז אין שטוב איינינע מאָל געגאַנגען אַרויף און אַראָב. צום סוף איז ער צוגעגאַנגען צום אָרון־קודש, וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקעל, האָט זיך אָנגעהויבען ערנסט צו שאָקלען און האָט געזאָגט:

„עס איז ידוע וגלוי פאַר דעם מי שאמר והיה העולם אַז נישט פון מיין גוטען רצון גייה איך אַוועק פון דער מצוה, וועלכע איך האָב גענומען מקיים צו זיין, אַפילו מיט מסירת־הנפש. איך טהו עס מחמת שלום" — און איז צו צום טיש, גענומען אַ פען אין האַנד אַריין, און אָנגעהויבען שרייבען.

חסידים אַרום האָבען שטיל געשוויגען. פון דער צווייטער שטוב האָט זיך געהערט דער רביצינ'ס הליפּענדיג געוויין.

באַלד האָט זיך דער רב אויפגעהויבען, ר' יצחק יודעל'ס איז צו און די האַנד אויסגעשטעקט נאָכ'ן קוויטעל.

— ניין, זאָגט דער רב, און הכנסת־אורחים וואו איז? הינדעל, די קאַפּאָטע, — האָט ער אַריינגערופען אין דער צווייטער שטוב.

הינדעל איז אַריין מיט אויסגעוויינטע אויגען, צו צו דער קליידער־שאַנק.

— אשה, איך פרעה מיך, און לויב גאָט, וואָס ער האָט מיר איין מצוה צוגענומען און די צווייטע געגעבען, און דו זיצט און טרויערסט.

די רביצין האָט זיך די טרעהרען פֿון געזיכט מיט'ן פֿאַרטוך אויסגעווישט.

— קומט, לאָז מען מקיים זיין מצות הכנסת־אורחים — האָט דער רב אויסגערופֿען צום עולם, אַרויסקומענדיג אויפ'ן גאַס, און האָט מיטגעשלעפּט יודעל מלמד בייִ'ם אַרבעל.

— אַנטקעגען דעם רבי'ן — האָט זיך נאָכ'ן רב געהערט ר' יצחק יודעלס קול.

און דער גאַנצער עולם האָט זיך הינטער דער שטאָדט אַרויסגעלאָזט.

אַלע, דאָס גאַנצע שטעדטיל, האָט זיך נאָכ'ן רב אויף דעם וועג געלאָזט דעם רבי'ן אַנטקעגען.

פֿון יעדער טהיר האָבען זיך מאַנספֿערזאָנען אַרויסגעלאָזט, געהאַפּט די שבת'דיגע קאַפּאָטעס, די סאַמעטענע היטלען, געוועלבער האָבען זיך פֿערמאַכט אין מיטען העלען טאָג, טהירען האָבען זיך פֿערקלאַפּט, און אַלע זענען אַוועק נאָכ'ן עולם אויפ'ן וועג, בעלי־בתים דערזעהענדיג, אַז דער רב געהט אַנטקעגען, האָבען פֿערגעסען זייער שנאה קעגען די חסידים, אין האַרצען האָבען זיי זיך געפֿרעהט: אַ רבי קומט אין שטאָדט אַרייִן, חסידים וועלען קומען אויף שבת, די שטאָדט וועט ווערען אויפֿגעריכט. זיי האָבען זיך אויך אָנגעטהון די שבת'דיגע קאַפּאָטעס און זיך געלאָזט נאָך דער מַחֲנֶה וואָס אַ מאָל איז אַלץ די מחנה גרעסער געוואָרען, בעלי־מלאָכות האָבען אַוועקגעוואָרפֿען די מלאָכה, קרעמער — די קראָמען, און אַלע האָבען זיך געלאָזט אויפ'ן קאָנסקער וועג דעם רבי'ן אַנטקעגען. גוים לְהַבְדִיל. אויס נייַגיעריגקייט, האָבען זיך אויך אויסגעמישט מיט דער מחנה. פֿון ר' יהוקאל'ס הויף איז נאָטע אַרויס מיט אַ ברִיטשקע און וואָגען, די פֿערד זענען געוועזען געשפּאַנט אין נייַעם געשפּאַן מיט'ן מעשענעם בעקלאַפּעכטס. ר' יהוקאל מיט די זיהן און אייניקלעך זענען געזעסען אין איין וואָגען. ר' חיים דער צווייטער שותף מיט די זיהן, איידעמס און אייניקלעך אין צווייטען וואָגען. נאָר אַז אָנקומענדיג צו דער עדה, האָבען זיי דערזעהען, אַז די גאַנצע עדה געהט צו פֿוס, זענען זיי אויך פֿון די וועגען אַראָב און אין עולם אַרייִן.

די פֿעלדער אַרום און ווי ווייסענדיג, אַז זיי געהערען

צו איין גאַט, האָבען זיך אַלע אויסגעמישט. און אַ ים פֿון גרינעם גראָז לאָזט זיך ווייט אַוועק. אַ ווינטעל בלאָזט און בעוועגט דאָס גראָז, איין חוואַליע פֿון אַ גרינעם ים איבער'ן צווייטען. אין דעם גרינעם ים פֿערבלאָנדזשען זיך שמאָלע, אויסגעטרעטענע שטעגעליך. דאָרט אין מיטען די פֿעלדער, פֿערבלאָנדזשעט אין גראָז, שטע־הען הויכע יתומים'דיגע בוימער, און מיט דער בושה, אַז גאָט האָט זיי צו נאַרען אַרויסגעשטעלט, וואָס זיי זענען העכער געוואַקסען פֿון אַלין אַרום און אַרום, שאָקלען זיי זיך איינזאַם און דאַווענען בי היוד אין פֿעלד. צווישען די פֿעלדער ציהט זיך לאַנג אַוועק דער שטומער וועג, פֿערשטעלט פֿון ביידע זייטען מיט אַלטען ליפּען־בוימער. די לאַנגע צווייגען, וואָס אַט ערשט האָבען זיי פֿון זיך זייערע קנעפּ שפּראָצעטלס אַרויסגעצויגען — פֿלעכטען זיך איין צוויי אין דעם צווייטען אַריין.

און גאָט'ס עדה אויפֿ'ן וועג. אויף די פֿעלדער טרעפֿט מען רבי'ס מיט הדר־יונגלעך שפּאַצירען ל"ג בעומר אין פֿעלד, די יונגע גבורים מיט די פֿיילענבויגענס אין די הענד זענען באַלד אַריין צווישען דער מהנה, אויסגעמישט זיך, און אויך אַקעגען דעם רבי'ן געגאַנגען.

הסידים האָבען זיך באַלד צוזאַמען בעהאָפֿטען, איינער צום צווייטען. איינער האָט אַרויפֿגעלעגט די האַנד אויפֿ'ן צווייטענס אַק־סעל, ביי די הענד זיך גענומען, בעהאָפֿטען זיך און זענען געוואָרען אַ עדה אין דער עדה. זיי האָבען קיין חלוק נישט געמאַכט צי „משלנו" אָדער ניט „משלנו". ווער ס'האָט געוואָלט, האָט זיך ביי דעם נאַר־טעל אָנגענומען, ביי די הענד זיך פֿערבונדען, און האָט זיך צוזאַמענ־געהאָפֿטען. קינדער זענען געקומען צולויפֿען, פֿערפּלאָנטעוועט זיך צווישען די פֿיס, ביי די פֿאָטערס גאַרטלען זיך געהאַפּט, ביי די פֿאָטערס קאַפּאָטעס און נאָכגעשלעפּט זיך. און די עדה איז געוואָרען וואָס אַמאָל גרעסער און גרעסער, פֿון אַלע עקען האָבען זיך יודען צוזאַמען גענומען, בעהאָפֿטען זיך און אָנגעהויבען צו זינגען, הויך מיט'ן קול:

„ברוב עם הדרת מלך"

און די קולות האָבען זיך איינאיינעם אויסגעמישט, אַזוי ווי די נשמות האָבען זיך צוזאַמענגעגאָסען, און עס איז געוואָרען איין קול פֿון טויזענד הערצער, און דער קול האָט געקלונגען איבער פֿעלדער און וועלדער און האָט ערגיץ גאַנץ ווייט אָבגעשאַלט:

„ברב עם הדרת מלך“.

איבען אויפ'ן הימעל האָט זיך איין שטיק, העל־שיינענדיגער הימעל אין אַנדערן אַריינגעגאָסען. פֿון אַלע עקען וועלט זענען אָנגעקומען צו שווימען העל־זילבערנע, נגידיש־חסידישע וואָלקענדיגעך, און איינס האָט דורכגעשוועבט איבערן צווייטען, אין עק וועלט האָט זיך געחמאַרעט. נאָר דער שוואַרצער וואָלקען איז צורונען, און פֿון זיינע שפּאַלטען האָט די זון אַרויסגעגאָסען מיט ליכט, און די ליכטיגקייט האָט אָבגעגלאַנצט און בעהעלט אַ גרינע בייט אונטען אויף דר'ערד. און די גרינע, ליכטיגע בייט האָט געשפּיעלט צווישען די אַנדערע מאַטע בייטען.

און אַזוי ווי אונטען אויף דר'ערד, אַזוי האָבען זיך מיט אַמאָל אויך אויבען די הימלען צוזאַמענגעגאָסען, איין ליכטיגער וואָלקען האָט זיך געגאָסען אין צווייטען, אויסגעמישט זיך, און זענען איינס געוואָרען נאָכגעצויגען זיך נאָך דער עדה דעם רבין מקבל פּנים זיין, און אונטען איבער די לאָנקעס האָט אַ ווינדטעל געבלאָזט און געבויגט די גרעזער, און די גרעזער האָבען זיך נאָכגעשאָקעלט, נאָכגעבויגט נאָך דער עדה... און די איינזאַמע בוימער אין די פֿעלדער האָבען מיט זייערע צווייגען געשאָקעלט, געבעטען עפּעס, געגריסט פֿון דערווייטען, און אַרום האָט דעם עולמ'ס קול הויך, ווייט און ברייט אָבגעקלונגען:

„ברב עם הדרת מלך“.

דער רב מיט די פּאָר בעלי־הבתים זענען געגאַנגען אין אַ זייט וועג, זיי האָבען געזעהן, ווי דאָרט יודען העפטען זיך איינער אין צווייטען, זענען איינס מיט'ן הימעל און דער ערד געוואָרען, און זיי, די בעלי־בתים, חברה־מענשען, אויסגעשטופּט, אַרויסגעוואָרפענע, האָבען זיי עפּעס דרך־ארץ געקראָגען פֿאַר דעם גרויסען אַחדות, וואָס זינגט... און פֿון די בעלי־הבתים האָט מען זיך יעדעס מאָל אָבגעריסען און צו די חסידים אַריבערגעגנב'עט זיך.

באַלד איז אָנגעקומען פֿון וועג אָן אַ גרויסער וואָלקען, וואָס האָט אויפגעשטייגט פֿון דער ערד אין הימעל אַריין. דער וואָלקען שטויב לויפֿט פֿאָראויס, קומט וואָס אַמאָל נעהענטער און זאָגט עפּעס אָן:

— דער רבי פֿאָהרט! דער רבי פֿאָהרט!

און יודען ווי גרויס און ווי קליין האָבען זיך געגעבען אַ לאָז העגדום־פּעגדום אין וואָלקען שטויב אַריין, און איהם צוריסען, פֿער־

בלאָזען, און עס האָט זיך אַרויסגעוויזען אַ גרויסער וואָגען. אין וואָגען איז דער רבי אין אַ ווייסען, אַטלעסענעם האַלאַט געווען פֿערטונקט צווישען שוואַרצע סאַמעטענע קעפּ און פּאות, אַ אַלט גרויער יוד, פֿערוואָרפֿען די הענד איבער'ן האַרץ, פֿערגלייסט די אויגען אין הימעל אַריין, און דער הויכער אידעלער אַריסטאָקראַטישער שטערן קנייטשט זיך פֿון צייט צו צייט.

— שלום עליכם!

און עס האָבען זיך געגעבען אַ ציה הענד דאַרע, לאַנגע, בלייכע, פֿעטע, דיקע, רויט־האָריגע און אידעל־גלאַטע, אַ ים הענד, איינע איז פֿערטרונקען געוואָרען אין דער צווייטער; איינע אַרויף, די אַנדערע אַראָב, און דער רבי האָט יעדען בעזונדער שלום־עליכם אָבגעענטפֿערט.

צום סוף האָט זיך דער רב צוגערוקט צום רבי'ן, האָט צו איהם די האַנד אויסגעשטעקט: שלום־עליכם!

— עליכם שלום, ווער איז עס? — האָט דער רבי געפֿרעגט.

— דער רב פֿון שטאָדט.

— דער רב פֿון שטאָדט? אַזוי.

— איך האָב אייך דאָס קוויטעל געבראַכט, — זאָגט דער רב, דאָס קוויטעל איבערגעבענדיג.

דער רבי האָט די בלייכע האַנד אויסגעשטעקט נאָכ'ן קוויטעל.

— דריי מאָל ש"ס וועל איך אייך אָוועקגעבען, עס איז מיין מצוה, — האָט דער רב געשטאַמעלט, נאָך אַ קליינע ווייַלע מחשבה.

צווישען עולם איז אַ געמורמעל געוואָרען.

— צו וועמען פֿאָהרסט דו? — האָט דער רבי מיט אַ שמייכעל געפֿרעגט, דאָס בריוועל אין בוזעם־קעשענע אַריינלעגענדיג.

— צו קיינעם נישט.

— צו קיינעם נישט. נו, וועסט דו ביי מיר ביים טיש זיצען, האָט דער רבי געשמייכעלט.

דער רב איז נאָך געשטאַנען.

באַלד האָבען זיך צוגערוקט חסידים, האָבען דעם רב אַוועקגעשטופּט אין אַ זייט אין דער עולם האָט זיך ווייטער גערוקט מיט די הענד איבער די קעפּ, געדריקט זיך נעהענטער צום רבי'ן.

— יודען, מיר וועלען מנחה דאַוונען — האָט דער רבי אויסגערופֿען און איז אַראָב פֿון וואָגען.

באַלד ביים וועג איז אַ קליינער יעדיכטער וואַלד געשטאַנען.

בּוימער ווי זיי וואָלטען אין איין גאַרטעל געווען פֿערלפֿאָכטען. דער רבּי פֿאָראויס, דער עולם נאָכ׳ן רבּין זעגען אין די בּוימער אַריין.

עס איז שוין פֿאַרנאַכט געוואָרען. די זון האָט נאָך אין וואַלד אַריינגעקוקט צווישען די בּוימער. נישט וואו און נישט ווען האָט זי דאָס גרינס צווישען איין בּוים און דעם צווייטען בּעגולדעט. דער קלייגער וואַלד איז שטיל געווען. ווי אַ געטילער סוד וואָלט אין איהם פֿערשטומט געוואָרען פֿון צייטען, צייטען לאַנג... די הימלען איבּער׳ן וואַלד אין רויט־בּלויען פֿייער האָבּען צנועה׳דיג זיך ווייט אַראָבּגעלאָזט. טיעף אין וואַלד האָט אַ איינזאַמער פֿויגעל געוופֿען; גערופֿען נישט ווייסענדיג וואָס. דאָרט טיעף אין וואַלד האָט ווער אַ בּוים אונטערגעהאַקט און דער בּוים האָט זיין ודוי הויך צווישען די בּוימער אויסגערופֿען....

און אַרום וואַלד האָט די גאַנצע וועלט געוואַרט...

נאָך ניט פֿאַרטיג איז דאָס גרינס געווען, נאָר עס האָט ערשט אָנגעהויבּען צו בּליהען. די ערד האָט ערשט די בּריסטען אויסגעשטעקט, און דאָס גרינס האָט ערשט צו זויגען אָנגעהויבּען, צו נאָגען און ציהען היונה. אַלץ אַרום האָט ערשט אָנגעהויבּען צו לעבּען און האָט געוואַרט אויף אַ דערלעזונג, אויף אַ בּרכה, אויף אַ תקון.

און דער עולם איז פֿערוואָרפֿען אין וואַלד. אַ יוד הינטער אַ בּוים, אַ יוד הינטער אַ בּוים. יונגע קינדער הינטער יונגע צווייגעלעך, קוסטעס. אַלע האָבּען זיך טיעף און ערנסט געשאָקעלט. דעם רבּינ׳ס בּרכה האָט געקלונגען אין וואַלד, און מיט דער האַנד האָט ער צוגעשאָקעלט און געוויזען:

„בּרך עלי—נו ה׳ אל—ה—נו את הש—נה ה—זאת ואת כל מי—ני תבו—אָ—תה לטו—בה, ותן בר—כה על פני הא—ד—מה. ושבע—נו מטו—בה וב—רך שנ—תנו כש—נים הטו—בות, ברוך אַ—תה ה׳ מב—רך הש—נים“.

און בּיי יעדען בּוים אַ נשמה, און יעדע נשמה, וואָס איז הינטער זיין בּוים געשטאַנען, האָט פֿאַר זיין בּוים געבּעטען, און מיט דער בּרכה האָט מען דעם תקון אויף דאָס גרינס געזעהען. און די בּוימער האָבּען זיך מיטגעשאָקעלט, ווי געוואָלט עפּעס בּעטען, זאָגען, נאָר בּוימער זענען שטום, און די נשמה, וואָס שטעהט אונטער דעם בּוים׳ס שליח צבור. און דער בּוים שאָקעלט זיך מיט: אָמן! אָמן!

אַלץ אַרום האָט געדאַוונט, געבּעטען און געדאַנקט גאָט, און

דער הימעל האָט זיך געזעגענט צו דער ערד, די ערד — צום הימעל. אַ ערה יורען, אַ ערה בוימער. די בוימער האָבען זיך מיטגעשאָקעלט, אַ צווייג אָן אַ צווייג געקלאַפּט, די גרעזער אַהין און אַהער זיך בע־בעוואויגען, די פויגעל פון צווייג צו צווייג געשריען, געקוויטשעט. און דער ווידער־קול האָט טיעף אין וואַלד גערופען צווישען די בוי־מער, און דעם העקערס קול דאָרט טיעף האָט אָבגעקלאַפּט, און די קולות האָבען זיך אויסגעמישט, עס איז געוואָרען איינס. אַליץ האָט זיך בעהאָפטען. און עס איז געוואָרען איין תּפלה, איין האַרץ, איין נשמה. און דאָרט טיעף אין וואַלד איז די שכינה צווישען די בוימער אויסגעצויגען און דאַווענט מיט...

די גאַנצע וועלט אין גאָט, גאָט אין דער גאַנצער וועלט דאַווענט.

באַלד איז אַליץ שטום געוואָרען. די בוימער האָבען זיך אויפ־געהערט צו שאָקלען, דאָס גראָז צו בעוועגען. דאָרט טיעף אין וואַלד איז דער פויגעל פערשטומט געוואָרען און דער ווידער־קול פון הע־קער. די וועלט ווי זי וואָלט זיך אַ מינוט איינגעהאָרכט. דאָרט טיעף אין וואַלד איז גאָט און הערט זיך אויך איין צו דעם אַלט־בע־קאַנטען נגון פון אַמאָל, און דעם רבי'נס קול וויינט אין וואַלד:

,תק—ע בשו—פר ג—דול לחרו—תנו ושא נס לק—בץ גליו—ת־נו...

אַליץ אַרום איז שטיל געווען. אַ טונקעלער, טרויעריגער נע־בעל האָט דאָרט טיעף, וואו די שכינה רוהט, זיך אויסגעשפּרייט, און פון דאָרט טיעף האָט אַ טרויעריגער פערגעסענער זום־זום־זום נעבּרומט און האָט געשפּיעלט איבער וועלדער און פעלדער און דער ווידער־קול האָט זיך ווייט צוגאָסען און פערטרויט בעהאַלטענע סודות. גאָט'ס אַ גרוס איז עס געווען צו זיין כּנסת ישראל פון לאַנגע, לאַנגע צייטען...

באַלד האָט דער רבי זיין תּפלה געענדיגט. יתומים אונטער בוי־מער האָבען קדיש געזאָגט, און אפשר האָבען אויך בוימעליך קדיש געזאָגט איבער זייערע טאַטעס און מאַמעס, אָדער זענען די קינדער זייערע חונים געווען...

דער רבי איז צוריק אַרויף אויפ'ן וואָגען. מען האָט די פערד אויסגעשפּאַנט, יודען גאַנצע מחנות, גאַנצע עדות האָבען אין דעם וואָגען זיך איינגעשפּאַנט. קעפּ זענען געקראָכען איבער קעפּ, איינער איבער'ן צווייטען, איבער די רעדער און אויף די רעדער און דער ווייסער חאַלאַט, פערטרונקען אין ימים קעפּ און הענד, האָט זיך גע־

טראָגען אין דער הויף, און פאַר איהם און נאָך איהם הוואַליעס קעפּ, הוואַליעס קעפּ מיט איין קול, מיט איין שיר:

„ברוב עם הדרת מלך".

און נאָך דער עדה האָט אַ טונקעלער, טרויעריג ליעבער טוי־וואָלקען איבער וועלדער און פעלדער גערודט און געוויגען, און געטרונקען יעדעס מיילעכיל, וואָס האָט זיך געעפענט.

דעם רבי'נס ברכה...

און וואָס נעהענטער די הוואַליעס קעפּ זענען צום שטעדטיל צוגעקומען, האָבען זיך אַלץ מעהרער מענשען, ווייבער, אַלטע לייט, קינדער פון שטאָדט זיך געלאָזט, די אָנגעקומענע זענען אין די מאַסען קעפּ פערשוואונדען געוואָרען, און מיט איין קול און מיט איין שירה:

ברב עם הדרת מלך! — זענען זיי אין שטאָדט אַריין.

אַ ליעבער פערגעסענער טוי־וואָלקען, וואָס האָט פון די וואַסערען אויפגעשטייגט, האָט זיך צערטליך און מיט אַ מוטערליכער ליעבע איבער'ן שטעדטיל געלעגט, צו בעשיצען, צו בעוואָרענען, און דער וואָלקען האָט עס געהילט און געטוליעט. און דאָס שטעדטיל איז ליעבליך איינגעשלאָפען.

ווייט אין געסעל האָט זיך געהערט אַ קינד וויינען...

פון ר' יהוקאל'ס צוויי גרויסע פענסטער, וואָס געהען אין שוהל־געסעל אַריין, האָבען אין טונקעלען טוי־נעבעל צוויי גרויסע ליכט־פלאַמען אַרויסגעדרענגט, און אַ שטיל פערטרונקענער ליעבער נגון איז פון דאָרט אין געסעל אַריינגעשוואומען.

דער רבי איז דאָרט איינגעשטאַנען.

פון די וואָכעדיגע בית־המדרש־פענסטער, וואָס זענען געווען געגען איבער ר' יהוקאל'ס פענסטער, האָבען אויך זעקס קליינע ליכטלעך אין דעם טוי־וואָלקען אַריינגעדרענגט, און אַ קאַלטער, וואָכעדיגער „והוא רחום" פון אַן אַלטער שניידערישער ברוסט האָט פון דאָרט זיך אַרויסגעריסען:

„יכפר עון ולא ישחית".

און טיעף אין געסעל, פערהילט אין נאכט-נעבעל הערט זיך
א יונגעל'ס לאבוסדיגע שטימע:

נא דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ.
נא דיר בלומען, גיב מיר קנעפּ!

V.

די זומערדיגע פאר-נאכטען

ווי די דריי וואכען האבען זיך אנגעהויבען אריינצווונגב'נען אין שטעדטיל, איז דאס זומער-לבען ווי אין מיטען אבגעהאקט געוואָרען. די וועלט ארום און ארום האט אויסגעזעהען ווי א פרינצעסין, וואס זיצט אין איהרע יום-טוב'דיגע קליידער און טרויערט נאך איהר געליעבטען, וועלכער האט זי פערלאזט... א ווינדטעל בלאזט און וועהט איבער די גרעזער, שאקעלט זיי אהין, שאקעלט זיי צוריק. דאס, בלעטעל אויפ'ן צווייגעל, דאס גרעזיל אין דער ערד וויינען אין זיך פאר דער גאנצער וועלט.

ליעבע, זומערדיגע פאר-נאכטען! פון בעהאלטענע ווינקלען קומען זיך צוציהען איבערן הימעל שטיקער ליכטיגע, שטיקער טונקעלע וואלקען. מישען זיך צוזאמען טיעף אין ברייטען האריזאנט פון הימעל. די הערליכע ליכטיגקייטען מיט די דונקעלע וואלקען ווערען בעהאלטען הינטער בלאהע, פאכערדיגע פארהאנגען. ליכט פערוויקעלט אין ליכט הענגט ברייט און ווייט איבערן וואסער און שפּיגעלט זיך אב אין זיינע ליכטיגע, געשליפענע וועלטעל. און די וועלטעלעך גייען, א וועלטעל נאך א וועלטעל, ווי זיי וואלטען דאס הארץ אויסגערעדט איינע פאר דער אנדערער. ווייט, ווייט נויגט זיך דער הימעל אראב אין וואסער אריין, און דאס וואסער געהט אין הימעל אויף. דער הימעל מיט דעם וואסער גיעבען זיך דעם ערשטען, ליעבען אונשולדיגען קוש און געהען זיך שלאפען לעגען אין געדיכטען וואלד, אין שווארצען וואלד, אין עק וועלט...

ליעבע זומערדיגע פאר-נאכטען אין שוהל-געסעל! טונקעל-טרויעריגע נעבלען טוליען דאס שטילע געסעל, און וויקלען עס, ווי זיי וואלטען עס וועלען פערהוילען פון מענשענ'ס אויגען. אין עק וועלט

פֿון געדיכטען וואַלד שימערט נאָך אַרויס דאָס לעצטע ביסעל רויטליכקייט, פֿערזונקען און פֿערטרונקען צווישען בלאָהע ימים ווי אָבגעריסענע, פֿערגעסענע אינזלען. — פֿון די פֿענסטער פֿון דעם אַלטען בית־המדרש ווינקט אַרויס אַ ליכטעל, און דעם פרוש׳ס קול וויינט אין געסעל, און קלאָגט זיך פֿאַר דער מאַמע־נאַכט... און די מאַמע־נאַכט נעהמט־מיט זיין געוויין און פֿערטרינקט עס אין בעהאַלטענע וועלטען, און מישט עס אויס, און עס ווערט איין טאָן פֿון דעם נאַכט־כאָר; די זשאַבעס אין וואַסער האַלטען איהם מיט צום טאַקט. פֿון שוואַרצען וואַלד קומט צוציהען אַ פֿערגעסענעם זשומען. און די נאַכט נעהמט די קולות אַלע אין זיך אַריין, און ווערט פֿערטרונקען מיט זיי אויף דעם שוואַרצען וועג צום בית־עולם צו... פֿון רבי׳נס פֿענסטער דרינגען אַרויס צוויי גרויסע ליכט. דער רבי אין ווייסען האַלאַט דרעהט זיך איינער אַליין אַרויף און אַראָב איבער דער שטיב, און יעדעס מאָל, ווען דער ווייסער האַלאַט געהט פֿאַרביי די צוויי פֿענסטער, לויפֿט ווער דורך איבער׳ן ווייסען פּלייט, וואָס איז אַנטקעגען די פֿענסטער. פֿאַר טהיר און טהויערן זיצען האַלב־נאַקעטע יודען, בעלי־בתים, בעל־הבית׳טעס, בעלי־מלאָכות, אָנגעהאָרעוועטע פֿון אַ גאַנצען טאָג, אויסגעצויגט אויף בעט־געוואַנד און האַפּען אַ ביסעל „פֿרישע לופֿט״, קליינע מיידלעך שפּאַצירען צוזאַמען פֿאַר דער טהיר, אָנגעהמענדיג זיך ביי די הענד, און זינגען הויך אויפ׳ן קול:

גערט דער גראַף אין וואַלד אַריין,
טרעפֿט ער אַ מיידעל ביים בוים שטעהן.
— מיידעלע, מיידעלשי, וואָס טהוסט דו
אין וואַלד אַליין?
— איך בין געגאַנגען אין וואַלד אַריין
און ווייס נישט וואו אַ היים צו געהן.

אויפ׳ן פּלויט פֿון חנה־שרה׳לעס גאָרטען, פֿון וועלכען די צווייגען מיט בערנעס שטייגען אין מאַרק אַריין, קלעטערן די הדר־יונגלעך. זיי האַפּען אָן די צווייגען און רייסען פֿון זיי אונצייטיגע אובס. דער סעדער לויפֿט אַרויס, די קינדער אַנטלויפֿען, נאָר איינס נעביך איז הענגען געבליבען אויפ׳ן פּלויט. דער סעדער האַפּט איהם אַראָב דאָס היטעל, און דאָס יונגעל שטעהט און קראַצט זיך און וויינט. ער האָט מורא אַ היים צו געהן צו דער מאַמען. קיה געהען צהיים פֿון דער פּאַשע, דער שעפּער שפּיעלט אויף דער פּישטשאַלקע.

בעלי־בתים דערהויבען זיך פון די ערטער און פיהרען דאס זייעריגע אין די שטאלען. פון ערגיץ פאר א הויז הערט זיך א הארמאניע שפיעלען. דארט זיצט סטעפאן, דער איינציגער גוי אין געסעל, מיט זיין מיידעל און שפיעלען ליעבעס־ליעדער, און דאס קול פון דער הארמאניע מישט זיך אויס איניינעם מיט׳ן פרושׁ׳ס וויינענדיגען נגון. און עס ווערט איין טרויעריגער, הארץ־רייסענדיגער נגון. וואס ווערט פערטרונקען ווייט אין געסעל...

ליעבע זומערדיגע פאר־נאכטען אין שול־געסעל! דארט ווייט צום שווארצען וועג צו, צום „בית־עולם", שפאצירען ארום בית־המדרש בחורים אין די זומערדיגע לייכטע שניט־רעק. עס שפאצירען בעל־הבתיש׳ע מיידלעך אין די זומערדיגע קארטאנע קליידלעך. די בחורים אויף איין זייט, די מיידלעך אויף דער צווייטער זייט, שיקט א בחור אריבער א פערשעמטען בליק אויף דער צווייטער זייט, וויל געפינען די כלה, וואס איהר גאלדענעם זייגער טראגט ער אויף זיין וועסט; ער פערשעמט זיך, און דאס הארץ קלאפט אין איהם... וויל א מיידעל ווארפען אנ׳אויג צו די בחורים, כדי צו געפינען איהר חתן, פאר וועלכען זי העפט איצט אויס א תפילין־בייטעלע, שעמט זי זיך פאר די חבר׳טארינס. איהר הארץ קלאפט אין דער־שטיל, און דאס לייכטע קאפטענדיל בעוועגט זיך...

ליעבע זומערדיגע פאר־נאכטען אין שול־געסעל! היינט זענען אבער די „דריי וואכען", היינט טאר מען קיין ליעבעס נישט שפיעלען, האט מען עס אבגעלעגט אויף שבת־נחמו... נאר די נעבלען, וואס הילען דאס שטעדטיל איין אין ליעבע, טרויעריגע סודות, וועקען אין דער־שטיל דאס הארץ, דאס געסעל טוליעט זיך צום נעבעל, דער נעבעל צום געסעל, און זיי שפילען אין דער־שטיל א געהיימע ליעבע... און די ריחות טראגען זיך פון יענער זייט פעלדער און דערפרישען דאס הארץ... די ברוסט ווערט פול, און עס ווערט עפעס אזוי לייכט, אזוי ליעב, אזוי זיס, און עס ווילט זיך אזוי זיין געטוליעט, געליעבט! אוי, טאטע אין הימעל!

ליעבע זומערדיגע פאר־נאכטען אין שול־געסעל! ווער עס האט אייך געהאט, ווער עס האט אייך פערלארען...

אויף דעם שוואַרצען וועג צום בית־עולם צו, ווײַטער גראָב אין שול־געסעל האָט זיך די וועלט דאָס געזיכט אײַנגעטוליעט אין האַרץ פֿון דער נאַכט, און די נאַכט אין האַרץ פֿון דער וועלט, און ביידע האָבען זיך בעהעפֿט, און דאָרט ווײַט, טיעף אין וואַלד זיך פֿערבלאָנדזשעט און זיך שלאָפֿען געלעגט אין געדיכטען וואַלד.

אויף דעם שוואַרצען וועג, צום בית־עולם צו, שטעהען אַלטע, אָבגעלעבטע טאָפּאָלען, ווי ווילדע לצים, מיט אָבגעהאַקטע פֿיס און הענד. זיי שטעהען ווי גלגולים פֿון רוחות, ווי אָנגעקומענע פֿון פֿאַר ששת ימי בראשית, ווי שטומע עדות פֿון אָנהויב וועלט ביז'ן סוף וועלט... נאַכט, צוועלף אַ זייגער, קומען צוגעהן „הויכע דײַטשען מיט לאַנגע בײַטשען", און שטעלען זיך הינטער די טאָפּאָלען און ציהען פֿון זייערע צווײַגען די ליעבסטע, האַרץ־נאָגענדע נגונים, ציהען, ציהען בײַ'ם האַרץ, און פֿערנאַרען מענשען מיט זייערע געזאַנגען אין וויסטע זומפּען...

אין פֿעלד, אין גראָז ליגען קופּקעליך הסידים, הינטערן שטאָדט, און זינגען דעם יאוש'דיגען:

שוֹכְנֵי בָתֵּי חוֹמֶר,
לָמָּה תִשְׂאוּ עָיִן?
וְיִתְרוֹן אָדָם מִן הַבְּהֵמָה—אָיִן!

מיט'ן נגון פֿון דעם הזן, וואָס מען האָט איהם לעבעדיגערהייד אין קבר בעגראָבען. און דאָס קול קלינגט איבער די קברים, וואָס שטעהען אויפ'ן בערגעל און די קברים אויסגעמישט מיט גאָט'ס ערד, פֿערטרונקען אין ימים גרינס, לעבען דאָ זייער שטיל, שווײַגענדיג לעבען. עס שווײַגען די טויטע ביינער אין די פֿיער איילען פֿון קבר, וואָס האָט איבער זיך נאָר אַ פּיצעל הימעל. דאָס ווינדטעל בלאָזט איבער זיי. אויסגעמישט מיט דער ערד, גיבען זיי פֿון זיך דאָס לעבעדיגע גרינס אַרויס. אָט זענען די ביינער צוגעקומען צום אמת'ן תכלית, צום לעצטען סוף פֿון לעבען, פֿון פֿאַר'ן איביג און פֿון נאָכ'ן איביג...

און די גאַנצע וועלט האָט זיך געאייניגט, דאָס לעבעדיגע מיט'ן טויטען, דער הימעל מיט דער ערד, יעדעס גרעזיל, יעדעס בוימעל, און עס איז איין לעבען, איין וועלט, איין גאָט'ס געוואָרען...

פֿון דער צווייטער זײַט וועג שפּיגעלט זיך אָב דאָס וואַסער אין דער נאַכט, ווי אַ צווייטע וועלט זעהט עס אויס פֿון דערווײַטען. קליינע ליכטלעך פֿון די בערלינקעס, וואָס רוהען אין וואַסער איבער

נאַכט, דרינגען טיעף אין וואַסער אַריין, און זיי זעהען אויס פֿון דערווייטען, ווי גרויע, טונקעלע היות זענען מיט די לאַפּעס אין דער שוואַרצער נאַכט איינגעזונקען געוואָרען, און קענען נישט מעהר אַרויס, די ליכטלעך, — די אויגען אין זייערע שטערענס, דרינגען אַהער פֿון דערווייטען און בעטען הילף...

און אויף דעם שוואַרצען וועג, טיעף דאָרט אין דער נאַכט, האָט גאָט זיך דאָס פּנים אין ביידע הענד פֿערשטעלט... און זיינע צוויי גרויסע טועהרען — וואָס ער וויינט אויף חורבן בית־המקדש — האָבען אויף דער ערד זיך אַראָבגעגאָסען און אַלץ פֿערטוקט און פֿערטרונקען....

אויפ׳ן שוואַרצען וועג צום בית־עולם צו אין דער טונקעלער נאַכט שפּאַצירען אַ יונגעל מיט אַ מיידעל, גבריאל דעם רבי׳ס זוהן, דער ממלא מקומו, און לאה׳לע, ר׳ יחזקאל׳ס יונגסטע טאָכטער.

זי האָט איהם געזעהען דורך אַ שפּאַלט פֿון דער טהיר דענסמאָל, ווען זיין פֿאָטער איז ביי זיי איינגעשטאַנען. פֿאַר־טאָג׳ס, ווען זי איז נאָך אין איהר בעט געלעגען, האָט זי דערהערט פֿון אַ אָפֿענעם פֿענסטער זיין קול. ער לערנט און זיין קול איז אַרויס דורכ׳ן פֿענסטער און אויסגעמישט זיך מיט דעם ריח פֿון די יונגע גרעזער, וואָס האָבען זיך פֿון דעם נאַכט־טהוי געוועקט; ער איז אַריין מיט דעם בלומען־געשמאַק, און איז פֿאַר איהר געזיכט פֿערביי־געפֿלויגען און געוויגט איבער איהר, און איהר ברוסט האָט זיך אינוויסענדיג געהויבען און געוועקט זיך... און פֿון דענסמאָל אָן האָט זי געבענקט נאָך זיין איידעל, מלאָכדיג געזיכט, וואָס האָט ווי אַ ליכטיגע לבנה פֿון זיין טיעפֿען שטריימעל אַרויסגעשיינט, נאָר זי האָט נישט געוואוסט דערפֿון. זי האָט פֿון גאָרנישט געוואָלט וויסען, נאָר יעדען פֿאַרנאַכט האָט זי זיך אין שול־געסעל שפּאַצירט... עס האָט זי עפּעס געצויגען אַהין, צו די „הויכע דייטשען מיט די לאַנגע ביי־טשען", די וואָס שפּילען און ציהען די נגונים פֿון די טאָפּאָלע צווייגען, און האָבען זי געצויגען טיעפֿער אַריין, טיעפֿער אין שוואַרצען וועג אַריין, טיעפֿער און טיעפֿער... איהם אָבער האָבען זיי אויך געמוזט ציהען, און ער האָט זיך אויך געמוזט לאָזען פֿערפֿיהרען...

און זיי האָבען נישט געזעהן, ווי זיי פֿערקריכען זיך. די נאַכט

איז געפאלען איבער זייערע קעפ און האט זיי אין זיך אריינגענומען, בעוועבט זיי מיט פינסטערניש הינטער זיך און פערשטעלט זיי פון מענשענס אויגען. די טויטע מצבות אויפ'ן בערגעל זענען עדות געווען, אז די קינדער האבען צווישען זיך קיין ווארט נישט גערעדט, נישט ביי דער האנד זיך אנגענומען, נאר ער פון איין זייט וועג, און זי פון דער צווייטער זייט וועג האבען זיך געלאזט נאכציהען נאך די שטומע, הארץ־נאגענדיגע נגונים, וואס די „הויכע דייטשען מיט די לאנגע בייטשען" האבען מיט זייערע דינע, לאנגע פינגער פון די אלטע טאפאלען־בוימער ארויסגעצויגען. אט די נגונים האבען זיך אין זייערע הערצער אבגעקלונגען, ווי אויף סטרונעס, און האבען די קינדער אליץ געצויגען צו זיך, געצויגען שטום, און געשפיעלט שטומע, סודות'דיגע טענער אויף די הארץ־סטרונעס אין דער־שטיל...
אין דער־שטיל...

און די נאכט איז געפאלען איבער זיי, און די טהוי־וואלקען האבען געשוועבט פאר זיי, און הינטער זיי.

און אליץ ארום איז פול מיט ליעבע. דער הימעל און די ערד ליעגען אינאיינעם געארעמט פערווארפען אין וואלד, די נאכט אין דער וועלט, די וועלט אין דער נאכט, און שמעקענדיגע ריחות קומען זיך צו טראגען פון די ארומיגע פעלדער, וועהען איבער'ן פנים, און דערצעהלען שטומע סודות, וואס מען טראגט ביי זיך אין הארץ ארום און וואס מען זאגט זיי קיינמאל ניט ארויס...

און די ברוסט בעוועגט זיך שטיל, פאמעליך, און בענקט נאך עפעס, און א בענקעניש ליעגט אויף אלעם אויסגעגאסען, די גאנצע וועלט בענקט, נישט וויסענדיג אליין נאך וואס, נאך ווען...

אין געדיכטען וואלד ליעגט גאט אין שווארצען מאנטעל געהילט, און בענקט נאך זיך אליין און נאך די וועלט... אין עק וועלט, וואו דאס לעצטע רויטע אויג זינקט אין די בלאהע, שווארצע ימים, קושט זיך דער טאג מיט דער נאכט און בענקען נאך זיך און נאך דער וועלט...

אין מיטען האריזאנט בלאנדזשעט אליכטיגע לבנה, ים אויס, ים איין, און בענקט... — דער קליינער בית־עולם בעהאלט זיך אין זיך און בענקט...

און דאס יונגעל און דאס מיידעל לאזען זיך נאכציהען נאך די פערגעסענע נגונים...

א ביסעל ווייטער איז דאס וואסער, און די נאכט־לאמטערנדלעך דרינגען זיך אין דער טיעפעניש פון וואסער, און דערצעהלען זיי מעשיות פון אנדערע וועלטען.

דאס יונגעל מיט'ן מיידעל געהען נאך, און לאזען זיך פערפיהרען נאך די פאקעלדיגע לאמטערנדלעך.

זיי זענען צום וואסער אנגעקומען, ביים ברעג זיך געזעצט.

עס האט זיך פלוצלונג קלינגען געהערט.

און דאס קלינגען האט מיט אימה פון גאנץ ווייט אבגעקלונגען, ווי א מאמע וואלט זיך אין דער פינסטערע נאכט געקלאגט: געוואלד, מען האט מיר שלעכטס געטהון! געוואלד, מען האט מיר שלעכטס געטהון!

דער הימעל צום שטעדטיל איז מיט אמאל ליכטיג געווארען, ווי א רויט־ברענענדיגע, ליכטיגע המארע פון א ליכטיגען ים איז געקומען צו ציהען פון א פרעמדער וועלט און האט זיך פערבלאנדזעט אינ'ם פינסטערן נאכט־ים אריין, און האט א האלבען הימעל בעלויכטען. צי האט גישט א מעכטיגע האנד א שטיק נאכט פון דער הויך אראבגעווארפען, און דער וועלט דעם אפענעם הימעל געוויזען? צי האט זיך אפשר דאך די זון איין מאל אין לעבען טועה געווען, און אנשטאט אין א פרעמד לאנד צו געהן, איז זי פאר דער צייט צוריק געקומען? און אונטען אויף דר'ערד פלאקערט זיך, איין וואלקען פייער קוילערט זיך אין צווייטען אריין און זיי פלאמען זיך איינאייגעם און שטייגען אין הימעל אריין, און צינדען א שטיק הימעל אונטער. ערד, לופט און הימעל קושען זיך צוזאמען אין איין פלאמפייער. עס האט פון דער וועלט דעם נאכט־שלייער אראבגעריסען און צוריק טאג געמאכט... פון דער־ווייטען הערען זיך וויינענדיקולות, און דער שטאדט־גלאק קלינגט און קלינגט מיט א געוואלד, ווי א מאמע וואלט זיך געקלאגט: געוואלד, איהר האט מיר שלעכטס געטהון! געוואלד, איהר האט מיר שלעכטס געטהון!

דאס יונגעל מיט דעם מיידעל זיצען ביים ברעג וואסער. ליכטיגע שטראהלען פאלען אריין און בעלויכטען דאס וואסער פון יענער זייט. און פון דארט, פון וואנען דאס וואסער ברענט זיך, קומען צושווימען ליכטיגע הוואליעס און סוד'ען איין אין דער שטיל

די איבריגע הוואַליעס דאָס, וואָס דאָרט טהוט זיך אָפּ. דאָ ליעגט די נאַכט אויסגעצויגען איבער'ן וואַסער. עפּעס וואָס פּליאַסקעט זיך שטיל אין איהם... מתים געהען אויף פון דעם בית־עולם, קריכען אַריבער דעם פּלויט און זיי זענען טובל זייערע נשמות אין וואַסער, איידער זיי שטייגען אויף אין הימעל אַריין צום בית־דין של מעלה.

און דאָס וואַסער גיעסט זיך אין דער־שטיל, וואַשט די נשמות, וואַשט זיי אָפּ פון זינד, און די מתים שווימען מיט די הוואַליעס וואַסער אין שוואַרצען וואַלד אַריין, אין הימעל אויפצושטייגען...

און פון יענער זייט פלאַקערט די וועלט. זיילען פייער אין זיילען פייער שטייגען איינער נאָכ'ן צווייטען אין הימעל אַריין, און צינדען אָן די לופט, דעם הימעל, און זייער פייערדיגער גלאַנץ שפּיעלט אויף די הוואַליעס...

דורך בעהאַלטענע וועגען זענען די קינדער אין שטאָדט צוריק געקומען.

האַלב־נאַקעטע ווייבער, נאַקעטע קינדער, האַפּענדיג דאָס ביסעל אָרימקייט, פּעק בעטגעוואַנד, ווער אַ קישען, ווער אַן עמער מיט שטוב־זאַכען, מיט אימה'דיגע געוואַלדען, מיט פונאַנדערגעלאָזענע האָהר, לויפען זיי פון פייער, גאַס אויס, גאַס איין. קליינע קינדער, האַלטענדיג זיך אָן די מאַמעס שירצען, גרעסערע, העלפענדיג דער מאַמען די פּעקלעך טראָגען, לויפען אין דער שוואַרצער וועלט אַריין, מיט געוואַלדען, מיט געוויין. און דאָס פייער לויפט זיי נאָך, אַרויסשטעקענדיג נאָך זיי זיינע צונגען. מאַמעס טראָגען וויגעדיגע קינדער אין די קישענס, ברידער — קליינע שוועסטערלעך, שוועסטער — קליינע ברידערלעך. מען לויפט מיט זיי אין פרעמדע שטיבער, זיי אַוועקצולעגען אין פרעמדע בעטען, צו פרעמדע קינדער. דאָס פייער יאָגט די מענשען פון די הייזער, טרייבט זיי אַרום ווי ווילדע רוחות און טראָגט זיך פון דאַך צו דאַך. דאָס פייער איז ווי אַן אונגעהויערע ווילדע חיה מיט ברייטע, וויטע ברענענדיגע לאַפּעס, איז געקומען צולויפען פון וויסטע מדבריות און האָט זיך איבער'ן שטעדטעל געלעגט, צו פערניכטען אַלץ, אַלץ... יודען, גוים שלעפּען עמערלעך וואַסער, געהען מיט אַ געוואַלד און גיעסען דאָס וואַסער אין פייער אַריין; דאָס פייער טרינקט עס זיס

מיט אַ לעבעדיגען קנאַק און טהוט זיך ווייטער דאָס זייניגע. טייל מענשען, נישט וויסענדיג וואָס צו טהון, האַפּען פענסטער, טהירען און לויפען דערמיט אין דער וועלט אַריין. ווילדע מאַמעס לויפען אין פייער מיט צוואָרפענע האָהר, פערוואָרפענע קליידער. זיי לויפען און שרייען: מיינע קינדער! מיינע קינדער! ווילדע, פערלאָזטע, נאַקעטע קינדער לויפען איבער דער גאַס, שלעפענדיג פעקלעך, און שרייען: מאַמע! מאַמע! און די אַלע קולות ווערען פערטרונקען אינאיינעם אינ'ם קנאַק פונ'ם פייער, און דאָס פייער שיקט זיינע צונגען פון דאַך צו דאַך און לאָזט איבער נאָך זיך איין חורבה נאָך דער אַנדערער. אין די חורבות בלייבען שטעהן הויכע, שוואַרצע קוימענס, עדות אויף דעם אומגליק, וואָס דאָס פייער האָט אָנגעמאַכט. טייל בעלי־בתים, האַפּענדיג ווער אַ האַק, ווער אַ לאָפּעטע, האַקען די ווענד, רייסען די דעכער פון זייערע אייגענע הייזער. זיי האַקען אָהן רחמנות, ווי עס וואָלט אין זיי אַריינגעקומען אַ ווילדער גייסט צו מאַכען אַ תל פון אַלץ, אַלץ חרוב צו מאַכען.

איינער ברעכט מיט בלויזע הענד די שויבען און לויפט דערנאָך מיט צובלוטיגטע הענד איבער דער גאַס. דאָס פייער אָבער ווערט נישט שטילער. די בייזע, פייערדיגע לאַפּעס ציהט עס פון דאַך צו דאַך, און מיט אַ בייזען קנאַק, ווי ס'וואָלט געוואָלט פערשטומען דאָס געוויין פון די קינדער, פון די מאַמעס, פונ'ם עולם, ברעכט עס איין שטוב נאָך דער אַנדערער. די אַלע קולות נעהמען זיך צונויף צוזאַמען און הויבען זיך אויף ביז'ן הימעל אַריין... און דער שטאָדט־גלאָק האָט אַלץ נאָכאַנאַנד געקלונגען און געקלונגען, ווי ער וואָלט געוואָלט ביי'ם פייער רחמנות ערוועקען, וואַרפען זיך צו זיינע פיס אָדער קלאָגען זיך פאַר די געהיימע קראַפט אויף דעם חורבן, וואָס דאָס פייער האָט אָנגעמאַכט...

באַלד איז געוואָרען אַ געשריי: די שוהל ברענט, די שוהל!

און עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ געלויף פון אַלע זייטען. טאַטעס האָבען די הויזגעזינדען אוועקגעוואָרפען, מאַמעס — די זויגעדיגע קינדער, אַלע האָבען זיך אַרום דער קליינער שוהל אַרומגעשטעלט. איהרע הויכע פענסטער, וואָס זענען געווען געגענאיבער דעם פייער, האָבען ווי ליכטיגע לאַמטערנעס געלויכטען. יודען האָבען געקרעכצט, די האָהר פון קאָפּ זיך געריסען; ווייבער האָבען זיך אַרום איהרע בריהענדיגע ווענד אַרומגעשטעלט, ווי זיי וואָלטען זיי ווע-

לען מיט זייערע שירצען פערשטעלען. אַ פּאָר יודען זענען געשטאַנען און געגאָסען עמערלעך וואַסער אויף די הייס אָנגעזענגדע ווענד — דאָס פייער האָט עס מיט אַ קנאַק אויסגעטרונקען, און גענומען זיך דאָס זייניגע טהון.

גויִם זענען אָנגעקומען צו לויפען מיט באָסאַקעס און העק, זענען אַרויף אויף דעם שוהל־דאַך און גענומען איהם רייסען מיט די ווענד. יודען האָבען זיי ביי די פּאָלעס אָנגעהאַפּט, געבעטען רחמנות. די באָסאַקעס האָבען דאָס דעכעל צופּליקט, געריסען, און יעדעס שטיק בלעך, וואָס מען האָט פון דאַך אַראָבגעשלײַדערט, האָט פּאַסען געריסען פון די יודישע הערצער.

אינדעם איז דער רב אָנגעקומען צולויפען און מיט גרויס געוויין איז ער צוגעלאָפען צו די שוהל־טהירען. ער האָט פערהאַקט די טהירען, די לאָדען און האָט זיינע דאַרע, בלייכע הענד אויסגעשטעקט, אַוועקשטופּענדיג דעם משחית. דאָס פייער איז דורך דעם דאַך געקראָכען, און באַלד איז געוואָרען אַ גרויס געוויין און געשריי: דער דאַך! און יודען האָבען די טהירען אויפגעפּראַלט, די פענסטער אויפגעהאַקט און אין שוהל אַריין. דאָ האָט שוין דער דאַך אַרום און אַרום געפלאַקערט. אין פייער האָט זיך געהערט, ווי באַלקעס פאַלען איינער אויף דעם צווייטען. דאָס ברענענדיגע פייער האָט זיך מיט אַמאָל מיט'ן קאָפּ קאַפּויער געשטעלט און האָט פון אונטען־אויס זיינע צונגען געשיקט, געשאָסען מיט ברענענדיגע פונקען, מיט שטיקער פייער אין דער וועלט אַריין. פון אַנ'אויפגעהאַקט פּענסטער האָבען זיך אַ רייס געטהון רוהות שוואַרצער רויך, איין רוח איז אין צווייטען מיט'ן קאָפּ אַריין, און האָבען זיך געריסען דורכ'ן אויסגעהאַקטען פענסטער אין פייער אַריין. אויף אַ מינוט האָבען זיי פערשוואַרצט דאָס העלע ברענענדיגע ליכט, באַלד אָבער האָט דער רויך זיך דורכגעבראָכען אַ וועג און איז מיט אַ קנאַקעריי אַרויס פון פייער אין הימעל אַריין. און אין דעם געדיכטען שוואַרצען רויך פון אויפגעהאַקטען פענסטער זענען געפלויגען ברענענדיגע פונקען, האָבען זיך געטראָגען שטיקער פייער. און דורכ'ן אויפגעהאַקטען פענסטער האָבען זיך אָנגעהויבען אַרויסהאַפּען יודען, אין דעם שוואַרצען רויך און אין די שיסענדיגע פונקען, אַרויסראַטעווענדיג ווער אַ האַלב־נאַקעטע ספר־תורה, ווער אַנ'אַלטען טליהענדיגען טלית, ווער אַ שטיק לייכטער און ווער אַ ברעט פון אָרון־קודש,

און זענען דערמיט אין דער שוואַרצער נאַכט אַנטרונען געוואָרען.

די שוהל האָט געפלאַקערט. איין וואַנד איז אַרויף אויף דער צווייטער. פון אינווייניג האָט זיך יעדעס מאָל געהערט, ווי דאָס פייער וואַרפט פון דער הויך מיט אַ נצחון באַלקעס, קלעצער, ברעטער איינס אויף דאָס צווייטע און עסט זיי מיט זיינע פייער־צונגען. און אַרום איז אַ ביטערליך געוויין פון די אַרומיגע ווייבער, קינדער און מענער. מען קרעכצט, מען שרייט, מען ברעכט די הענד, און דער שטאָדט־גלאָק האָט אַלץ געקלינגען און געקלינגען, ווי ער וואָלט געוואָלט ביי'ם פייער רחמנות ערוועקען, וואַרפען זיך פאַר זיינע פיס, אָדער קלאָגען זיך פאַר דער געהיימער קראַפט. דאָס פייער אָבער האָט די אַלע קולות אין זיך אַריינגענומען און אינאיינעם אָבגעקנאַקט. דאָס איז געווען אַ נצחון־אויסגעשריי פונ'ם משחית, וואָס איז געקומען די גאַנצע וועלט צו פערניכטען...

גרוי און ערנסט איז דער טאָג אַרויס אויפ'ן הימעל. ווייט אויפ'ן האָריזאָנט האָט דער מאָרגענשטערען בלוטיג געפלאַקערט אין איין העלישען שפיגעל, און זיין רויטער גלאַנץ האָט זיך אָבגעגלענצט אין די גרויע, וואַסערדיגע הוואַליעס פונ'ם הימעל. עס האָט אויסגעזעהן, ווי גרויע הוואַליעס וואַסער זענען געקומען צושווימען פון פרעמדע ימים, פון ליכטיגע וועלטען, און האָבען זיך איינע נאָך דער צווייטער אין הימעל פערבלאָנדזעט. און דער מאָרגען וואַשט דעם ניי־געבוירענעם זוהן, דעם יונגען טאָג, וואָס שטייגט אַרויס פון די גרויע הוואַליעס וואַסער, וואַשט איהם הוואַליע אויס, הוואַליע איין, אַז ער זאָל שיינען, בעלייכטען הימעל און ערד.

און די גאַנצע וועלט האָט זיך געוועקט פון דעם ליעבען שלאָף. די גרעזלעך, נאָך פערטרונקען אין נאַכט־טהוי, האָבען זיך אָנגעהויבען צו ציהען געגען דער זון; בלומען האָבען אויפגעעפענט זייערע אויגעלעך, זייערע מיילכעלעך, און האָבען פון זיך אַרויסגעהויכט דעם בלומען־ריח, מיט וועלכען זיי האָבען זיך אַ גאַנצע נאַכט אָנגעטרונקען. אַלץ, אַלץ האָט זיך געוועקט, די וועלט האָט פון זיך אַראָבגעוואָרפען דעם נאַכט־שלייער, די נאַכט־קליידער, וואָס זי האָט אין זיי מיט דעם וואָלקען־טהוי געשלאָפען, און מיט דעם שמייכעל פון אַ כלה, וואָס וועקט זיך אויף די ערשטע נאַכט נאָך דער התונה, האָט עס אַלץ געשמייכעלט, אָנגעטרונקען מיט ליעבע און לעבען...

דאָס פייער איז שוין געווען פערלאָשען. דאָ און דאָרט האָט

עס נאך זיין לעצט ביסעל צארן אויסגעלאזט צו אן'איבערגעבליבענער וואנד, צו א פלייטעל, א באלקע און עס האט געטליהעט און געטליהעט, דאס שטעדטעל איז א חורבן געווארען... טליהענדע קופעס קוילען, פערברענטע דעכלעך, ליעגענדיג איבער פערברענטע ווענדטלעך, האבען זיך גערויכערט און גערויכערט. דא און דארט האט זיך געוויזען א האלב אבגעמאלט ווענדטעל פון א צולעגטער שטוב, וואס האט נאך אין זיך געהאט אן'אנגעקלאפטע פאליצע. אין דער גאס זענען ארומגעפלויגען פון דעכעל צו דעכעל פעדערען, אונטער די פיס האבען זיך געוואלגערט צובראכענע כלים, שטיקער מעש פון לייכטערלעך און שבת'ניקעס, און אין מיטען דערינען א שטיק זיידען שבת-קלייד, א טליהענדע שמאכטע מיט אן'אנגערויכערט שייטעל. פון די גליהענדע חורבות האבען די הויכע, שווארצע קוימענס ארויסגעשטייגט און האבען עדות געזאגט אויף דעם חורבן, וואס דא איז געוועזען. דא און דארט זענען יודען געשטאנען און מיט שטיקער אייזען אין די הענד האבען זיי פון די גליהענדע קוילען אויסגעשארט שטיקער צובראכענע כלים, האלב-אנגעטליהטע קאלדרעס, פיס פון צובראכענע טישען, בענק, און יעדער האט זיך זיין ביסעל בעל-הבית'ישקייט צוזאמענגעראבעלט. מאמעס זענען ארומגעלאפען אין די הייזער מיט געבראכענע הענד און האבען צוזאמענגעקליבען די פיצעלדיגע קינדערלעך, וועלכע זיי האבען ביי-נאכט אין פרעמדע הייזער, אין פרעמדע בעטען געלעגט. מיידלעך זענען ארומגעלאפען און פון פרעמדע הייפען דאס ביסעל בעל-הבית'ישקייט, וואס זיי האבען עס ביי-נאכט צעווארפען, צוזאמענגעקליבען, געלעגט א פעקעל צו א פעקעל און אויף זיי די פיצעלדיגע קינדערלעך ארויפגעזעצט. קליינע יונגלעך האבען פון פייער אויסגעגראבעלט די האלב-פערברענטע ספרים, אויסגעזוכט צוטרעטענע שמות, געקושט עס, צוזאמענגענומען און אין דעם איבערגעבליבענעם בית-המדרש'ל געטראגען.

און דער ליכטיגער טאג און די ליכטיגע זון, וואס האט זיך הערליך ווייט און ברייט איבער'ן הימעל אויסגעגאסען, האט געשאטען אויפ'ן שטעדטעל מיט ליכט און העלקייט, נאר די ליכטיגקייט האט גליהענדע חורבות, איבערגעבליבענע קוימענס און וואלגערנדיגע קליינע קינדערלעך בעלויכטען און בעהעלט.

און דא און דארט איז ביי זיין טליהענדער חורבה א יוד, זי

בעל־הבית געשטאַנען און געצויגען פון פייער נאָך נישט קיין גאַנץ פערברענטע בעלקעס, ברעטער, און דאָס גליהענדע מיט וואַסער געלאָשען און האָט זיך געלעגט אַ באַלקע צו אַ באַלקע, אַ ברעט צו אַ ברעט און געמאַכט שוין פלענער אין מח, ווי זיין צופיהרטע נחלה אויף די פּיס צו שטעלען...

אַרום איבער די פעלדער זענען האַלב־נאַקעטע ווייבער געלעגען, האַלטענדיג אין די שירצען זייערע וויגענדע קינדער. אַרום זיך האָבען זיי געהאַט די צונויפגעלעגטע פעקלעך און קינדער, און די זון האָט דאָס אַלעס בעגאָסען מיט ליכט.

צווישען די בעלי־הבתים אין שטעדטעל האָט מען אין דער־שטיל גערעדט, אַז גאָט האָט זיך אָן דעם רב'ס קריוודע אָנגענומען, און זיין צאָרן אויף די שטיינער און העלצער אויסגעגאָסען...

VI.

אין מיטען וועג.

דאָס „שטעדטיל" הייבט אָן אייניציגווייז קומען צו זיך. אַלטע בעלי־בתים ווערען נישט פערפאַלען, און שטאָדט ווערט צוריק שטדאָט. פון די גראָבען אַש האָט מען די האַלב פערברענטע ברעטער אַרויסגעשאַרט, און ווי איינער האָט געקענט האָט ער זיין נחלה מיט ברעטלעך צוזאַמענגעקלאַפּט. און „שטאָדט" ווערט צוריק „שטאָדט".
ביי ר' יחזקאל'ן האָט מען זיך דערווייל אָנגעהויבען צו צוקלויבען אויף תנאים. לאָה'לע די כלה האָט פון גאָר נישט געוואוסט. זי איז געזעסען ביי'ם פענסטער יעדען פריה־מאָרגען און האָט זיך צו'ם רבי'נס בהור'ל, צו אַברהמ'לס לערנען איינגעהאָרכט, וואָס האָט זיך אין גאָרטען אין איינעם מיט דעם בלומען געשמאַק אויסגעמישט, אין איהר פריש, ריין הדר געדרינגט, איבער איהר געזיכט געפאָכערט, און אויף איהרע נאַקעטע, יונגע ברוסט געבלאָזען. דאָס תנאים גרייטען האָט מען אין דער קיך אָנגעזעהען.
פון הינטער דער ערד האָבען זיך מומעס, באָבעס געיאָוויעט

און מען האָט זיך גענומען צום אָנגרייטען. פֿון ר' יחזקאל'ס שטוב צו די בעקערנ'ס קעלער האָט אַ סטענגע מעהל זיך געוויַיסט אויף די שטיינער...

דאָרט, וואו ר' יחזקאל וואָהנט איז פֿאַרהאַן אַ ליק. און דער ליק ציהט זיך אַ שרעגגע געבויטע הייזער, אָבער איין הויז מיט פֿיעל קאַנטיגע דעכער, איינער איבער'ן צווייטען. קיין הויף צו די הייזער איז נישט דאָ, און איין גאָט ווייסט אויף וואָס פֿאַר אַ גרונד זיי שטעהען. דאַכט זיך גאָר נישט אויף גאָט'ס ערד... די הייזער געהערען צו פֿיעל בעלי־בתים, און צו קיינעם נישט. עס הייסט, אַז אַזוי שטעהען די שטיבען ליידיג אָהן איינוואָהנער, און אויסגעהאַקטע שויבען, נאָר קוים וויל אַ „יורש" זיך אַריינציהען קומען זיך צו יאַוויען צעהנדליגע אַנדערע יורשים מיט פּאַפּיערען און מענטרעקעס און וויַיזען אוים, אַז די שטיבען געהערען צו זיי. דער גורל איז געפֿאַלען אויף איינעם אַ לייבוש פּוטערמילך, וואָס נישט געשטויגען, נישט געפֿלויגען קומט צו איהם זשענשע סטראַזשניק און רייסט ביי איהם פֿיער מיט אַ האַלבען רובל „פּאָדאַטקעס" יעהרליך. דער לייבוש פּוטערמילך, נישט קיין גואל, נישט קיין קרוב, נאָר געה טענה מיט זשענשען, אַז זשענשע ברענגט די פּאַפּיערען, און נעהמט די שבת־לייכטערלעך אַוועק. און דער בידנע לייבוש מוז יעדען טאָג נעבעך קומען מיט'ן בעזעם אַוועקקערען פֿאַר אַ פֿרעמדער טהיר. יעצט דולט מען איהם אַ קאָפּ מיט אַ פֿייער־וואַנד, און ער שלעפּט זיך אָב פֿון טאָג צו טאָג. דאָס גאַנצע שטעדטיל בעט, אַז עס זאָל קומען אַ פֿייער און די הייזליך, איינמאָל פֿאַר אַלע מאָל, אָבברענען, וואָלט שוין איינמאָל אַ סוף געוואָרען צו די מחלוקת. יונגלעך אין חדר ווינשען זיך: אוי, הלואי פּלאַקערט אוים אַ פֿייער אין מיט'ן העלען טאָג, און מען אַנטלויפֿט פֿון חדר. נאָר וויַיל די שטאָדט בעט, וויל דאָס פֿייער דוקא ניש קומען.

דאָרט הינטער די לופֿט־הענגענדיגע הייזלעך איז פֿערהאַן אַ קעלער, וואָס אַריינקוקענדיג אין איהם, דאַכט זיך, אַז ער פֿיהרט אין בעהאַלטענע וועלטען אַרונטער. דאָרט אין דעם קעלער איז פֿערהאַן אַ בעקער אויבען פֿון תרח'ס צייטען. יודען גלויבען, אַז אין דעם אויבען זענען איינגעמויערט פֿיעל קופּערנע טעפּ מיט גאָלדענע רענדלעך, נאָר מען האָט מורא דעם אויבען צו ריהרען, אַז דאָס גאַנצע הויז, וועלכעס איז אָנגעלעהנט אויפ'ן אויבען זאָל נישט איינפֿאַלען און מענשען הרגע־

נען. פון אויבען גרילט עס שטענדיג אַרום סײַ בײַ טאָג סײַ בײַ נאַכט. מענשען זאָגען, אַז דעם בעקערס נשמה וויינט דאָרט שטענדיג און האָט קיין רוה נישט... אין קעלער דאָרט וואָהנט אַ יודענע אַני־אַלמנה, שרה די בעקערן מיט זעקס טעכטער „יתומות". איין גאָט ווייסט, ווי אַרום איז די יודענע אַרײַנגעקומען אין קעלער, נאָר אַז זי וואָהנט — וואָהנט זי שוין. אויף דער צווייטער זײַט קעלער וואָהנט אַ יוד אַ וואַטענ־מאַכער, וואָס פֿערפֿעדערט די גאַנצע גאַס, און וואָס די הדר־יונגלעך רופען איהם: דזוואָן! דזוואָן! און דער יוד יאָגט זיי מיט אַ שטעקעל, און וואָס דער יוד האָט אַזאַ טבע יעדען שבת־צו־נאַכט'ס, אין די זומער שבתים, אויפ'ן טויט אַוועק צו פאַלען, און שרעקען די שטאָדט: די האָלערע... און מען לויפט נאָך היי'ל קונצענמאַכער, אַז ער זאָל קומען מיט'ן שמעק־פֿלעשעלע.

אַך, די זומערדיגע דאָנערשטאָגס בײַ נאַכט דאָרט אין ליקעל! ווען צו די 6 „יתומות", וואָס איינע איז גרעסער פאַר דער צווייטער, קומען אָנצולויפען די שטאָדטס־יונגען, שניידער־שוסטער־געזעלען. זומער־נאַכט נאָך דער אַרבייט, די נאַכט איז פינסטער, די לאָדען זענען פֿערמאַכט, און די געזעלען דרעהען זיך אַרום מיט די חול־המועד־שטעקלעך אַהין און צוריק. יעדעס מאָל קומט זיך צו ווײַזען אַ יתומה פון קעלער, וואַרפט אַ בליק, דערהאַפט זי אַ קוש, אַ לעק, אַ טאַפ פון אַ יונג און ווערט צוריק פֿערשווינדען אין קעלער אַרײַן...

דאָרט איז היימליך געוועזען אין די שבעות־נעכט, ווען דאָס שטעדטיל יודען פלעגען אין שול זײַן בײַם תקון, און דאָס שטעדטיל ווײַבער, מיידען בײַ די בעקערן, פוטער־קוכענס באַקען. און יונגען האָבען זיך געדרעהט, און די לבנה האָט מיט אַ האַלב אויג צו געשײַנט... און אַלעס האָט זיך אין דער האַלב־פֿערטרונקענער נאַכט געטונקען...

אין דעם קעלער האָט מען זיך צוזאַמענגענומען דאָס געבעקס צו באַקען צו דער תנאָים. עס זענען אָנגעקומען מוהמעס, באָבעס. רחל־לאָה מיט די וואָרצעלעך אויף דער גאָמבע — זי איז איבער אַלע. זי האָט מיטגעבראַכט פון דער היים דעם גרויסען מערזשעל מיט'ן שטויסעל און האָט דריי טעג כסדר געריבען, געשטויסען און געמאָלען. עס זענען אָנגעקומען צו לויפען אייניקלעך פון דער גאַנצער וועלט און האָבען געהאַפט אויס דעם מערזשעל און זענען אַנטרינען געוואָרען... פון אַ הויכען בוידעם האָט מען אַראָבגענומען פֿערשיעדענע בראָט־פֿאַנען מיט צעהנערליי פֿאָרמעלעך צו קיכלעך: „מגן־דוד'לעך",

פייגעלעך, קאַטשקעלעך און גלאַטע „האַמבורגער" קיכעלעך מיט זיעבען שפּיטצלעך. רחל־לאה האָט פון איהר קאָפּ אויסגעקליערט פער־שיעדענע אַזעלכע שמאָכטעס מיט שפּיצלעך און קאַנטען. פאַר יעדער כלה, וואָס זי האָט פאַר איהר דאָס געבעקס געבאַקען, האָט זי אַ בעזונדער הנ'דעל אויסגעקליערט, דירעקט פאַר דער כלה'ס וועגען, לויט איהר מזל נאָך.

דאָס געבעקס האָט מען איינגעפּאַקט מיטצונעהמען „אין וועג אַריין" צו דער תנאים. ר' יצחק יודעל'ס איז דורך דער צייט אין ר' יחזקאל'ס שטוב אַ גאַנצער בעל־הבית געוואָרען, ער האָט זיך מיט ווייב און קינד אַריינגעצויגען. און חיים'ל קונצענמאַכער, דאָס ווייבערישע יודעל, שלאָפט אַפילו שוין ביי נאַכט דאָרט. און די ווייבער לויפען, שרייען, אַלע זענען פערטהון, ווי מען וואָלט יעדער פון זיי אַ פּעקעל אויף דער האַנד געלעגט, און זי ווייסט נישט וואו זיך דערמיט אַהין צו טהון.

צום שפּעטסטען זענען געקומען יטה'לע און הינדה'לע, די שנור מיט די טאָכטער. זיי האָבען אַ טבע זיך לאַנג צו לאָזען בעטען, און זענען אַריינגעקומען, ווי פון הימעל אַראָבגעפאַלען. עס הייסט: זיי הייבען גאָר נישט אָן צו וויסען פון קיין פּותר פון קיין חלום, און פרעגען זיך תמ'עוואַטע: וואָס מאַכט מען דאָ? הייבט די מאַמע אָן צו דערצעהלען, ציהען זיי „פּשעטשע" די אַקסלען אויף. זעצען זיך צום סוף אַנידער יעדע אין איהר ווינקעל אַריין, פערקרימען די שנעבלעך, און ווילען זיך נישט „מישען".

— וואָס זענט איהר ברוגז? — בעט זיך די מאַמע און די שוויגער.

— איך בין ברוגז? — מאַכט אַ הנו'דיג שנעבעלע יטה'לע און גיט אַ דרעה אַוועק מיט'ן קאָפּ.

— איך בין ברוגז? — גיט הינדעלע אַ הנו'דיג שמייכעלע, און אַ לאָק גיט זיך איהר אַ וואָרף איבערן שטערן.

און מען זיצט ווי אָנגעזאָטעלט און מען קוקט פון דערווייטען זיך צו, וואָס די מאַמעס מיט די יודענעס טהוען, און מען רופט זיך, הייסט עס, קיין וואָרט נישט אָן.

די מאַמע דרעהט זיך, לויפט אַהין און אַהער און קוקט די שנור מיט די טאָכטער אין די אויגען אַריין, ווי זי וואָלט מורא האָבען: ווייס איך? גוט אַזוי?

— וואָס זאָל מען די כּלה אָנטהון? פרעגט די מאַמע.

— ווייס איך? זאָל זי זאָגען, וואַרפט הינדעלע מיט אַנאוויג צו יטה'לען.

— זאָג איהר, אַז זי זאָל זיך פערדעהען איהר קאָפּ — בעפעלט יטה'לע די מאַמע.

די מאַמע הייבט זיך אויף פון די קאַסטענס אין וועלכע זי פּאַקט די קליידער איין און פערלעגט די הענד ביי די באַקעס:

— אַ האַ, איך מאַך דאָך שוין פּיעטשע אַ שטיקעלע שמחה!..

אין אַ שענעם פריהמאָרגען האָט מען די פוהר געשפּאַנט, אין דאָרף געפאָהרען, אין וועלכען עס האָבען געזאָלט זיין די תנאים און מיטען וועג.

נאָטע האָט אויסגעציערט די פערד, איינגעבונדען זיי בלויע און רויטע סטענגעלעך אין די פלאָכטען האָר אויף די ריקענס, ארונטער געבונדען די וויידלען. הינטער די שטאָדט האָט ער אַ האַלבען בוים אָבגעבראָכען און אַרום די פוהר מיט בלעטער בעפּוצט, אַז עס זאָל שען אויסקוקען.

אויף דעם ערשטען וואָגען זענען געזעסען די מאַנספּערשוינען. דער רב מיט ר' יחזקאל'ן, עוזר און לייביל, ר' יצחק יודעל'ס מיט ר' שמעיה'ן, אַן'אַלטער שמש פון רבי'ן, וואָס טראָגט דעם רבינס איבערגעגאַנגענע קליידער. נאָהענטע און ווייטע קרובים, אין סאַמעט־היט, געוויכערט, ווי חול־המועד, סאַמע ציגאַרען. אויף די אַנדערע וועגען זענען געזעסען די ווייבער מיט'ן געבעקס, און „אָנגרייטעכטס". ביי דער כּלה פון ביידע זייטען הינדעלע און יטה'לע; ביידע עפּעס אָנגעטהון אין אַזעלכע מיני רונדיגע, קליינע קאַפּעלושלעך, געפלאָכטען פון שוואַרצע שטרוי און בעפּוצט מיט שוואַרצע קאָראַנקעס, „ארויפגעזעצט" אויף די שפּיץ קעפּ און אַזעלכע מיני פעדערן, עפּעס גלגולים פון אַמאָליגע פּאַרצייטישע מאָדעס... הינדעלע האָט די לאָקען פון שייטעל אויסגעפרעסט און אויסגעלאָקט „פּאַ וואַרשאַווסקאַ", פערוואָרפען אין דריי שפּיצען אויפ'ן הויכען, גלאַנצענדיגען שטערן, מיט די גאָלדענע אוירינגען, און היינטמאָדישע קייטלעך מיט די קאַליעס אויף די העלזער — מתנות פון זייער כּלה־צייט, ווען מען האָט זיי געהאַט געפיהרט „אין מיטען וועג". האָבען זיי זיך דערמאָהנט

אין זייער צייט — און האָבען מיט די קעפּ צוגעשאָקעלט... די מחותנת'טע מלכ'לה איז געזעסען צווישען די מוהמעס, וועלכע אין די בלויע, שבת'דיגע, זיידענע הויבען מיט די בענדער אין די טערקישע שאַלען זענען געזעסען שטיל; די דאַרע פערלייגטע ליפּען אריבערגעצויגען איבער די נישט צעהענדיגע זשאָסליעס און האָבען פאַר גרויס גדולה אַ וואָרט מורא געהאַט אויסצורעדען. און די מחותנת'טע מיט אַ פולער שערץ לעקעך האָט זי יעדעס מאָל פערשטופּט מיט עפּעס אַנדערש די מיילער. און די כלה, די כלה אַליין, איז זיך געזעסען צווישען יטה'לען און הינדעלען, שוין אין אַ היינטמאָדישען קאַפּעלוש און די צעפּ שוין אין אַ קוילעטש פערלעגט, רויט טויט און האָט נעבעך נישט געוואוסט ווי די אויגען אַהין צו טהון. הינדעלע האָט איהר אָנגעזאָגט, און אָנגעזאָגט, ווי זי זאָל זיך פיהרען „אַנשטענדיג“, ווי זי זאָל דאַנקען, אַז מען וועט איהר חתימה־געלט געבען, און ווי זי זאָל ענטפערען די מחותנת'טע, אַז מען וועט זי עפּעס פרעגען, און „רעה“ יטה'לע האָט אַלע מאָל שטעכענדיג צו הינדעלען די אויגען אַהין געוואָרפען.

צו ווייזען זיך פאַר די מחותנים האָט מען מיטגענומען די לאָוויטשער רבי'צען, אַנ'אַלטע מוהמע, אַ יודענע אין אַנ'אָבגעגאָלטען קאָפּ ווי אַ שעפּס, אין אַ קאָפּקע, און אַ ברייט קלייד מיט אַ שפּאָר קישעלע פון הינטען... אוי ווערה! די יודענע האָט געטהון אָהן דין, קודם כל האָט זי אָנגענומען דאָס וויַיבערישע יודעל, וואָס האָט זיך אויך מיט־געהאַפּט מיט די פוהר ווייבער, צווישען די אַלטע מוהמעס, דאָס האַריץ זיך צו דערהאַפּען — און אַראָבגעוואָרפען איהם פון וואָגען (פאַר איהר איז ער נאָך גענוג מאַנספערשוין). דערנאָך האָט זי די גאַנצע צייט די כלה אין אויער עפּעס איינגערוימט, און אָנגעזאָגט איהר, אַז דאָס מיידעל געבעך, איז ווי אַ פלאָם פייער רויט געוואָרען פאַר בושה — — דאָס וויַיבערישע יודעל איז אַ שפּאָר שטיקעל וועג נאָך דער פוהר נאָכגעלאָפען, דערנאָך, אַז די לאָוויטשער רבי'צען האָט אַזוי לאַנג געשאָקעלט מיט איהר אָבגעגאָלטע גאָמבע ביז זי איז אַנדרימעלט געוואָרען, האָט ער זיך פון הינטען אויס אויפגעהאַפּט, אַריינגעשטעקט אין וואָגען אַריין דאָס פיערקאַנטיגע, געקנייטשטע שבת'דיגע צילענדעריל און אַזוי אָנהאַלטענדיג זיך אין די לייסטען פון וואָגען, איז ער איינגעדרימעלט געוואָרען, און דאָס צילענדעריל האָט די לאָוויטשער רבי'צען אויף אַלעם צוגעשאָקעלט...

אַזוי זענען די פוהרען אָנגעקומען צופאָהרען צו דער קרעטשמע.

די יודישע קרעטשמע איז געשטאַנען צווישען צוויי וועגען, וואָס שיידען זיך און געהען אָב אין פערשידענע צוויי שטעדט פון צוויי גובערניעס, וואָס אין יעדער פון זיי געפינט זיך אַ רבי. חסידים מיט פעקלעך אויף די פלייצעס, מיט די שטעקלעך אין די הענד טיילען זיך אָב, און געהען צווישען די גרינגע גרעזער אין די צוויי וועגען, און שיסען זיך אַריבער שטיינער פון איין וועג צום צווייטען. אורחים, די וואָס געהען אין די מדינות, קומען אָן פון ביידע זייט־ן וועג, פון פערשידענע שטעדט און שטייגען אָב אין קרעטשמע אויף נאַכט־לעגער. אין דעם „טראַקט" איז דאָ אַ בעזונדער שטיבעל פאַר זיי, וואָס אין דעם שטיבעל געפינען זיך וואַנצען און אַנדערע קליינע ווערימלעך... פון פערשידענע מדינות. דאָרט טרעפט מען זיך פון רייסען און זאַמאָש און די אורחים דערצעהלען מעשיות, וואָס האָט זיך מיט זיי געטראָפען אין זייער וואַנדלערן. די בעלי־עגלות מיט די פיעלע, געדיכטע קאָלטאָנעוואַטע בערד, וואָס זענען בעוואָקסען און פערהילען אין זיך דאָס גאַנצע פנים, מיט די פיפקעלעך אין מויל, די — וואָס זענען איינגעהילט אין די דיקע באָנדעס, און די גרויסע שאָפען־פעלצען מיט די גרויסע קעלנער, און פיהרען די גרויסע וועגען מיט קאַלך און נאַפט, סמאָלע און זשעגעכץ. די וועגען מיט די גרויסע שטאַלקאַטשען, וואָס פלאַקערן זיך פאָהרענדיג ביי נאַכט און זאָגען אָן פון דערווייטען... שטעלען זיך דאָרט אָב אין דער קרעטשמע אונטערפאַשען. דאָרט טרעפען זיך יודען פון פערשידענע געגענדען, פון פערשידענע מדינות, און דערצעהלען וואָס ס'טהוט זיך ביי זיי אין לאַנד, וואָס עס הערט זיך מיט יודען, און ווי ס'געהט דאָרט אַחינו בני ישׂראל.

עס איז פאַר־נאַכט. דער הימעל איז צוהאַקט אויף טויזענדער שטיקלעך. ווייסע, פליסטערענדיגע וואָלקענדליך מיט בלויע, העלע אינזלען שווימען אַרום אין העלען גליהענדען ים. און דער ים, וואָס געהט אונטער אין אַ רויט געשטאַלט, פליסט אָב אין מערב זייט. פאַר דער קרעטשמע שטעהען פוהרען, הויכע וועגען מיט ביידלעך, אָנגעלאָדענט מיט פעק סחורה אַזש די אַקסען ברעכען זיך הינטער די רעדער. יודלעך פיהרען איבער סחורה פון איין מדינה אין דער

צווייטער אריין. די פערדלעך זענען אויסגעשפאנט, פאשען זיך און קלערען גוט אריין אין דער גרויסער קארעטע, וועלכע שטעהט פאר זיי, ווי זיי וואלטען געקלערט, פון וואנען כחות צו נעהמען די סחורות איבערצופיהרען. יודען זענען איין פאלק פון איין גאט, און אלע ווארטען אויף איין משיח'ן׳ נאר יעדעס שטעדטיל האט איהר טעם, איהר מיין, בעסער געזאגט, איהר הנ׳דיל וועלכעס זי גיסט עס אויס אויף איהרע איינוואהנער. אט ליגען דאך גלייכע יודען אויסגעצויגען און שלאפען און ווארימען זיך אין די זונ׳ס לעצטע שטראהלען; און דער קארוש, וואס געהט אויף פון וועג בעדעקט זיי גלייך צו און אויף די פערדליך, אויף דעם געשפאנעלטס, אויף די וועגען, ליגט אויסגעגאסען בעזונדערע הנדליך, שמאכטעלעך פון די פערשיעדענע שטעדט... אויף דער שוועל פון דער קרעטשמע זיצט א ליטוואק, עפעס א מאדנער יוד, מיט אזא העמדעל, אין א קורצען ראק, וואס זעהט דאך אויס ווי א לאנגע קאפאטע און א היט מיט א הויכע דעננע. עס איז א זומערדיגע היץ — און דאך טראגט ער א פאר טיעפע קאלאשען, — אנגעקומען פון גאנץ ווייט, דא אבגעשטיינט אויסצורוהען זיך און איבערצונעכטיגען און ער „דערצעהלט" די יודען, וואס טהוט זיך ערגעץ וואו גאנץ ווייט, העט, העט אין דער ליטע מיט אחינו בני ישראל. ווי אחינו בני ישראל לעבען אב אין דחקות און נויט. און אזא למדן איז ער, דער „ליטוואק"! רעדט לשון-קודש ווי א וואסער, נאר ער רעדט אזוי ליטוויש „וואס?" „וואו". יודען האבען דרך-ארץ פאר איהם, קרעכצען; „וואס דען מיר קענען?"... נאר אין הארץ גלויבען זיי איהם עפעס נישט, א „ליטוואק", באלד, באלד וועט ער זיי אבגענארען. און ער רעדט דאך מיט זיי אזוי ווייך, און אזוי פרום איז ער, אזוי לאנג געשטאנען שמונה-עשרה ביי מנחה, נאר געשאקעלט האט ער זיך נישט... און ווער ווייסט וואס ער טראגט הינטער'ן הארץ...

עס בעוויזט זיך פלוצלינג א וואלקען קארוש אויפגעהעגדיג פון ביידע זייטען וועג און לעגט זיך געדיכט איבער די פעלדער. דער וואלקען קארוש קומט נעהענטער אן, לויפט פאראויס, באלד צוריסט ער זיך אויף שטיקלעך. עס הערט זיך א קנאלען פון בייטשען. באלד פערפאהרט מען פאר דער קרעטשמע: פוהרען אנגעשטאפט מיט מחותנים מיט סאמעט בראנוויין היט, מחותנת'טעס אין ברייטע קליידער, מיט בראנפען און לעקעך. מען איז אראב פון

די וועגען. דארט אויף התנ'ס צד, עפעס מאדנע יודען, פון אנ'אנדער מדינה, מיט לאנגע און קורצע בערד. דארט אויף זייער צד איז אויך דא א הויכער, הויכער יוד, א מין ר' יצחק יודעל'ס, מיט א שמאלע, לאנגע בארד, און שמאלע, לאנגע הענד, וואס שטופען אלע אב, און איבערשרייט אלע. מען האט זיך שלום־עליכם אבגעגעבען, די מחותנת'טע דאס ערשטע מאל זיך געזעהען און דאס ערשטע מאל זיך געקושט. די לאוויטשער רבי'צען האט אלעמען געדוצט, און באלד אלעמען אויפ'ן ארט מוסר געזאגט.

די פארמאנעס האבען די פערד אויסגעשפאנט, די פערד אבריק איינגעשיט, די הענד צולעגט אויף די באקעס, און האבען זיך מיט גאוה פון איין צד צום צווייטען אריבערגעקוקט, און „גוטע ווערטלעך" און גלייכע ווערטלעך" זיך אריבערגעשיקט, גאר נישט, גלאט אזוי „שלום־עליכם" אבגעגעבען זיך.

די מחותנים זענען אין דער שטוב אריין.

די שטוב מיט זעהר א נידריגען באלקען, מיט קליינע פענסטערלעך הויך ביים באלקען זענען געווען די מאנספערשוינען. איבער דער שטוב האט זיך ארויף און אראב געדרעהט ר' מרדכי קאנסקע וואלער'ס בחור'ל אברהמ'ל. ער איז דורך דער צייט העכער געוואקסען, מיט א פאר שפראצענדיגע שווארצע באקען־בערד, אין אנ'אטלעסען קאפאטעלע מיט א זיידען גארטעלע, א שווארץ־חנודיגער, עס שניידט זיך אויס א צווייטער טאטע. צוויי לאנגע שווארצע געקרייזטע פאות'לעך. מען האט איהם שלום־עליכם אבגעגעבען. ר' יצחק יודעל'ס איז צו צו איהם און האט מיט'ן גערעדט שוין ווי מיט א דערוואקסענעם יונגען־מאן. דער בעל־הקרעטשמע, וואס האט זיך לכבוד די מחותנים די הויכע, גרויסע, פערדאסטע שטיוועל אנגעטהון, וואס ליגען א גאנצען זומער פערווארפען אין קאלטען קעלער — האט צוויי גרויסע ליכט אויפ'ן געדעקטען טיש אנידערגעשטעלט און איז ארויס. מחותנים האבען זיך אנגעהויבען צו בעקענען. ביי די מאנספערשוינען געהט עס איינס צוויי, מען גיט זיך די הענד, שלום־עליכם, און א עלטערער זאגט דעם יונגערן „דו". און ווידער ארום, זיי זענען דאך „משלנו", ר' מרדכי קאנסקער רבי'נס א חסיד (האט דאך דער רבי ר' שמעיה'ן געשיקט). דער למדנישער עולם איז באלד ארויס אין א שארפען שמועס פון לערנען. ר' יצחק יודעל'ס האט זיך מיט יענעם הויכען יוד, דעם התנ'ס מלמד,

שוין ביי די בערד געהאַלטען און איינער דעם אַנדערן געגעבען עפּעס צו פערשטעהן. מען האָט זיך געזידעלט און מיט ציגאַרען איינער דעם צווייטען מכבד געווען. דער רב האָט אויך זיך אַריינגעמישט, נאָר ער האָט זיי נישט געקענט נאָך היילען. חסידים האָבען איהם דורכגעלאָזט, אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנד. דערווייל איז אָנגעקומען עוזר׳ל און האָט אויך אַנ׳אויער אונטערגעשטעקט און מיט דעם שטערן געקנייטשט און יעדעס מאָל מסכים געווען, די אויגען פערמאַכט: יאָ, יאָ, עס איז דאָך אַזוי...

מען האָט זיך גענומען דעם חתן צו פערהערען. דער חתן האָט געזאָגט אַ מפולפלדיג פשעטעל, געוואָרפען מיט בקיאות, אויסגעמישט איין גמרא מיט דער צווייטער, און איינס־וועג פערענטפערט אַ האַרבען רמב״ם. דאָ און דאָרט אָנגעטשעפּעט אַ פני־יהושע.' מיט אַמאָל האָט ער זיי ביידע אַוועקגעוואָרפען און געפרעגט אַ קשיא: „חלב מניין דשרי״? און אויסגעמישט שחיטת־חוץ מיט אבר מן החי. ר׳ יצחק יודעל׳ס האָט איהם אַלץ געוואָלט האַפּען אויף דער „וואָנטקע׳. ער האָט זיך אַרויסגערעדט, זיך נישט געלאָזט, געוואָרפען, געפאַלען און שטענדיג געבליבען שטעהן אויף די פיס.

מיט אַמאָל גיט זיך דער רב אַ מיש אַריין מיט אַ גמרא און הייסט דעם חתן זאָגען אַ שטיקעל „אויפ׳ן אָרט״, בלויסע גמרא מיט רש״י (אַברהמ׳ל (דאָס בחורל) הייבט אָן צו זאָגען, נאָר אין דעם גיט אַלויף צו ר׳ אָשר ישכר׳ס, דער הויכער, הויכער יוד, דעם יונגעל׳ס מלמד, און גיט איהם אַ נעהם אַוועק פון דער גמרא: „קיין פרעמדע דאַרפען מיר נישט״, גיט ער אַ געשריי צום רב. ר׳ יצחק יודעלס קוועלט, עוזר׳ל האַלט מיט פון זייער צד. ר׳ יחזקאל וויל זיך אַריינמישען, נאָר ער האָט דרך־ארץ פאַר יודען למדנים. דער רב בלייבט שטעהן, עס ווערט אַ גערידער, מען קריגט זיך, און אַלע ווערען פערהוילען אין קלאָמבען רויך פון ציגאַרען, פון לילקעס טאַבאַק, וואָס האָבען אָנגעפילט דאָס שטיבל, און די קלאָמבען רויך האָבען אָנגעפילט דעם אָפענעם פענסטער, אין גאָט׳ס שמעקעדיגען שטח אַריין.....

אין אַ ווינקעל שטוב זענען געזעסען די צוויי אַלטע בעלי־בתים, ר׳ יחזקאל און „דער מחותן״ ר׳ חיים ראָזענקראַנץ. די צוויי אַלטע גרויע קעפּ, די צוויי אַלטע גרויע בערד האָבען געהערט ווי יודען חסידים, קריגען זיך איבער גאָט׳ס תורה. חסידים האַלטען פאַר

ס'זייערע, איינער פאַר'ן צווייטען. געהערען צו איין דאַך, יודען האָבען עפּעס שותּפות — אַט זייערע קינדער, זייער עוזר'ל, ווי ער מישט זיך. און דאָס בחור'ל, דער חתן, ווי עס שיט זיך איהם פּערל פון מויל, דברי־תּורה; ער מישט זידמיט זיי, שפּאַרט זיך מיט יודען, מיט גרויע בערד און קומט זיי בײַ. בײַ דעם אַלטען ר' יחזקאל'ן אין די אויגען ווײַזען זיך טרעהרען. דאָס אַלטע פּערטרוקענטע האַרץ ווערט עפּעס אַנגעפולט מיט ליעבע, נײַע געפיהלען, ער נעהמט זיך צום מחותּן:

— נו מחותּן, אַז גאָט האָט אונז מזכּה געווען... מיר קענען נישט, — קענען דערפאַר אונזערע קינדער. און צוויי אַלטע בערד צוקישען זיך אין אַ טינקעל ווינקעל...

און דאָ ווערט וואָס אַמאָל מעהר די שטוב פערטרונקען אין רויך, וואָס שטייגט אויף פון געדיכטע בערד, פון געדיכטע וואָנצעס, און נעהמט דאָס שטיבעל איין. סאַמעט־היט, שטרײַמלען וואַרפען זיך אין רויך אַהין און צוריק. די צוויי פלאַמען פון דער ליכט וואַרפען עפּעס אַ נגידיש הסידישען גלאַנץ און מען הערט ווי יודען שפּאַרען זיך, און דעם התנ'ס קול קלינגט ווי אַ גלעקעל און שיט מיט תּורה, שפּאַרט אַלע איבער. ר' יחזקאל האָט נחת: זײַן איידעם וועט עס זײַן, הינטער זײַן דאַך וועט זיך הערען דאָס קול התּורה. געהט ער צו ר' מרדכי קאָנסקע וואָלער, נעהמט איהם האַלב אַרום, און האַלב האַלט ער זיך צוריק מיט דרך־אֶרץ:

— מחותּן ר' מרדכי, איך וויל פון אײַך אָבקויפען אײַער בחור'ל, וויפיעל איהר וועט פון מיר וועלען, און דער אַלטער יוד ווײַנט מיט הייסע טרעהרען פאַר גדולה.

די מחותּנים זענען אַרוים אין גערטעל אַרײַן אָבשמועסען מכּה גדן.

אין דער צווייטער שטוב, דאָרט וואו דער קאַרטשמער מיט דער קאַרטשמערין שלאָפען, האָבען זיך די ווײַבער צוזאַמענגענומען. די ווענד זענען געווען בעהאָנגען מיט בילדער, אַלטע סאָלדאַטען און גענעראַלען און נאַפּאָלעאָן איז אויך דאָ געווען אינאיינעם מיט אַ יוד עפּעס מיט אַ פרעמד היטעל — אַ פעטער פון אַ פרעמד לאַנד, און איבער די פענסטער האָבען גאַרדינעלעך געהאָנגען מיט גרינס אַרײַנגעשטעקט נאָך פון שבועות.

די כלה נאָכ'ן אָבוואַשען און פֿערקעמען די האָהר און נאָכדעם, ווי מען האָט איהר דאָס נײַע קלייד אָנגעטהון מיט די „פֿראַנצענלעך“, האָט מען זי אויבענאָן אַנידערגעזעצט: זיטץ און שווײַג! אַרום איהר איז דער עולם ווײַבער געזעסען שטיל אויף די שטילען. קיינע האָט זיך נישט געוואַגט קיין וואָרט אָנצורופֿען, איינע האָט געוואַרט אויף דער צווייטער, און אַז איינע האָט אָבגעהוסט און איהר קול האָט אָבגעהילכט, איז זי רויט־טויט געוואָרען. נאָר די לאָוויטשער רבי'צין האָט זיך איבער דער שטוב געדרעהט, די הענד פֿערלעגט, און איהר שפּאָר קישעלע פֿון הינטען האָט איהר נאָכגעשריגען: „בין איך מיר די לאָוויטשער רבי'צין!“ נאָר אַזוי שטיל איז געווען צווישען די ווײַבער, אַלע פֿערמאַכט די פּיסקער, ווי זיי וואָלטען געוואַרט, אַז ס'זאָל ווער קומען פֿון דערויסען און זאָל פּלוצים אַ שויב אויסהאַקען... נאָר, מען ווייסט נישט, ווי אַרום ס'איז געוואָרען, האָט מען אָנגעהויבען צו שמועסען אָבגעהאַקטע ווערטער, פֿון צײַט צו צײַט האָט יעדע פֿון זיי אַ „דײַטש“ וואָרט אַרײַנגעוואָרפֿען, צו ווײַזען זיך... און פֿון דער צווייטער שטוב האָט זיך געהערט „זײַן קול“, אין מיטען איבערגעהאַקט פֿון ר' יצחק יודל'ס, די כלה איז רויט געוואָרען און דאָס האַרץ האָט איהר אַזוי געקלאַפּט... און הינדעלע מיט די לאָקען האָט זיך געזעצט גענגען איבער איהר און האָט זיך, אויף בעל־הבית'ישען אַרט, אָבגעעטהעמט, געבלאָזען פֿון זיך און געבאָמבעלט מיט די גאָלדענע קייט אויפ'ן האַלז.

דאָרט אין זייער צד איז אויך געווען — איך זאָל אַזוי לעבען! — אויך אַ „הינדעלע“ מיט אַ „איטעלע“ — צוויי שנירס. זייער הינדעלע איז אַ הויכע, מיט אַ שוואַרצליך אָבגעבּרענט געזיכט, טראָגט אַ טשעפּעק, און בּיז'ן רוקען אַרײַן געגאָלטע האָהר, און אַ לאַנגע שירענגע פּערל אויפ'ן טשעפּעק. אַ יודענע — אַ קאָזאַק! לאָזט זיך נישט פֿון קיינעם, הנפּ'עט זיך צו צו דער שוויגער, און רעד: „יאַך“, „בײַ אונז אין „וואַרכשע“. און זייער „איטעלע“ איז אַ דינינטשקע, אַנ'איידעלע, מיט אַ שמאָל, דין, קורץ נעזעל, וואָס גלאַנצט און ציהט זיך ברוגז'דיג, אויפ'ן האַלדז אַ לאַנגע קאָראַנקאָווע פּריזקע, און אַ דין, לייכט שייטעל מיט אַ שרינד און אַ ווײַס אַטלעסען שאַלעכעל איבער'ן רוקען, מיט אַ ווײַס וועסטעלע פֿון פּאָרנט און „שפּרעכט“: „איכע“, „בײַ פֿאַטער, מוטער צו הויזע האָט מען געשפּײַזט פּיטערקאָכען מיט קאַפֿע“, און יעדעס מאָל, ווען די צווייטע האָט איהר

„אויפ'ן פּוס אָנגעטרעטען", איז זי צו דער מוטער־שוויגער צו און האָט אָנגעהויבען צו וויינען: „איכע וויל נאָך הויזע!" די מוטער'ס מילך נאָך אויף די ליפּען, אַ יונג קעלבעלע, ערשט פון דער מאַמעס ברוסט אַוועקגענומען.

האָט די „הינדעלע" אַריבער געקוקט מיט שטאָלץ צו יענע „הינדעלע" אַזוי אַ ביסעל פון דער הייך, „איין אינדיק צום צווייטען", און האָט איהר מיט'ן בליק געגעבען אָנצוגעהערען ווער זי איז: „ר' יחזקאל גאָמבינער'ס טאָכטער", — אויסגעקוקט נאָר ביז יענע וועט איהר אָבענטפערען, וואָלט דאָ אַרויסגעקומען אַ חתונה, זאָל איין גאָט אויסהיטען! האָט זיך אָבער יענע „הינדעלע" צוגערוקט צו דער שוויגער (כּדי די שוועגערין די גאַל אָבצודריקען) און אָנגעהויבען צו רעדען מיט דער ליעב־חנו'דיגע ריידעלעך און די שוויגער, די מחותנת'טע, האָט נאָר געפּרעגעלט זיך אין פּוטער פאַר נחת... האָט זיך די „איכע" צוגעשאַרט צו דער כּלה, און האָט גערעדט מיט דער כּלה אין דער שטיל ווי אַ ליעבע שוועסטער, און האָט זיך געקושט מיט איהר, און פערצעהלט איהר ווי זיי וועלען זיך ליעבען, ווען זיי וועלען שוועגערנ'ס זיין — האָט עס ווייטער יענע שנור, די „וואַרפשווער'ן" פערדראָסען, וואָס די „איכע" האָט די גאַנצע כּלה צוגענומען, האָט זי זיך געגעבען אַ שאַר צו צו דער כּלה, און גערעדט צו איהר מיט אַ ליעבליך שמייכעלע, ווי זיי וועלען זיך ליעבען, אַז זיי וועלען שוועגערנ'ס ווערען——— אַז די „איכע" זאָל דערווייל די גאַל פּלאַצען.

(און אונזער „הינדעלע, און אונזער „יטה'לע" זענען זיך געזעסען שטיל אויף זייערע שטיהלען און האָבען גערעדט מיט די מיילעלעך, די ליפּעלעך בעלעקט, — און נישט געוואָלט זיך „מישען"....

איז אַריינגעקומען עוזר'ל, דעם סאַמעט־היט אַרויפגעריקט ביז'ן האַלבען קאָפּ, אַ ביסעל אויפגערוימט, די הענד אין די קעשענעס:

— וואָס זיצט איהר אַזוי ווי די אָנגעלאָדענע, נו מחותנת'טע, האָט איהר פערהערט די כּלה?

איז צוגעגאַנגען „יענס הינדעלע" (די שוואַרצליכע), מיט אַ פערקניפּטען קנויל פּאָדעם און זי האָט געגעבען די כּלה אויפצופּלאָנטערן, „לאָמיר זעהען, וואָס די כּלה קען?", האָט זי זיך אָנ־

גערופען און האט די כלה געפרעגט פערשיעדענע פראגעס, די כלה האט אבגעענטפערט, און די הינדעלע האט דעם „טשעפיק" אין דער־הויך געווארפען, נאך־קלעהרענדיג, וואס האט די כלה געזאגט. און די כלה איז געבעך רויט געווארען און דאס הארץ האט איהר געקלאפט...

האט עס אונזער „הינדעלען" און אונזער „יטה'לען" נישט גע־פאלען: מען געהט זי פערהערען. עפעס פון די שווארצע יאהר גע־קומען און מען פערהערט די כלה! האט זיך אין ביידע דאס משפחה בלוט ערוועקט און עפעס, ווי אומגערען, האט מען צווישען זיך שלום געמאכט, און „אונזער" הינדעלע האט זיך געשליפען דאס מיילע־כעל אויף יענער, מיט אזא לשון:

— כ'וויים נישט כלעבען, געקומען פון דער שווארצער יאהר און געהען די כלה פערהערען, ווי מען וואלט די כלה אויפ'ן מארק געפיהרט — און זי האט א נאנדליכען דרעה מיט'ן נעזעל צוגע־געבען.

— ביי טאטעלע, מאמעלע אין „ווארכשע" — האט יענע גערדיקט מיט איהר צונג — פיהרט מען זיך אזוי.

האט זיך די „איכע" געמוזט דערמאנען אין איהר כלה־צייט און איז פאר דער כלה ארויס מיט א געוויין (אזא טבע האט זי שוין, באלד וויינט זי), און איז אויף די כלה'ס האלז ארויפגע־פאלען און זי אנגעהויבען צו קושען, צו האלזען.

איז אריינגעקומען דער „מחותן" ר' יחזקאל:

— נו, ווייבער, קריגט אייך נישט, זאל מען צוזאמענפיהרען התן־כלה אויבער זיי געפעלען זיך. האט זיך אפילו די לאוויטשער רבי'צען אריינגעמישט און נישט צו געלאזט, האמ' זיך אבער עוזר'ל איינגעשפארט, און געזאגט, אז „די היינטיגע וועלט פערלאנגט עכ דורכאוים", און ווענדענדיג זיך צו די „איכע", האט ער צו איהר האלב־דייטשעריש „געשפראכען":

— זי מוזען עס וויסען געניי — וואס דען די בהמות — האט ער געוויזען אויף די מחותנים...

זענען אלע ווייבער ארויס פון שטוב, און מען האט די כלה אליין געלאזט זיצענדיג אין א ווינקעלע רויט טויט און האט פאר חרפה און בושה די אויגען פון דר'ערד נישט געקענט דערהייבען. גאר די „איכע" האט זי געקושט, געהאלזט און געוויינט, ווי מען

וואָלט זי הלילה צו דער שחיטה געפיהרט: אַז זי איינע ווייסט און פיהלט, וואָס די כלה שפירט יעצט אין הארץ... אֶפשר האָט זיך די נאַרען דערמאָהנט פון איהר „זעהענס", און בעווייגט די צייט...

האָט די מהותנת'טע דעם התן אַרייַנגעפיהרט, און דער בהור בלאַס ווי די וואַנד, די פאות האָבען זיך בעוועגט איבער די בלייכע באַקען און האָט זיך אָנגעהאַלטען אין די מאַמעס האַנד. די מאַמע האָט איהם צום מיידעל צוגעפיהרט: „דאָס וועט זיין דיין כלה, זעה אויב זי געפעלט דיר?", און איז פלינק פון שטוב אַרויס, זיי אַליין איבערלאָזענדיג.

די קינדער זענען געשטאַנען אַזוי ווי מען וואָלט זיי ביידע אָבגעשמיסען, מורא האָבענדיג זיך פון אָרט אַוועקצורירען. דער בהור איז געווען צומישט און נישט געוואוסט ווי ער זאָל די הענד אַהין טהון. זי איז געשטאַנען ביים פענסטער, נאָהענט, נעבען איהם. האָט געהערט ווי זיין הארץ קלאַפט, און האָט אויף איהם עפּעס זעהר גרויס רחמנות געקריגען... זי האָט פאַמעליך די אויגען אויפגעהויבען און האָט איהם אָנגעקוקט, און האָט זיי שוין נישט געקענט אַוועקנעהמען. האָט זי עפּעס געוואָלט זאָגען, נאָר האָט זי פערגעסען וואָס....

נאָר געוואָלט האָבען זיי ביידע, אַז זיי זאָלען שטעהען אַזוי, נישט רעדענדיג, גאָר נישט, נישט קוקענדיג — און עס זאָל קיינער, קיינער נישט זיין... נישט קוקען...

זענען אַרייַנגעקומען די מאַמעס, און מען האָט די קינדער געפרעגט: „געפאָלען זיך?" און מען האָט זיך אין די הענד געפאַטשט: „געפאָלען, געפאָלען!"

זענען געוואָרען די ווייַבער גאַנץ גרויסע מהותנת'טעס צווישען זיך און האָבען זיך אָנגעהויבען הערצליך צו קושען און איבערצובעטען זיך, און די „יאַך" האָט פאַר דער כלה דעם התן אָנגעהויבען אָבצולויבען, און די „איכע" האָט זיך אין די כלה בעהאָפטען: „מיה ווערדען שוועסטערן ווערען, אויף אימער און אייביג אָמן".

האָט דער רב מיט ר' יצחק יודעל'ס אַרייַנגעבראַכט אַ גרויס פּאַפּיער, און מען האָט די כלה געגעבען אונטערצושרייבען. די כלה האָט איהר נאָמען מיט מזל אונטערגעשריבען. האָט איהר דער מהותן, ר' מרדכי קאָנסקע וואָלער געגעבען אַ גאָלדענע, לאַנגע קייט

מיט אַ „קאָליע" „חתימה געלד" — האָט די כלה צוגענומען, און געזאָגט „אַ שענעם דאַנק" און דעם מחותן געגעבען אַ קוש אין האַנד.

האָט די לאָוויטשער רבי׳צען געהאַפּט אַ גאַנצען סטויג טעלער און אויף דר׳ערד געגעבען אַ טראַסק: מזל־טוב! מזל־טוב!

און די „הינדעלעך" און די „יטהלעך" זענען צו איינע צו דעם צווייטע און האָבען די שנעבעלעך אויסגעשטעקט, די שנעבעלעך, וואָס טהוען אַ גאַנץ יאָהר פון זיך שוועבעל און פעך שיטען, און האָבען זיך הערצליך צוקושט: מזל־טוב! מזל־טוב!

ר׳ יחזקאל האָט זיך צוויינט ווי אַ קליין קינד, און ווען ער וואָלט זיך נישט פאַר חסידים געשעמט, וואָלט ער זיך מיט זיין אַלטע צוקושט, האָט ער געהאַפּט ר׳ חיים דעם מחותן ביי די קאַפּאָטע און געצופּט איהם. די מחותנת׳טעס זענען ערגעץ וואו פערפאַלען געוואָרען און מען האָט זיי באין אופן נישט געקענט געפינען. און דאָ האָט מען געשריגען: לעקעך! בראַנפען! און זיי האַלטען זיך אין איין קושען — קושען און האַלזען. עוזר׳ל האָט זיך אַריינגעהאַפּט צווישען די נשים און שטאַרק זיך געחבר׳ט מיט דער „איכע", און האָט מיט איהר דייטשעריש „געשפּראָכען" „פון דער היינטיגער וועלט"... און דאָס ווייבערישע יודעל, אָך, דאָס געקנייטשטע צילענדעריל האָט גאָר אין גאַנצען אויפגעלעבט, ווי פון דער ערד איז ער אַרויסגעשוואומען, ער האָט שלום געמאַכט מיט דער לאָוויטשער רבי׳צען און הברט זיך מיט יענע מחותנת׳טעס, זאָגט גלייכע ווערטלעך, נאָר פאַר „יענע הינדעלע מיט׳ן פעדעריל אויפ׳ן סטשעפּיק האָט ער מורא, ווי פאַר פייער, און האַלט זיך פון איהר פון דערווייטען... און פון דער קיך טאַנצט אַריין די אַלטע רחל־לאָה אַקעגען די כלה מיט אַ טעלער טאָרט און געבעקס:

„נישט קיין געבעטענע,\
אַליין געקומען,\
האָטש אַנאָרימע, —\
פאָרט אַ מוהמע...

די נאַכט איז נאָך געלעגען איבער דאָרף און פעלד, און איבער די גאַנצע וועלט איז איין לבנה אויף געווען און געשפּיעלט זיך צווישען די וואָלקען. פאַר דער קרעטשמע זענען נאָך די פוהרען

געשטאנען מיט די שטאלקאטשען, וואס האבען געפלאקערט אין דער נאכט. אויף די פוהרען די מחותנים, מען האט נאך אריבער געראדט פון איין פוהר אין דער צווייטער, יודען פערענטפערען נאך די לעצטע רמב״מ׳ס, ווייבער האבען אריבערגעשיקט גריסען אלטע באבעס, אלטע מוהמעס, און די גאנצע משפחה. די קנאלען פון די בייטשען האבען אין דער שטילער נאכט זיך געהערט און זייער עכא האט ווייט און ברייט אבגעקנאלט. און די פוהרען זענען זיך צופאהרען, טייל אויפ׳ן לינקען וועג, טייל אויפ׳ן רעכטען וועג.

ביי די פוהרען, וואס זענען אב אויפ׳ן וועג לינקס, איז אני־ארט געוועזען ניט בעזעסען. עס האט דארט ווער געפעהלט. — עס איז געוועזען דער חתן, וואס איז מיטגעפאהרען מיט די מחותנים צו גאסט אויף שבת נחמו.

אויף דעם לעצטען וואגען צווישען די ווייבער איז די אלטע מוהמע רחל־לאה געזעסען, זי האט אביסעל צופיעל געטרונקען, די הייטלעך האבען זיך איהר שווער איבער די אויגען געצויגען, און די דינע, אלטע ליפען האבען נאך האלב פון שלאף געברומט:

„נישט קיין געבעטענע,
אליין געקומענע,
האטש אנארימע, —
פארט א מוהמע...

VII.

פרייטאג און שטעטיל.

זומערדיגע פרייטאג׳ס־נאכמיטאג!

הדר־יונגלעך זאגען אב די הפטורה, זענען מעביר ד״י סדרה און געהען אהיים מיט די סדורים׳לעך, הומשים און מיט די גמרות, אויף מארגען צו׳ם פערהער. געקומען אהיים, שלעפט מען ארויס יאגדעס. די מאמע גיט דעם יאגדע־סטאניק און מען שמירט זיך דאס גאנצע פנים איין. מען גנב׳ט ארויס פון קעלער א פאר מעהרען. די מאמע נעהמט צו די יאטיוועל מיט די רעקליך און שליסט זיי איין

אין קאַסטען, אויף מאָרגען צום דאַוונען. נאָר באָרוועס און האַלבּ־נאַקעט האָלאַ אין גאַס אַריין, הינטער דעם שוהל־פּלאַץ, — דאָרט וואַרט שוין הברה. מיט פּעק שטיינער לויפט מען אויפ'ן מאַרק און מען צוטרייבּט דעם בּעקער'ס טויבען, וואָס פליהען איבּער'ן מאַרק אַרום, און דער בּעקער לויפט אַרויס יאָגען, האַפּט מען די פּיס און מען מאַכט פּליטה...

דאָס שטעדטיל, וואָס איז אָבּגעבּרענט געוואָרען, איז האַלבּ'ס צוגעלאַטעוועט. דאָ און דאָרט זעהט מען חורבות, אַרומגעקלאַפּט מיט האַלבּ־אָבּגעבּרענטע בּרעטער. יעדענס רשות איז בּעזונדער אין אַ צוים איינגעצוימט. דאָ און דאָרט זענען אָבּגעלעגטע קלעצער און בּרעטער. גוים שטעהען און אַרבּייטען, יונגלעך קריכען אַרום און שפּרינגען, און הודשען זיך אויף די בּרעטער. בּיי דער געבּיי זיצען יודען, ליידיג־געהערס, אָהנ־פּרנסה'דאיגע, קוקען ווי די גוים אַרבּייטען און גיבּען עצות, ווי מען דאַרף מאַכען די פענסטערליך, די טהירען. יודען שפּאַרען זיך איבּער די געבּיידעס און די גוים מאַכע פון זיי חוזק. אויפ'ן מאַרק זענען שוין דאָ גרינגע עפּעליך, שעגע בּאַרנעליך — אַ פּאָר אַ צווייער. אַ יונגעל בּלאָזט אין אַ גאָרגעל פון אַ געשהט'ענע קאַטשקע, און הברה נאָך איהם הרר... הרר... עס לויפט פאַרבּיי אַ מיידעל אין בּית־המדרש אַריין צו פרעגען אַ שאַלה אויף אַנ'עוף, און דאָ וויַזט זיך אַ יודענע מיט אַ טרפה'ר קאַטשקע אויף אַ טעלער, טראָגענדיג זי צום גוי'שען בּעקער. טאַטעס מיט יונגלעך געהען צוריק פון שערער מיט אָבּגעגאָלטע קעפּליך, ווי די שעפּסען, לכבוד שבּת־נחמו. פון וועג אָן קומען אָנצוגעהן יודען אורחים מיט פּעקלעך אויף די פּלייצעס, אין שטאָדט אַריין אויף שבּת. פוהרען קומען צופאָהרען אין מיט'ן מאַרק אַריין, אָנגעפּאַקט מיט חסידים, אַלטע יודען און בּחורים, און יונגלעך, וואָס קומען אויף שבּת־נחמו צום רבּי'ן. די שטאָדט ווערט פיעל מיט פּנים חדשות. יודען געהען אַרום, ווי אין ירושלים, פראַנק און פריי, מיט שטריימלעך, שיך און זאָקען, מיט פּאות און ליולקעס... עס ווערט לעבּעהיג, פריי־טאָג'דיג אין שטעדטיל. מען לויפט מען איילט זיך, מען דערקענט, אַז עס איז ערב־שבּת, ערב אַ גרויסען טאָג. די זון ציהט זיך איבּער'ן שטעדטיל אויך עפּעס אַזוי פריי־טאָג'דיג, גיסט מיט ליכט, און איז נישט מקפּיד, וואו איהרע גין־גאָלדענע שטראַהלען פאַלען אַריין, און וועמען זיי בּעלויכטען. [illegible] שענק פאָה[illegible]ען אַהיים שפּור'ע

פויערים און שכור׳ע פויערטעס אין רויטע טיכער און ווייסע האלאטען. זיי קושען זיך, וויינען און לאכען, נעהמען זיך ארום און טאנצען. די פערד זייערע, די פולע, רונדיגע פערד, זענען אויסגעפוצט מיט בענדער, ווי מען פאהרט אויף א חתונה. זיי פאהרען מיט רעש ארוים פון שטעדטיל, קלאפען איבער די שטיינער, און די הזירים׳לעך אויף די פוהרען קוויטשען מיט, און הדר־יונגלעך מיט די ארויסגעשלעפטע העמדער פון די הויזען־שפאלטען לויפען זיי נאך, און מאכען גרויסע גוואלדען: בע! הורא! עס קומט צופאהרען לייב׳ל דער וואסער־פיה־רער מיט זיין פעסעל וואסער פון טייך, בעפאלען איהם די קינדער און צופען פון פערדיל די האהר אויף סטרונעס צו פידעלעך. לייב׳ל שילט, קנאלט מיט׳ן בייטש, נאר ווער קוקט אויף איהם, מען צופט ווייטער דאס פערדיל און מען פאשעט עס מיט יאגדעס, מיט בולקע־פוטער, און דאס פערדעל פערדייהעט אלעס...

עס ווייזט זיך דער רב פון שטאדט. ער געזעגנט מיט א חברה אורחים ארום אין די הייזער און שטעלט וואו יעדערן אב אן אורח אויף שבת.

אין געסעל קומט צופאהרען פון זועג דער גביר ר׳ יחזקאל מיט זיין מענש נאטע. אויף שבת אהיים געהיילט זיך. נאטע שפאנט די פערד אוים און רייט מיט זיי איבער׳ן געסעל צום וואסער אראב, און ר׳ יחזקאל זעצט זיך פאר דער טהיר, און בעט אין הארצען, אז גאט זאל איהם צושיקען א יוד אויף שבת.

אלעס אין דער גאס איז פרייטאג׳דיג. די הימלען ציהען זיך אזוי לאנג און בריוט אוועק; ציהען זיך, און ערגעץ וואו אויף שבת אהיים צו קומען. וואס ווייטער, ווייזען זיך אלץ מעהר יודען אין אטלעסענע קאפאטעס, אין שיך און זאקען. יונגעלעך אין אטלעס און אין זיידענס, געהען מיט פעקליך צום וואסער באדען זיך. דאס זע־נען הסידים׳לעך, יונגע הסידים׳לעך, וואס זענען געקומען צום רבי׳ן אויף שבת־נחמו.

און היימליך ווערט אין שטעדטיל, היימליך. בעלי־מלאכות טרא־גען אב די לעצטע ארבייט, יונגען האפען ביער־געלד, לויפען אין די קראמען נאך קראגענדליך מיט שניפסליך, און מען לויפט צום וואסער באדען זיך לכבוד שבת.

הינטער דעם אלטען שוחט׳ס הויז גיסט זיך דאס וואסער. ביי נאכט זענען זיך דארט טובל די מויטע פון דעם געגענאיבערדיגען בית־

עולמיל, נאָר פריטאָג פאַרנאַכט — דאָס שטעטדטיל. גאַנץ קאָזמער איז אין נאַקעטען, ווי גאָט האָט זיי בעשאַפען.. אַ פעלד איז בעלעגט מיט ווייסע פעקליך, און נאַקעטע זיידעס, נאַקעטע טאַטעס, נאַקעטע אייניקלעך זענען אין וואַסער. אין ענין שווימען איז דאָס שטעטדטיל שוין בעוואוסט פון לאַנג אָן. יודען האַלטען פון שווימען. טאַטעס לערנען זייערע קליינע קינדער שווימען אויף די בייכלעך. די קינדער וויינען, זייער געשריי געהט ביז אין הימעל אויף, און די טאַטעס שלעפען זיי טיעפער, טיעפער אין וואַסער אַריין, טוקען זיי די קעפלעך. דאָס קינד עפענט די אויגעלעך אויף, מאַכט אַ גוואַלד, און ווידער אַ טוק. פערזאָרגטע יודען, וואָס זענען אַ גאַנצע וואָך אין דאַגות־פרנסה, מאַכען זיך נאַריש און וויזען קונץ־שטיק. דער לאָזט זיך אַ „נאָרקים“, דער צווייטער „לעגט קלאַפטער“, דער דריטער מאַכט אַ „רעדעל“, קאָרטשעט זיך איין, פערלעגט די הענד אַרום די פיס און דרעהט זיך אין וואַסער. דער מלאַווער בחור געהמט גאָר די וועלט אָב מיט זיין שווימען. ווי אַ פיש ליעגט ער אָב גאַנצע שעה׳ן אונטער׳ן וואַסער, האַפט אָן יעדען ביי די פיס, פלוצלונג גיט ער נאָר אַ שפרונג אַרויס, מאַכט אַ קאָזעליק, און וויטער אין וואַסער אַריין.

„דאָס וואַסער דאַרף יעדעס יאָהר אַ מענש...“ און אין מיט׳ן דערינען ווערט אַ געשריי: געוואַלד ער טרינקט זיך! און דאָרט, וואו דאָס וואַסער איז שטראָמיג, האָט עס אַ מענש אַריינגעהאַפט. דער מענש רייסט זיך אַרויסצוקומען פון די אַרומיגע שטראָמעדיגע הוואַליעס, נאָר זיי האָבען איהם אַריינגעקראָגען, און עס ציהט איהם ווער אונטען אין וואַסער אַראָב. דער מלאַווער בחור לאָזט זיך אַ „נאָרקים“ האַפט דעם טרינקענדיגען ביי די האָהר אָן און שלעפט איהם פון וואַסער אַרויס. דערווייל קומען אָן פון דער שטאָדט צולויפען ווייבער, קינדער מיט געוואַלדען: וועמען! היים משה, וואו ביסט דו? יודען האַפען דעם טרינקענדיגען, הויבען איהם אָן צו רייסען און וואַרפען, ציהען איהם די שלייפען מיט אַ פאַסעק אַרום, — און זענען מחיה מתים...

דאָס וואַסער געהערט צו דער שטאָדט, נאָר דאָס פעלד, וואָס איז ביים וואַסער, געהערט צו דער שטאָדט׳ס שררה. שיקט ער אַרויס אַ זשאַנטסע מיט אַ הונד, אַז ער זאָל אַוועקיאָגען די באָדענדע, ווערט אַ געשריי: „דער זשאַנטסע געהט!“ האַפט מען די פעקליך קליידער

אויפ׳ן קאפ און מען לויפט נאקעטערהייד אין שטאדט. גאנצע מחנות נאקעטע יודען לויפען מיט די פעקלעך, און דער גוי מיט׳ן הונד יאגט אין סאמע שטאדט אריין, ביז עס קומען די קצבים אנטקעגען דעם גוי מיט גרויסע שטעקענס און לייזען אויס דאס שטעדטיל פון גוישע הענד...

די זון הויבט שוין אן צו זעצען וויט אויפ׳ן לינטשעצער וועג. עס ווערט פארנאכט. ביים וואסער הויבט אן רוהיגער צו ווערען. מען איילט זיך אהיים, צום טייך קומען שוין נאר די לעצטע פוהרמאנעס, וואס זענען שפעט אין שטעדטיל אנגעקומען, און בעלי־מלאכות וואס האבען שפעט די מלאכה געענדיגט. פון מארק צונעהמען די יודענעס זייער סחורה און טראגען זיי אהיים. אויסגעבארענע יונגלעך לויפען איבער דער גאס מיט פלעשעלעך צו ווייגשטיינען נאך וויין אויף קדוש. די געוועלבער פערמאכען זיך איינציגוויי. אין עק גאס ביים גרויסען איינפאהר־הויז, אויף דעם וועג צום בית־עולם צופלאקערט זיך א רויט געשטאלט אין א וואלקען פון גיך־גאלד שטויב... דער הימעל ווערט איבערן שטעדטיל טונקעל. מען הויבט אן קלאפען אין שול אריין. אין טייל פענסטער ווייזען זיך שוין שבת־ליכטלעך, נאר די האלב־איינגעפאלענע הייזלעך, דער רעשט הורבות זעהען אויס עפעס נעבעכדיג, ווי ארימע מחותנים וואס זענען אין צוריסענע בגדים און נאר אין סאמעטענע, שבת׳דיגע היטלען געקומען אויף דער חתונה... פאר טייל הייזער ווייזען זיך שוין שבת׳דיגע בעלי־בית׳טעס מיט זייערע טעכטערלעך. אפגעוואשען, אויסגעקעמט זיצען זיי פאר דער טהיר...

און שטיל און רוהיג איז אין געסעל. דער שבת קומט אן מיט רוהיגע טריט, און פערשפרייט מנוחה. ווי אליין פאר זיך קלינגט דער קירכען־גלאק, רופט מיט א פרום גיבעט אין קירכע אריין. פון דעם קליינעם בית־המדרש׳ל פינקלען זיך ארויס די שבת־ליכטלעך און עס דאכט זיך, אז זיי האלטען מלחמה — דער קירכען־גלאק מיט ד. שבת־ליכטלעך. יעדעם ציהט צו זיך. דורך דאס שטילע שטעדטיל געהען פרומע קריסטען, מענער מיט פרויען, געהען אין קירכע אריין. און אפגעוואשענע יודען מיט ווייסע קראגעס פון די העמדער, איבער די שבת־קאפאטעס פערבויגען, געהען אין בית־המדרש אריין. חסידים אין אטלאס און אין זיידענס, אין שיך־און־זאקען געהען צום רבי׳ן. און שטילער, רוהיגער, שבת׳דיגער ווערט דאס שטעדטיל, ווי מען וואלט זיך איינגעטיילט דאס בית־המדרש׳ל מיט דער קירכע, יעדע גענומען זיך

דאָס איהריגע. פון די אָבגעוואַשענע פענסטער פינקלען די ליכטלעך און די לייכטערליך אַרויס. מיידלעך הויבען זיך אָן צו ווייזען אין געסעל שפּאַצירענדיג, און דעם חזנ׳ס לכה דודי זינגט אין געסעל און דער קירכען גלאָק קלינגט מיט, די קולות מישען זיך אויס און זי ווערט איין שטילע תפלה צו איין גאָט...

אין גאַס ווייזט זיך ר׳ יחזקאל מיט זיין חתן. זיי געהען אין בית־המדרש אַריין דאַוונען. עס ווייזען זיך מיידלעך אויפ׳ן שוועל אין טהיר. אָרענטליכע בעל־הבתישע טעכטער קוקען פון די אָפענע פענסטער אַרויס, קוקען נאָך און סוד׳ען זיך: לאה׳לעס חתן! לאה׳לעס חתן!

מיידלעך, כלה׳ס, שפּאַצירען אין שוהל־געסעל. עס געהען דעם שוחט׳ס טעכטער אין גאָלדענע קייטעלעך, וואָס זיי האָבען געקראָגען פון די מחותנים.

בחורים, חתנים׳לעך, געהען שפּאַצירען אויף דער צווייטער זייט, אין די אַטלעסענע קאַפּאָטקעלעך, אין די זיידענע גאַרטעלעך, מיט די שוואַרצע פאות׳לעך און מיט די גאָלדענע זייגערס. וואָס זיי האָבען געקראָגען פון די מחותנים חתן־מתנות...

אין מיטען דעם געטיל, וואָס איז פערהילט אין דער שטילער נאַכט, דערהערט זיך פלוצלונג אַ קול פון אַ וויינענדיגער מאַמע: מיין קינד מיין יצחק׳ל! קומען זיך צוזאַמענצולויפען וויבער, מיידלעך פון אַלע זייטען: וואָס איז? וואָס איז? „מיין יצחק איז אַוועקגעגאַנגען נאָך ביי־טאָג און איז נאָך נישט אַהיים געקומען. וועה צו מיר! מען האָט איהם ביי׳ם וואַסער געזעהען!" — וויינט די יודענע אין רוהיגען געסעל. אַרום שטעלען זיך צונויף קופקעלעך און שמועסען: „דאָס וואַסער דאַרף אַ מענש!" „דאָס וואַסער דאַרף אַ מענש!"...

און שטילער, טונקעלער ווערט די נאַכט, דער שבת קומט אָן מיט רוהיגע טריט און פערשפּרייט מנוחה. און דאָרט ווייט, וואו דער הימעל ליעגט אויפ׳ן וואַסער, איז דער סוד אויסגעגאָסען, וואו יצחק׳ל, דער יודענעס יונגעל, איז ערגיץ וואו אַהינגעקומען.

לויפט די מאַמע מיט אַ געוויין צום וואַסער אַראָב, דאָרט צום הימעל און וואַסער, וואו זיי ליגען ביידע אויסגעגאָסען, געוואָהר צו ווערען דעם סוד, וואו איהר קינד, איהר יצחק׳ל, איז ערגיץ וואו אַהינגעקומען...

פֿרײטאָג־צו־נאַכטס. דער טיש בײַ ר׳ יחזקאל׳ען האָט מען לכבוד דעם חתן געדעקט אין דער לעצטער שטוב. מען האָט אויס־געריקט די פֿליגלען פֿון דעם גרויסען טיש, ווי מען האָט עס נאָר אײן מאָל אין יאָהר בײַ דער פּורים־סעודה, ווען אַלע קינדער און די אײניקלעך קומען זיך צוזאַמען. מלכה׳לע, די בעל־הבית׳טע, האָט נישט געזשאַלעוועט קײן ליכט, זי האָט געלײַענט און געוואוסט גאַנץ גוט, אַז וואָס מעהר ליכט פֿרײטאָג־צו־נאַכטס, דאָס מעהר פּרנסה בעווײַזט גאָט. דער גרויסער טיש איז געווען בעשטעלט מיט זיל־בערנע לײַכטער, אַלט־פֿרענקישע, וועקס־רעהרענדיגע. אין שטוב האָט אַלעס געבלאַנקט, געלויכטען פֿון די ליכט. לכבוד דעם חתן האָט מלכה׳לע אַרויסגענומען דאָס זילבערנע גאָפּעל־מעסער, וואָס ווערט נאָר בענוצט צו דער פּורים־סעודה, אויפגעשטעלט די זיל־בערנע בעכער. אויבען־אָן זענען געווען געגרײט די חלות פֿאַר ר׳ יחזקאל׳ן, בעדעקט מיט אַ חלה־טישטיכעל, רעכטס איז געווען גע־גרײט פֿאַר׳ן חתן, די חלות פֿאַר איהם זענען געווען בעדעקט מיט אַ טישטיכעל, געהאַפּטען אויף זילבער, וואָס לאה׳לע האָט פֿאַר איהר חתן אויסגעהאַפּטען. מלכה׳לע, אָנגעטהון אין איהר ווײַסען זײַ־דענעם קלײד מיט גאָלדענעם בעשלאַג פֿון אונטען, וואָס איז געווען געמאַכט לויט דער דעמאָלדיגער מאָדע מיט ברײטע פֿאַלדען, וועלכע אײנע האָט זיך פֿערבלאָנדזעט אין דער צווײטער, מיט דעם זײַדענעם שאַלעכיל מיט די בלויע פֿרענזעלעך, וואָס דער מאַן האָט איהר מיט־געבראַכט פֿון לײַפּציגער מאַרק, אין דער הײסער שבת׳דיגער קאָ־רענגאָוועד הויב, — איז געשטאַנען, דאָס פּנים אין איהרע בלײַכע אידעלע הענד פֿערשטעלט, און האָט ליכט געבענטשט. לאה׳לע, אָנ׳אויסגעוואַשענע, מיט שוואַרצע לאַנגע זײַדענע צעפּ פֿערוואָרפֿען שבת׳דיג איבערן סאַמעט־בלויען יאַקעלע, און זעהט אויס ווי אַנ׳ אָרענטליך מײדעלע, וואָס האָרכט „וואָס טאַטע־מאַמע הײסען, און וואָס גוטע, פֿרומע לײַט הײסען" — און אַ ברכה מיט הצלחה רוהען אויף איהר קאָפּ... זי זיצט זיך בײַ דער מאַמען, און לײַענט מיט איהר אין דער תחנה:

„רבונו של עולם, מײַן מצוה פֿון די ליכט־אָנצינדען זאָל אַזוי אָנגענומען זײַן, ווי די מצוה פֿון דעם כהן־גדול. ווען ער האָט די ליכט אין ליעבען בית־המקדש אָנגעצונדען. אַז מײַנע קינדערס אויגען

זאָלען לײַכטען אין דער ליעבער, הײליגער תּורה... זײערע מזלות זאָלען לײַכטען אין הימעל..."

די פענסטער זענען געװען אָפען אין גאַס אַרײַן; געגענאיבער פון גאָרטען האָט זיך געהערט די קװאַטשערײַ פון די זשאַבעס, און פון גאַנץ װײַט אין „שװאַרצען װאַלד" האָט זיך אַ ליכטעל געלױכטען. אײַנגעפּאַסט אין דער פינסטערער נאַכט, האָט עס אױסגעזעהען װי אַ פערגעסען ערגעץ שבת-ליכטעל, און די זשאַבעס בענטשען דעריבער... אַ טונקעלע המאַרע איז געהאַנגען איבער'ן װאַסער און אַלץ פערדעקט, נאָר פון װײַט, פון יענער זײַט האָט זיך געפונקעלט אַ ליכטעל, און ס'האָט געדוכט, אַז די אַלטע, די װײַכסעל, אַ גרױע באָבע, האָט זיך אױך שבת-ליכטלעך אָנגעצונדען לכבוד שבת... און פון אָפענעם פענסטער קומען אַרײַן צושװימען גאָט'ס ליעבע זומערדיגע ריחות פון טױזענדער בליטהען און געװיקסען, און האָבען זיך אױסגעגאָסען אין שטוב, געהאַפּט אַ װאָרט פון תּחנה, אַ שבת'דיגע ברכה און צוריק אַרױס, און געשװעבט מיט דער ברכה איבער פעלדער און װעלדער, איבער הימעל און ערד און פערשפּרײט שבת-ברכות איבער גאָט'ס װעלט...

יודען זענען אַהײם געגאַנגען פון בית-המדרש, פון מנינים'לעך. װער עס האָט געקענט האָט אַן אורח מיטגענומען. די שבת-מלאכים זענען פאָראױס פאַר די פרינצען געפלױגען און האָבען זײ שלום-עליכם אָבגעגעבען, און מנוחה פערשפּרײט. און יודען דערזעהענדיג די גוים, װאָס זענען געזעסען אין זײערע װאָכעדיגע קלײדער מיט זײערע װײַבער און קינדער אויף די בײנק פאַר די טהירען און האָבען געשפּיעלט און געזונגען, האָבען זײ געקרעכצט, רחמנות געהאַט אױף זײ: גוים נעבעך, זײ האָבען נישט קײן שבת!...

און דײַן פאָלק ישראל האָסטו געטרײסט, טאַטע אין הימעל! אַלץ איז עפּעס װי אױסגעלײזט געװאָרען, בעקלײדט מיט דערבאַרימקײַט, װי די שכינה װאָלט איהר פאָלק ישראל אַרומגענומען, די טרעהרען פון געזיכט אָבגעװישט, געטרײסט איהם, די פּאות איהם אױף די באַקען געקרײַזעלט, װי אַ געטרײַע מאַמע געקרײַזעלט, חנ'דליך געמאַכט, און מיט ליעבשאַפט צו איהם געזאָגט: הבן יקיר לי אפרים: צי אַ טײַערער זוהן ביסטו מיר אפרים? אם ילד שעשועים, אָדער אַ שפּיעל-קינד, כי מדי דברי בו, װאָרום אין מײַן טהון רע-

דען וועגען איהם זכור אזכרנו עוד, טהו איך אן איהם אלץ נאך געדענקען, על כן המו מעי לו איבער דעם פרומען מיינע געדערים נאך איהם, רחם ארחמנו נאום ד׳, ערבארימען טהו איך מיך איבער איהם, טהוט זאגען גאט.

און גאט׳ס ערבארימקייט איז איבער וועלט און נאכט געווען אויסגעגאסען.

ר׳ יחזקאל איז אהיים געקומען נאכ׳ן דאווענען, און א רעשט ביסעל אורחים האבען זיך איהם נאכגעשלעפט.

- גוט שבת!

שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם. מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת. מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן...

און געזעהען האט מען, ווי די מלאכים מיט זייערע צווייוויסע פליגעל פערשפרייטען מנוחה ארום אין דער שטוב. מלכה׳לע מיט דער כלה זענען געזעסען ביים טיש, ווארטענדיג אויף קדוש, און האבען אויסגעהארכט פון מאן און חתן, די הניפה׳דיגע ריידעלעך וואס די מאנספערשוינען האבען די ווייבער פארגעזאגט:

„אֵשֶׁת חַיִל מִי יִמְצָא“...

מען זיצט ביים טיש. ר׳ יחזקאל זיצט אויבען־אן מיט׳ן חתן קעגענאיבער דעם ווייב מיט לאה׳לען. עס איז שטיל ארום, נאר דאס ווינדטעל, וואס בלאזט דורך דעם אפענעם פענסטער, האלט אין איין דערצעהלען... לאה׳לע הויבט אלע ווייליע פאמעליך אויף די אויגען און ווארפט אריבער א בליק. ער, אין דער אטלעסענער קאפאטע און מיט דעם שווארצליכען פנים, איז אזוי חנ׳עוודיג. אט זעהט זי אויף איהם דעם גאלדענעם זייגער אין דער זיידענער וועסט, דעם זייגער, וואס ער האט פון איהר געקראגען. ער איז איהר חתן... מיט איהם וועט זי וואהנען אין איין שטוב... קיינער נישט, נאר זיי ביידע... און דאס יונגע הארץ בעוועגט זיך אזוי לייכט, אזוי שטיל... דאס ווינדטעל הערט דעם סוד און פליהט מיט איהם דורך דאס אפענע פענסטער ארויס אין דעם גראפ׳ס שווארצען וואלד אריין, דארט פאר׳ן שבת־ליכטעל דעם סוד צו פערטרויען...

ער זיצט שטיל, די אויגען אראבגעלאזט. וואס קלערט ער איצט? וועגען איהר, וועגען זיין לאה׳לען! (רויט ווערט זי). דאס איז איהר חתן, א חתן פאר זי האט דער טאטע מיטגעבראכט... אך, ווען עס וואלט קיינער נישט זיין, טאטע־מאמע וואלטען שלא־

פען געגאנגען, וואלט זי צו איהם צוגעגאנגען, שטילערהייד, עס איז דאך איהר חתן. צו א חתן מעג מען... וואס — ניין?...

שא, דער טאטע מיט'ן חתן זינגען. זיין קול, ווי עס קלינגט, ווי עס הילכט, עס לויפט ארויס דורך דאס פענסטער:

„מנוחה ושמחה אור ליהודים!..."

זי, די כלה, דערלאנגט צום טיש, שטעלט אנידער א טעלער פאר'ן טאטעשי, פאר די מאמעשי און פאר איהם...

„זאל ער מיר עסען געזונדערהייד..." און דאס הארץ קלאפט איבער זיין אקסעל, עפעס האט איצט געמוזט פאר זיין געזיכט דורכלויפען...

אין מיטען עסען זיינען געקומען צוגעהן דער מחותן ר' חיים מיט דער מחותנת'טע, עס איז געקומען עוזר'ל, לייב'ל, מאטעלע און הינדעלע מיט די קינדערלעך, און גלאטע קרובים און בעקאנטע. מען האט אפגעגעבען דעם חתן שלום עליכם, געפרעגט איהם, ווי דער חזן געפעלט. דערנאך איז געווארען א שמועס וועגען חזנים. אייגער האט געזאגט א שטיקעל שיר המעלות'ל, האט דער חתן איהם אבגעענטפערט מיט א זמר'ל. דאס גאנצע געסיל איז צוזאמענגעלאפען אונטער'ן פענסטער. דער חתן האט פערמאכט די אויגען, די האנד אונטער די באק אונטערגעלעגט און זיין קול האט זיך געגאסען, האט זיך געלאזט אויף א „שטייגערי'ל". אונטער'ן פענסטער ווערט אלץ מעהר מענשען, מען שטעקט קעפ אריין. „גוט שבת!" „לאה'לעס חתן" — האבען מיידלעך זיך געסוד'עט און מיט'ן פינגער געוויזען. די טהיר האט זיך געעפענט און פרעמדע מענשען האבען אנגעהויבען אריינצוגנב'נען זיך, צוערשט מיט א ספק'דיג געלעכטער'ל אויף די ליפען, באלד: הייסט עס, גלאט אזוי, און דערנאך האט מען זיך שוין געדריקט, די שטוב אנגעשטאפט.

און צום טיש האט מען ווייזן דערלאנגט, כוס אוים, כוס איין.

באלד איז אנגעקומען ר' יצחק יודל'ס מיט'ן ברייטען „גוט שבת'! דער עולם האט פאר איהם א וואריע געמאכט. עוזר'ל האט איהם אויפ'ן אקסעל די האנד ארויפגעלעגט און הייך זיך גע„דוצ"ט. ר' יצחק יודעלס האט נישט געוואלט לאנג זיצען: „דער רבי גערט קדוש מאכען". דער עולם האט זיך באלד גענומען צום בענטשען. נאכ'ן בענטשען האט זיך דער יונגער עולם גענומען געהן צום רבי'ן, און די מחותנים, ר' יחזקאל מיט ר' חיים — אין בית־המדרש אריין, וואו

דער רב פֿלעגט לערנען יעדען פֿרײַטאג־צו־נאכט'ס מיט די שטאָדט־בעלי־בתים די סדרה פֿון דער וואָך.

ר' יצחק יודל'ס האָט שטאַרק אָנגעהויבען בעטען, אַז ר' יחזקאל מיט ר' חיים'ן זאָלען היינט לכבוד דעם חתן מיטגעהן צום קדוש צום רבי'ן.

די בעלי־בתים האָבען זיך צוערשט אַביסעל געשעמט דורכלאָזען אַ סדרה, נאָר די קינדער, און דער חתן אַליין האָבען זיך שטאַרק אָנגעהאַלטען. ר' יצחק יודעל'ס האָט געזאָגט: „מען מוז אײַך געוועהנגען"...

האָבען זיך די בעלי־בתים, אַ ביסעל מיט בושה, געלאָזט זיך נאָכשלעפּען נאָך די קינדער צום רבי'ן.

עס איז געוועזען דער ערשטער פֿרײַטאג־צו־נאכט'ס, ווען די בעלי־בתים האָבען זיך נישט געפֿונען אין בית־המדרש בײַם רב'ס סדרה.

בײַם רבי'ן אין בית־המדרש.

איין עדה! און גאָט'ס עדה איז אינגאַנצען אַלע גלײַך, סײַ קינדער, סײַ אַלטע, אַלע איין נשמה, איין בנין, איין גאָט ליעבט מען, אין איין בית־המדרש דאַווענט מען. און די תפלה איז איינע, טויזענדער קולות פֿון איין האַרץ. דער עולם איז צוזאַמענגעגאָסען, אַ ים שוואַרצע שטרײַמלעך און שוואַרצע בערד איינער אין אַנדערן, בײַם צווייטען, אין איינעם; אַלע אויגען זענען אָנגעווענדט צו דעם ווײַסען האַלאַט, וועלכער דרעהט זיך אַרויף און אַראָב צווישען דעם ים שוואַרצע שטרײַמלעך און וועלכער מאַכט זיך אַ וועג פֿון איין עק בית־המדרש צום צווייטען. דאָס איז דער רבי. זײַנע הענד זענען אין גאַרטעל פֿערפֿלאָכטען. די אויגען צום באַלקען אָנגעווענדט און דער הויכער, שכינה'דיגער שטערן איז אין איין שאַרפֿען קנייטש; איין מחשבה, איין כונה: צו גאָט!

און גאָט איז דאָ, דאָ, צווישען דער עדה. ער האָט זיך נים יודען אויסגעמישט. ער איז געוואָרען איין חלק אין כלל, איין קנויטעל, איין פֿלעמעל אין דער מנורת־הכלל. די שכינה און די כנסת־ישראל, די כנסת־ישראל און די שכינה. ביידע פֿערוואָגעלט אין גלות, טרעפֿען זיך צוזאַמען און דערמאָהנען זיך די כלה־צײַט. איז עס דען נישט ווי צווישען אַ חתן־כלה, וואָס עס האָט זיך בײַ זיי אַ ברוגז'ל געמאַכט? זיי זענען זיך צוגאַנגען אין פֿערשיעדענע

וועגען און פרעמדע לענדער, און איצט טרעפען זיי זיך אינאיינעם אין א פרעמדער סטאנציע...

און דער רבי האט געזונגען זיין ליעבענס ליעד צו גאט: שיר־השירים.

ג׳שט געזונגען האט ער, נאר טיעף געזאגט, מיט כונה, יעדעס ווארט מיט זיין טעם און זיין מיין:

...„איהר זאלט נישט קוקען, וואס איך בין אזוי שווארצליך, וואס די זון האט מיך אבגעברענט. מיין מאמעס קינדער האבען מיר שלעכטעס געטהון, זיי האבען מיך געמאכט פאר א גערטנער־היטערין, מיין גארטען האב איך נישט געהיט".

— „זאג מיר, דו וואס מיין נשמה ליעבט, וואו פאשעסט זי, וואו הויערט זי אין דער מיטאג־צייט?"

— „אויב דו קענסט נישט די שענע צווישען די פרויען? געה נאך די שעפסען־טריט און זעה דיינע ציגעלעך ארום די געצעלטען פון די פאסטוכער".

— „איך בין מיר א בלימעל פון שרון, א רויז פון די טאלען".

— „אזוי ווי א רויז צווישען די דערנער, אזוי איז מיין געליעבטע צווישען די טעכטער".

— „אזוי ווי אן עפעל צווישען די וואלד־בוימער, אזוי איז מיין געליעבטע צווישען די זיהן. אין זיין שאטען וויל איך ליעגען, דיינע פרוכטען זענען מיר זיס"...

— „מיין געליעבטער איז געגליכען צו א הירש, אדער צו א יונגען אינד. אט שטעהט ער הינטער אונזער וואנד, קוקט אריין דורך דאס פענסטער, ווארפט אויגען דורך די שפאלטען"...

— „ענטפערט מיין געליעבטער און זאגט צו מיר: מיין פריינדין, מיין שענע, קום מיט מיר!"

— „ווארים איז, דער ווינטער איז שוין אוועק, דער רעגען איז שוין פארביי".

„פעלד־בלימעלעך ווייזען זיך שוין אויף דער לאנקע, דעם פויגעלס־צייט איז געקימען, און דעם קוקוס קול הערט זיך שוין אין אונזער לאנד"...

„שטעה אויף מיין פריינדין, מיין שענע און קום מיט מיר" — — —

און דעם רבינס קול זאגט נישט, נאר עס בעשטעמט יעדעס

וואָרט, ניט יודען צו פערשטעהן דאָס זיסקייט, די צוגעבונדענקייט, די טריישאַפט, וואָס עס פיהלט די כנסת־ישׂראל צו דער שכינה און די שכינה צו דער כנסת־ישׂראל.

און די ערדה פיהלט עס אונ נייגט זיך, און בויגט זיך, ווי אַ דאָרשטיגעס פעלד זאַנגען צום טריפענדיגען וואָלקען. די ערדה האַפט אַ וואָרט, און עס זינגט אין די הערצער, עס טרייסט, אַ גרוס פון דער שכינה צו דער כנסת־ישׂראל אין גלות.

„וואָלט איך געווען אַ פייגעלע אין וואַלד,
וואָלט איך צו דיר געפלויגען...“

און יודען נעהמען זיך צוזאַמען. און עס ווערט איין האַרץ און איין נשמה.

און דער רבי זאָגט די ווערטער מיט אַזוי פיעל ליעבע, ווי ער וואָלט אַ בריוועלע געלייענט, אַ געטריי בריוועלע „פון צוויי טויזענד מייל“:

„איך שלאָף, און מיין האַרץ איז וואַך. די שטימע פון מיין געליעבטען קלאַפּט אין טהיר: עפען מיר, מיין שוועסטער, מיין פריינדין, מיין טייבעלע, מיין קאָפּ איז פול געוואָרען מיט טוי, מיינע לאָקען מיט נאַכט־טראָפּען.

„כ׳האָב אויסגעטהון מיין העמדעל, ווי אַזוי קען איך עס אָנטהון? כ׳האָב אָבגעוואַשען מיינע פיס, ווי אַזוי קען איך זיי פערשמוצען?...

„האָט מיין געליעבטער די האַנד אויסגעשטרעקט פון שליסעללאָך, האָבען מיינע געדערים נאָך איהם געטהון ברומען.

„האָב איך מיך אויפגעהויבען צו עפענען מיין געליעבטען, און מיינע הענד טהוען מיר טריפען, און מיינע פינגער מיט מירום די קלאַמקעס שמירען.

„איך האָב אויפגעעפענט מיין געליעבטען, נאָר מיין געליעבטער איז שוין לאַנג געהאַט אַוועק. די נשמה איז איהם אויסגעגאַנגען אין זיין רעדען. האָב איך איהם געזוכט און כ׳האָב איהם נישט געפונען. האָב איך איהם גערופען, האָט ער מיר נישט געענטפערט.

„האָבען מיר געטראָפען די, וואָס דרעהען זיך אין שטאָדט אַרום, האָבען זיי מיך געשלאָגען, האָבען זיי מיך געפיילט. האָבען זיי מיר די קליידער אַראָבגעצויגען, די „מויערן־היטערס“ — — —

פלוצלינג האָט דער רבי אויפגעהערט צו זאָגען. ער האָט זיך איבער'ן בית־המדרש געדרעהט, קיין וואָרט נישט גערעדט, וואָס אַמאָל מעהר די אויגען אויפגעריסען און געקוקט אויפ'ן באַלקען און דער שטריך אין שטערן האָט זיך איהם אַלץ טיפער געשניטען, אויך חסידים איז געפאַלען אַ ליעבע אימה, וואָס האָט אַלע אינאיינעם צוזאַמענגענומען און געהאַלטען.

פלוצלינג האָט זיך דער רבי געגעבען אַ האַפּ אויף און מיט גרויס פרייד, ווי עס וואָלט עפּעס פאַר איהם פלוצלינג ענטפּלעקט געוואָרען, האָט ער געגעבען אַ געשריי אויס:

שלום עליכם, עליכם שלום, מלאכי השרת, מלאכי עליון"...

און עס איז געוואָרען צווישען עולם, ווי עס וואָלטען אַריינגעפאַלען טויזענדער מלאכים פון הימעל. די מלאכי־השרת האָבען זיך אויסגעמישט מיט'ן עולם חסידים צום רבי'ן אויף שבת, אַלטע בעקאַנטע, משלנו, און מען האָט זיך ביי די האַרטלען אָנגענומען, געפרעהט זיך איינער מיט'ן צווייטען:

„שלום עליכם, מלאכי השרת!..."

און דער עולם האָט זיך טיעפער געלאָזט, איינער אין צווייטען, איינער אין אַנדערן, מיט גדולה, מיט שבת־שמחה, מיט איין אחדות, מיט איין ליעבשאַפט:

„שלום עליכם, מלאכי השרת!"

און דער רבי איז אַריין צווישען עולם, אויסגעמישט זיך מיט דער עדה, צוזאַמענגענומען זיך ביי די הענד, און מיט גרויס גדולה, אַלע אין איין קול:

„בואכם לשלום!"

פלוצלינג איז דער רבי ווייטער שטיל געוואָרען און געבליבען שטעהן אין מיטען שטוב, די אויגען אַלץ צום הימעל אָנגעווענדט, ווי זיי וואָלטען עפּעס פון אויבען געשעפּט, געפאָרשט. די הענד האָט ער טיעפער אין גאַרטעל פערקניפּט, און איז לאַנג געשטאַנען, זיך נישט אַ ריהר געגעבען. מיט אַמאָל האָט ער זיך ווידער געגעבען אַ האַפּ, אַוועק אין אַ בעזונדער ווינקעל צווישען דעם אָרון און דער וואַנד, געגעבען אַ בויג איין דעם קאָפּ אין ווינקעל און איז געבליבען שטעהן פערטיעפט אין זיך אַליין, און האָט עפּעס וואָס אין דער שטיל געזאָגט... דערנאָך האָט ער זיך פאַמעליך אָנגעהויבען צו שאָקלען, און עס האָט זיך געגאָסען אַהן ווערטער אַ

שטיל־פֿליסענדיגע תּפֿלה. פֿון צייט צו צייט האָט ער מיט דער האַנד צוגעמאַכט, ווי ער וואָלט עפּעס דערמיט וואָס בעשטעמ'ן, אויסזינגען, אויסזאָגען, און באַלד איז ער ווייטער געבליבען שטיל פֿערטיעפֿט.

דער עולם אַרום — הוואַליעס קעפּ איבער הוואַליעס קעפּ, איז שטיל פֿערזונקען געוואָרען אין אַ מתיקות'דיג שווייגען, און אַ ליעבע, זיסע אימה האָט אַלץ אַרומגענומען, און יודען האָבען זיך אָנגענומען ביי די הענד, און זענען דערציטערט געוואָרען וואַרטענדיג.

נאָר פּלוצלונג האָט זיך דער רבי אויפגעהאַפּט און מיט גרויס הדרה'קייט האָט ער זיך געווענדט צום עולם:

— צום קדוש!

זיין פּנים האָט געלויכטען, ווי די שכינה וואָלט עס בעקוישט און בעהייליגט. פֿון זיך האָט עס אַ וואַרימקייט געשיקט און אַלע, אַלע צו זיך, און אין זיך אַריינגענומען.

דער עולם האָט אַ וועג געמאַכט. אין דער טהיר האָט זיך געוויזען אַ צוג ווייבער, מיט דער רבי'צין אין מיטען. פֿון איהר הויכען גלאַנצענדיגען שטערן האָט דער שטערנבאַנד, בעפּוצט מיט בריליאַנטען, גאָלד און פּעריל, אַראָפּגעשיינט מיט אַ שבת־מלכות'דיגען גלאַנץ און אַרום פֿערשפּרייט דאָס מלכות'דיגקייט און געזאָגט: „גוט שבת!” די גרויסע בריליאַנטען פֿון די לאַנגע אויהרינגליך, פֿון הינטער דער שבת־היויב, ווי גרויסע שבת־טראָפּען, און די שנירלעך פּעריל, וואָס זענען געווען פֿערצויגען איבער דעם האַרץ אויף דעם זיידענעם קלייד, ווי פֿערגליווערטע, אונשולדיגע טרעהרען, האָבען בעשיינט, האָבען בעגלאַנצט דאָס מלכות'דיגקייט. איבער דעם שבת־מלכות'דיגען געזיכט איז געווען אויסגעגאָסען דער יודישער שטאָלץ, דער יודישער חן. אַרומגערינגעלט פֿון די שניהר און די טעכטער איז זי צו צום טיש. די זיידענע קליידער האָבען נאָכגעשאָרכט, די בריליאַנטען און פּעריל האָבען די אויגען פֿערבלענדט און דרך־ארץ פֿערשפּרייט.

דער רבי האָט גענומען דעם הויכען זילבערנעם בעכער, פֿול אָנגעגאָסען מיט ווין און האָט קדוש געמאַכט: ויברך אֱלהים את יום השביעי ויקדש אותו — און גאָט האָט געבענטשט דעם זיבענטען טאָג און האָט איהם געהייליגט.

און דער רבי האָט איהם געהייליגט. די קדושה האָט צווישען

עולם איבער די קעפּ אַרומגעשוועבט, זי איז אַרויס דורך דאָס אָפּענע פענסטער אין גאָט'ס פער'סוד'עטע וועלט אַריין, און אַלץ, אַלץ די גאַנצע וועלט פון וואָכענדיגען געהויבען, דערהויכט און פער־שבת'ט.

אין געסיל איז שוין פינסטער. די שטערן, טיעף איינגע־זעצט אין טיעפען בלויען הימעל, זעהען אויס ווי שבת־ליכטלעך, וואָס געהען אויס אין אַ יודיש שטוב, ווען דער עולם איז אַרום טיש אויף די מעשה־ביכלעך איינגעשלאָפען. דאָ און דאָרט האָט זיך נאָך אין אַ פענסטער געברענט אַ שבת־ליכטעל, געהאַלטען ביים אויסגעהן, און פון אָפענעם פענסטער האָט זיך נאָך געהערט אַ פערשלאָפען, אויסגעהענדיג זמירות. דעם רבינ'ס קדוש האָט זיך אויסגעשפרייט אין אַלע פיער עקען וועלט און צווישען נאַכט, הי־מעל און ערד און איז פערשלאָפען געוואָרען פאַר מתיקות'קייט... ווייט אין דער גאַס האָבען זיך געהערט טריט פון די יודישע שומרים, וואָס האָבען ביי נאַכט דאָס שטעדטיל געהיטען, אַז מען זאָל עס נישט אונטערצינדען...

פון דעם רבינ'ס אָפענע פענסטער האָט דאָס זינגען הויך, ברייט און ווייט אין דער גאַס זיך אַ וועג געמאַכט.

צווי ווייסע בערד, צוויי ווייס־גרויע האָהר־קעפּ האָבען זיך אין דער טונקעלער נאַכט געוויזט. געווען זענען עס ר' יחזקאל און ר' חיים צוריק געהענדיג פון רבינ'ס קדוש.

פון דעם בית־המדרש'ס פענסטער האָט נאָך אַרויסגעדרינגט אַ קליין, פערוויכערט ליכטעל, און אַ האַלב פערשלאָפען קול פון גאַנץ פערשלאָפענע יודען האָט זיך געלאָזט הערען.

זיי זענען אַריין אין בית־המדרש.

ביים טיש וועלכער איז קוים בעלויכטען שוין פון אַ אויס־געהענדיגער לאָמפּ, זיצט דער רב, אַרום בעלי בתים, פערמאַטערט פון אַ גאַנצער וואָך אַרבייט, און לערנט מיט זיי די סדרה פון דער וואָך:

— ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמור: „האָב איך מיך גע־בעטען ביי גאָט, יענער צייט, אַזוי צו זאָגען“...

א גרויס דעמפינקייט האט געדריקט צווישען דעם קליינעם, האלב-פערשלאפענעם עולם.

צווישען עולם האט דער הויכער בלינדער לייב שוסטער ארויסגעשטארט, און הויך אויפ׳ן קול צוגעשנארכט...

די בעלי-בתים האבען זיך פער׳חעמט.

VIIII

צו מארגענס.

שבת אין דערפריה. די זוהן געהט אויף אויפ׳ן הימעל, און איבערן שטעדטיל ציהט זיך דער ליכטיגער טאג. אליין ווערט עס טאג, פון שטעדטיל העלפט קיינער נישט צו. די געוועלבער זע־נען פערמאכט, פערהאקט, עס וועקט זיך קיינער נישט. קומט א פויער אין גאס אן צופאהרען מיט זיין פוהר, זעהט עס קיינער נישט אן, ער שטעלט זיך אב די פערד פאשען אין „האלט שבת״ אין מיטען גאס... נישט וואו און נישט ווען ווייזט זיך א יוד א בעל-הבית פאר דער טהיר, אין א פאר ריין-געוואשענע גאטקעס, און געגעצט פראנק און פריי אין דער וועלט אריין. דארט געהט א יוד, א חסיד צוריק פון מקוה און טראפענס וואסער רינען איהם פון די נאסע פאות אויף דעם פריש-געוואשענעם קאלנער פון העמד, וואס פערלעגט זיך מיט א בעזונדער בעל-הבית׳ישקייט איבער׳ן קאל־נער פון פאלטא. אין מיטען מארק ווייזט זיך פלוצלונג א הויכער, דארער יוד, מיט א לאנגע, ברייטע באָרד, און עפענט א גרויס מויל אויף און ציהט אויס ווי א לאנגען שנור:

— אין שו—ל—ל א—ר—ריין!

הויבען זיך אן ווייזען יודענעס אין וויים געפרעסטע ספאדני־צעס, לויפען צו און קלאפען אין לאדען אריין: שרה׳לע, מען האט שוין גערופען! האקען זיך פרענטען אייזען, עפענען זיך לאדען, און עס ווייזען זיך ווייסע שלאף-מיצען פון די אויפגעעפענטע פענ־סטער. קוקען צום ש-אדט׳ס זייגער, וואס איז אויפ׳ן טהורעם פון שפיץ ראט-הויז: ווי שפעט איז?

הויבען זיך אן צו ווייזען אויסגעפוצטע ווייבער. יודישע קינ־דער ליעבען זיך צו סטראיען פון איין שבת צום צווייטען; אין אלעם

שעהנסטען וואס א יודענע האט, העט זי זיך אין דעם אויסצירען צו ווייזען זיך אין גאט'ס הויז. דעמאלסט פלעגען זיין די ברייט-זיידענע קליידער, וואס האבען זיך אנגעהויבען פון אויבען שמאל און זענען וואס ברייטער אראב געגאנגען, אזוי, אז די יודענע האט אויסגעזעהען, אז זי וואהנט אין דער קלייד מיט א האלב טוץ קינדערלאך. מען פלעגט זיך ליעב האבען צו סטרויען אין קארענקעס, ירושות פלעגט מען זיך איבערלאזען פון מאמע צו טאכטער, רעכטע קאלישער קאראנקעס. יעדעס קאפטאנדעל איז ארום די ארבעל און ביים האלד-זויל געווען בעהאפטען מיט ברייטע, זיידענע קאראנקאווע פריזקעס. און אויפ'ן קאפ, א האלב אזא מין קאפעלושעל, צוויי בלימלעך אויפגעצויגען אויף צוויי דראטען, אויפגעפוצט אויף דער הויך, און ארומגעהילט מיט א טערקישען טוך, וואס מען פלעגט זיי רופען „שול טיכער". יונגע ווייבליך פון דער היינטיגער וועלט פלעגען טראגען קראגענדלעך אויף די העלזער מיט לאנגע צוויי שפיצען און פערבינדען מיט א לייפציגער זיידען שאלעבעל, און די צוויי אויסגעהאפטענע שפיצען פון שאלעכעל זענען געווען פערשלייפט אין א ברייטען שלייף איבער'ן הארץ. דאס פלעגט זעהר פאסען און פערראיידלען דאס ווייבליכע געשלעכט. און אויף דעם גלאטען שייטעל אזא מין קאפעלוש פון שווארצע קאראנקעס מיט א לאנגע, שווארצע פעדער, וועלכע איז געווען פערבונדען מיט זיידענע צוויי בענדער איבער'ן האלז. מיידלעך, אנגעטהון שוין אין די שבת'דיגע אבגעלאנצטע קאמאשלעך, איינגעוויקעלט אין פערשוילען, אין די ווייסע אונטער-קליידער, שטעהען אין די טהירען, אין די פענסטער איבער דער גאנצער גאס און מען קוקט נאך. די אויסגעפוצטע פיהלען, אז זיי געהען אויפ'ן פאראד, געהען זיי פאמעלאך, מיט א „מינעלע" און „הן'דעל", ווייסען, אז הונדערטע אויגען קוקען יעצט אויף זיי, בעטראכטען אלע זייערע מינעס, יעדע בעוועגונג, און אליין, וואס איז אויף זיי ווערט אבגעגעוואויגען און אבגעמאסטען אין הונדערטע מיילער.... די יונגלאך פאראויס, טראגענדיג דער מאמע, אדער דער מוהמע דעם סדור'ל מיט דער תחינה, פערבונדען אין א נאזטיכעל. עס האבען זיך געלאזט יודען, בעלי-בתים, אין שבת'דיגע קאפאטעס, אין ריינגע שטיוועל, מיט די קעלנער פון די געוואשענע העמדער. טייל אין טלית אנגעטהון, נאך טייל האבען די יונגלאך די טליתים מיט די חומשים

נאָכגעטראָגען. עס האָבען זיך געלאָזט חסידים אין אַטלעסענע קאַפּאָטעס און שטריימלעך און ווייסע געפּרעסטע קראַגענדלאַך מיט זייערע שניפּסלעך (וועלכעס האָט צו־וויסען געגעבען פון בעל־הבית׳ישקייט אין דער־היים) טייל אין מקוה, טייל פון דער מקוה. די גאַס איז וואָס אַמאָל בעלעבטער געוואָרען, היימישער און שבת׳דיגער, די זון האָט זיך ליכטיג צוגאָסען איבער׳ן הימעל, אַ פרישע, אַ ליכטיגע, אַ נייע אָנגעקומען אויף שבת. און זי האָט בעגאָסען מיט ליכט איין רייהע הייזער, און די צווייטע זייט איז אין שאָטען געלעגען. און אויף די בלעטער פון די בליהענדע בוימער פאַר דער טהיר האָט זיך נאָך דער נאַכט־טוי אויפגעהאַלטען.

נאָר די שול איז נעבאַך געשטאַנען וויסט, אַ חורבן, אַרומגעצוימט מיט ברעטער, אַ קבר פון אַ שול.... און די איינציגע וואַנד, וואָס איז נאָך שטעהן געבליבען נאָך דער שרפה — אַ „כותל מערבי“, אַ מצבה אויף אַ שול. — און יודען געהען דורך, קרעכצען און געהען דאַוונען אין בית המדרש אַריין.

אין בית־המדרש האָט מען שוין געדאַוועט. דער שול־חזן האָט זיך אָנגעגרייט נייע „שטיקלאַך“ פאַר׳ן עולם, וואָס קומט צום רבי׳ן. דער חזן אַרום די משוררים, די יונגלאַך, די קוויטשעריילאַך, וואָס אַ גאַנץ יאָהר טהוען זיי זיך אין די גאַסען אַרומוואַלגערען, קיינער קוקט נישט אויף זיי, היינט מיט איין מאָל זענען זיי גרויס געוואָרען, מאַכען פרעהלאַך, מאַכען וויינען דעם עולם, און טראָגען זייער געבעט אין הימעל אַריין... ביי דער טהיר שטעהען די „מבינים“, דער הענטשקע־מאַכער מיט׳ן געשוירען בערדעל און חברה, און „קריטיקירען“, דרעהען מיט די נעז פון צייט צו צייט, טאַפּען מיט די פיס, פערהאַלטען זיך די אויגען, און מיט אַמאָל גיבען זיי אַ פערדריי דעם קאָפּ, האָרכען זיך איין: אָט... אָט!... ר׳ יחזקאל מיט׳ן חתן זענען געקומען אַ ביסעל שפּעטליך, נאָר עס פּאַסט אַזוי פאַר אַ חתן, פאַר אַ חסיד. מען האָט איהם מכבד געווען מיט מפטיר, ווייבער האָבען פון דער ווייבערשער שול אַראָבגעקוקט און איינגעהאָרכט זיך, ווי דער חתן זאָגט דעם „מפטיר“.

נאָכ׳ן דאַוונען האָט ר׳ יחזקאל אַהיימגעבעטען דעם עולם אויף „קידוש“. אַלע בעלי־הבתים האָט מלכה׳לע פערהאַלטען אין אַ צווייטער שטוב זאָלען איבערוואַרטען די ג״ש ביז חסידים וועלען קומען. איז געקומען עוזר׳ל מיט ר׳ יצחק יודעל׳ם און מיט זייערע מענשען,

מען האָט אָנגעהויבען צו האַפּען, צו רייסען, ניט געוואוסט ניט וועם ניט וואו, אַוועקגעשטופּט די בעלי־הבתים (די אָנגעהאָרעוועטע יודען זענען איינציגווייז אַנטרינען געוואָרען...) חסידים האָבען אַ גרויס גערודער געמאַכט, אַלע אין איינעם, יונג און אַלט, געשטופּט, געשטויסען זיך, אויסציהענדיג די הענד געהאַפּט וואָס מען האָט דערלאַנגט צום טיש. מלכה'לע האָט נאָר געקוועלען פון נחת: אין איהר שטוב חסידים, למדנים, ווי עס לעבט, ר' יחזקאל איז אַליין אויך אַ שטיק חסיד געוואָרען. חסידים האָבען איהם געהאַפּט אין קאָן אַריין, געקלאַפּט איהם אין די פּלייצעס. מען האָט אָנגעהויבען צו זינגען, עס איז פרעהליך געוואָרען. מלכה'לע האָט געטיילט פיש, דער עולם האָט זיך געזעצט צום טיש, פון די גאַנצע שטאָדט האָט מען אָנגעהויבען צו ברענגען פאַר'ן חתן „קוגעל״: „די מאַמע שיקט קאָהל פאַר'ן חתן״ — האָבען די מיידלעך געזאָגט, אַריינברענגענדיג עפּעס אין אַ טעלער, פערשטעלט מיט אַ צווייטען און מיט אַ סערוועטעל אַרומגעהילט.

— אַ שענעם דאַנק, זאָג די מאַמע, אַז אם ירצה השם, אַז דיין חתן וועט זיצען ביים טיש וועט מען מיט פלאַשען ווין אָבשיקען — האָט געקלונגען די אַנטוואָרט פון דער בעל־הבית'טע.

דער טיש איז געוואָרען פערשטעלט מיט פערשידענע קוגלען, און לויט די קוגלען האָט מען דערקענט די בעל־הבית'טע פון דעם קוגעל. „אַ בעל־הבית'ישער לאָקשען־קוגעל״ — פון אַן אַלטען בעל־הבית, וואָס פיהרט זיך אויפ'ן אַלטען שטייגער. „אַ געלייגטען קוגעל״ מיט אַ סך ראָזשענקעס און געפילעכטס — פון אַ היינטוועלטיגער „מאַדאַם״, אַ האַלבער שטראָדעל שוין. „אַ טרוקען־מעהליגער קוגעל״, גוט דורכגעפרעגעלט אין שמאַלץ, מיט ווינציג ראָזשענקעס, נאָר אַ סך פעפער — פון אַ חסידישען טיש קומט ער אַראָב...

אין דער גאַס איז לעבעדיג, פרעהליך, דער עולם זיצט נאָך ביי די טישען, פון טייל פענסטער הערט זיך דער יום־מנוחה — טייל בעלי־בתים זענען איינגעשלאָפען אויף די סדורים, ביים בענשען, דער יונגער עולם, אָדער די חדר־יונגלעך גנב'ענען זיך אַוועק פון טיש, לויפען אַרויס פאַר'ן בענשען אויף דער גאַס אַרויס,

אַרויף אויף דעם באַרג, וואָס איז הינטער דער שטאָדט, שפּאַציערען מיט מיידלעך...

און דער שבת איז אויפ'ן באַרג, דאָס שטעדטעל שלאָפט זיך געשמאַק, אונטער דער מאַמעס פאַרטוך — די מנוחה פון שבת. און הדר־יונגלעך האָבען זיך אויף דעם באַרג פערקליבען, אויף דעם שפּיץ באַרג שטעהען יונגען און קוקען דורך די פויסטען אויפ'ן שטעדטעל, מרגלים הייסט עס „שפּירען אויס“ דאָס „אָרט“ מיט שפּאַקטיסען, באַרג־אַראָב גליטשען זיך יודישע קינדער איינס נאָכ'ן אַנדערן, איינס נאָכ'ן אַנדערן, און צורייסען די שבת'דיגע קאַפּאָטקעלעך מיט די שבת'דיגע שטיוועל. ווייבער געהען שפּאַצירען אויפ'ן וועג, פאַר'ן באַרג, און שטעלען זיך אָב, שרייען אויף דעם באַרג אַרויף: נחום, די שבת'דיגע קאַפּאָטע! חיים, געהסט אַראָב, דו געהסט? חברה הערען נישט און גליטשען זיך ווייטער איינס נאָכ'ן אַנדערן באַרג אַראָב. באַלד שרייט אַ יונגעל: דער רבי געהט, דער רבי! און חברה מאַכען פליטה, ווייט אַוועק...

און דאָרט ווייט, אונטער'ן באַרג, ציהט זיך דער וועג אַוועק, אָט ווייזט זיך דאָס וואַסער'ל, וואָס טיילט דאָס שטעדטעל דורך, דאָרט איז די וואַסער־מיהל, דאָס ראָד קלאַפּט אין וואַסער, און עס פּאַטשט פון דערווייטען, און דאָרט, נאָך דער וואַסער־מיהל, געהען בית־המדרש־בחורים ווייט אויפ'ן וועג שפּאַצירען...

נאָכ'ן טיש ביי ר' יחזקאל'ן. ר' יחזקאל, ווי דער דרך פון אַ בעל־הבית אום שבת, איז אַרונטערגעקראָכען אונטער דער דעק, מלכה'לע האָט אויך דאָס זעלבע געטהון.

לאה'לע, אָנגעטהון אין אַ שבת'דיג קליידעל און אַ ווייס שערצעל, איז אַריין אין סאַלאָן און, ווי אַ היינט־וועלטיגע כלה, האָט זי זיך ביי'ם פענסטער אַנידערגעזעצט, לעזען אַ מעשה־ביכעל. „ער“ האָט זיך איבערין סאַלאָן געדרעהט אַהין און צוריק, שוין אַביסעל מעהר דרייסט, צוגעוואוינטער. מען האָט זיך געפיהלט „אונזער“, האָטש מען האָט נאָך קיין רעכט וואָרט צווישען זיך נישט געהאַט גערעדט. זי האָט ווייטער געלעזען, און זיין „אַנוועזענהייט“ האָט שוין נישט געשטערט, נישט געשעהמט; מען האָט זי דאָך פאַר חתן־כלה געמאַכט. זי האָט גאָר נישט געועדט, נאָר געפרעהט זיך, אינעווייניג עפּעס געפרעהט אין האַר-

צען: עס איז איהר, פאַר איהר אַ חתן'דעל. און זי האָט אין האַרץ זיינע טריט געצעהלט. זיי האָבען ס'מאָל נישט געקוקט אויף זיך, טייל מאָל האָבען זיי פון זיך די אויגען נישט אראָבגענומען, מען טאָר דען נישט? נאָר רעדען האָבען זיי נישט געהאַט וואָס צו רעדען, זענען זיי שווייגענדיגערהייט אין שטוב געווען.

— וויל אַברהם'לע אָפשר זאָדע־וואַסער טרינקען? — האָט זי איהם פלוצלונג אַ פרעג געטהון, שוין דרייסטער אַביסעל.

— אַ שענעם דאַנק, — האָט ער איהר אָבגעענטפערט. און איהר קול האָט פאַר איהר אָבגעקלונגען, פאַר איהר, זי איז דאָך שוין מיט איהם אַ שטיקעל משפּחה, וואָס, ניין?

האָט זי איהם אַ גלאָז זאָדע־וואַסער דערלאַנגט, פאַר איהם אַנידערגעשטעלט, נעהענטער צוגערוקט, האָט ער דאָס גלאָז אין דער האַנד גענומען, און האָט הויך אַ ברכה געמאַכט. האָט זי געפיהלט, ווי די ברכה געהער זיך שוין מיט איהר אָן, האָט זי אין דער שטיל „אָמן" אָבגעענטפערט. איז איהר עפּעס אַזוי גוט געווען, ווי זי וואָלט בשותפות מיט איהם די ברכה געמאַכט...

זענען זיי ווייטער שטיל געוואָרען. ער האָט זיך ווייטער אין דער שטוב געדרעהט אַהין און צוריק. ער האָט איהר געוואָלט דערצעהלען די מעשה פון לאָוויטשער בחור, פון זייער בית־המדרש, האָט ער זיך דערמאָנט, אַז זי איז אַ מיידעל, פון וואַנען ווייסט די פון אַזעלכע זאַכען? האָט זי איהם געוואָלט דערצעהלען פון איהרע חברטעס — איז ער אַ יונגעל. האָבען זיי גאָר נישט געהאַט וואָס צווישען זיך צו רעדען. זענען זיי ביידע שטיל געשוויגען, נאָר געפיהלט, אַז עס איז זיי גוט אין איינעם, עפּעס זענען זיי זיך ביידע חתן־כלה, און ווייטער — פּטור...

און פון דרויסען האָט די שבת־זונן דורכ'ן אָפענעם פענסטער אַריינגעשיינט, אַרויסגעגאָסען ליכט אויפ'ן שויבען־שענקעל און האָט בעלויכטען די זילבערנע לייכטער מיט די גלעזער. פון אָפענעם פענסטער, פון וואַנען דער פולער בוים בלעטער שאָקעלט זיך אַריין, האָט זיך געהערט דאָס געלעכטער, דאָס אַרומלאָפען פון די יונגען, וועלכע זיצען אויף דער באַנק פאַר זייערע פענסטער, און דאָ, און דאָרט שפּאַצירען אויסגעפּוצטע מיידלעך אין דער גאַס און וואַרפען אַריין אויגען אין פענסטער און ווילען האַפּען אַ בליק אויף לאַה'לעס חתן.

פלוצים קומט אָן אַנאָנקומעניש", אַ געלויפיג געשריי הילכט פון דערווייטען; אין דער גאַס ווערט אַ געלויף, מען האַפּט זיך פון די בענק אויף, און מען לויפט ערגעץ־וואו אין געסעל אַראָב. פון די אַרויסגענייגטע לײַלעכער, וואָס הענגען איבער די פענסטער, ווײַזען זיך שלאָף־מיצען; אויף שוועל און טהירען ווײַזען זיך ווײַסע ספּאָדניצעס, קעפּ אין טיכער פערהילטע, און מען קוקט... און דאָס געלויפעניש, שוואַרצע קעפּ, ווײַסע האַלקעס, קינדער, יונגלעך, מיידלעך, איינער נאָכ'ן צווייטען — קומען אָן נעהענטער אין געסעל אַרײַן. צוהיצטע יונגלעך, פון די פנים'לעך גיסען זיך אַנגסען שווייס, קומען אָן פאַראויס צו לויפען פון געלויפעניש, שרײַענדיג הויך: „געהאַפּט, גוואַלד, מען האָט זיי געהאַפּט!" די „לויה" קומט אָן אין דער גאַס. אין מיטען דער קעפּיגער מאַסע יודען און ווײַבער פיהרט מען ר' יחזקאל'ס פערדס־יונג — נטע'ן, אוי! דאָס זעלנערישע היטעל אַרונטערגעריסען! אויסגעריסענע האָר, רויטע, אויסגעריסענע אויערען, און ווער עס האָט אַ האַנד און אַ פוס, פּאַטשט, קלאַפּט, צופּט. און ער האָט זיך אָבגעגעבען אַ קרבן, תּם'עוואַטע, ווי ער וואָלט אַליין נישט פערשטאַנען, וואָס דאָס איז. פון דער צווייטער זײַט — יענטע'לען, מלכה'לעס דינסט. דאָס טוך אַרונטערגעריסען, די האָר צופּלאָשעט, דער קאַפּטאַן צוריסען, זי בעהאַלט דאָס רויטע פנים צווישען די רויטע, גראָבע הענד. אַ יודינע געהט נאָך איהר און קלאַפּט איהר נאָכאַנאַנד מיט די פויסטען אין קאָפּ אַרײַן: „נחת האָב איך דערלעבט פון דיר, נחת!" און מען פיהרט דאָס פּאָר־פאָלק פאַר ר' יחזקאל'ס פענסטער. און די גאַנצע גאַס אין איין קול: „געהאַפּט, גוואַלד, געהאַפּט!..." ר' יחזקאל האַפּט זיך אויף אין דעם שלאָף־ראָק מיט די לאַצען און געהט אַרויס: פּאַטשען!...

— גוואַלד, אַנ'עבירה!

אונזער „חתן" „כלה" האָבען זיך פאַר בושה בעהאַלטען, וואו דער פּעפער וואַקסט...

דאָס געסעל נאָכ'ן מיטאָג האָט געלערענט. פון יעדען פענסטער זענען אַנדערע קולות אָנגעקומען צושווימען. ר' יחזקאל, ווי אַ יוד אַ בעל־הבית, האָט זיך פשוט אַנידערגעזעצט, ווי זײַן שטייגער, צו ערשט די סדרה אָבגעלייענט, דערנאָך האָבען זיך אָנ-

געהויבען די אייניקלעך צו שיטען, ר׳ יחזקאל האָט פערהערט די סדרה, די באָבע האָט געטיילט שבת־אויבס, אַ באַרנע מיט אַן׳עפּעל און אַ האַנד אַנגרעס, און האָט געקוואָלען פון נחת.

דער חתן איז געזעסען און געלערענט פון דער צווייטער זייט טיש, הויך, אויפ׳ן קול, אין דער לאַנגער גמרא, גערעדט צו זיך, געקריגט זיך מיט זיך, און זיך אַליין איבערגעבעטען. באַלד האָט ער זיך געגעבען אַ לאָז אַוועק, און ערגעץ־וואו פערבלאָנדזשעט געוואָרען, און וואָס אַמאָל זיך טיפער און טיפער פערטיפט. ר׳ יחזקאל איז פערשעהמט געוואָרען מיט זיין אָרים חומש פאַר דער גרויסער גמרא, פאַר דער הייליגער גמרא... אין זיין שטוב, אונטער זיין אָרימען באַלקען קריגען זיך אַרום אַזעלכע גרויסע תנאים „אַביי און רבא״, ווי שען איז דאָס, ווי גוט איז דאָס!

פאַר דער טהיר זענען געזעסען אויף די שטוהלען מלכה׳לע מיט דער מחותנת׳טע, די שנור און די טאָכטער, אין זיידענס, אין סאַמעטען, אין די גאָלדענע קייטען, און האָבען זיך אין די גאַס צוגעקוקט צו די שפּאַצירענדע.

און די זונן ציהט זיך פּאַוואָלע מיט רוהיגע, שבת׳דיגע טריט אַרונטער אונטער׳ן שטעדטעל. יודען געהען אַהיים שלש־סעודות עסען, געהען צוזאַמען און שמועסען צווישען זיך. עס געהען די ווייבער שבת׳דיג אָנגעטהון מיט קינדערלעך, קינדערלעך און קינדערלעך אָהן עין־הרע... וואָס רייסען די מאַמעס ביי די פאַר־טיכער: „שבת־אויבס!״ „שבת־אויבס!״ די ווייבער מאַכען זיך נישט הערען (שפּאַצירענדיג רוהיג), און פון אָפענעם פענסטער קלינגט אַרום דעם חתן׳ס קול און מאַכט זיך בּרייט זיין וועג, און פער־שבת׳ט דאָס געסעל; די דורכגעהענדע שטעלען זיך אָב אויף אַ ווייַלע: דער חתן לערנט! דער חתן לערנט!

לאה׳לע האָט זיך אין דער שטיל מיט איהר גאָלדענע קייט געשפּיעלט: איהר חתן לערנט, איהר חתן...

ס׳איז שוין פינסטער געוואָרען. דאָ און דאָרט האָט שוין פון די פינסטערע פענסטערלעך ליכטלעך אָנגעהויבען אַרויסצודרינגען און בעלויכטען דאָס פינסטערניש וואָס איז אין שטוב. פון גאַניץ ווייט קומט אין געסעל אָנצושווימען אַ פערגעסענער ניגון, זינגענדיג ביים רבּי׳נס טיש צו „שלש־סעודות״, און שווימט דורך דאָס געסעל אין אַנ׳אַנדערע וועלט אַריין. אַ בענקעניש פון בעהאַל־

טענע פעלדער האט געטוליעט דאס געסעל. געוועלבלעך האבען זיך געעפענט, און נישט וואו און נישט ווען איז א יודינע אין א טוך איינגעהילט דורך דער גאס דורכגעלאפען מיט א שטיל געוויין: „געוואלד, מיין מאן איז מיר אוועקגעפאלען!" טייל זענען געלאפען אין דער אפטהייק אריין נאך זאדע־וואסער, טייל צו'ם רופא נאך דער ווארים־פלאש, און דאס „ווייבערישע יודעל" איז פון שטוב צו שטוב ארומגעלאפען מיט'ן שמעק־פלעשעלע...

א שרעק איז דורכ'ן שטעדטעל דורכגעלאפען, ווי דער מלאך־המות וואלט מיט זיינע פליגעל אין אויער געפאכעט, מען האט עס מורא געהאט מיט'ן מויל איבערצוחזר'ען. אין הארץ האט עס געשניטען.

— די הא־ל —

און די לבנה האט זיך געמאכט א וועג צווישען די טונקעלע וואלקען און איז ארויסגעשוואומען אזוי גוט, הערצליך, אזוי „גוט־וואכענדיג"...

דא און דארט זענען קופקעלעך יודען געשטאנען און האבען די לבנה מהדש געווען...

און ערגעץ־וואו ווייט האבען די זשאבעס אין וואסער גע־קוויטשעט, אבער ווער ווייסט זיי דארט, וואס דאס זענען פאר א לייט?...

IX.

ראש חודש אלול.

דערווייל זענען אנגעקומען די אלול טעג אין שטעדטיל אריין. געברענגט האט זיי צו פיהרען דער וואלען יוד, וואס ווייזט זיך יעדעם יאהר אין „די טעג" אין שטעדטיל...

איין גאט ווייסט, פון וואנען ער איז אנגעקומען און ווער ער איז. דער ערשטער ווינטער־שליח איז ער געווען... אין „די טעג", ווען די בעל־הבית'טעס זיצען פאר דער טהיר נאכ'ן אנבייסען און טיילען די קינדער צווייערס אין הדר אריין, די זון בעהאלט נאך דאס

געסיל, אבער זי ווארימט עס שוין נישט — בעווייזט ער זיך פלוצלונג דער „וואלען־יוד". ער האט געמוזט אנקומען פון ערגעץ־וואו וויַיט, וואו עס מוז איצט ווינטער זיין, ווארום ער טראגט טיעפע קאלאשען, מיט קלעמבען וואל אונטערן ארעם, וואלענע זאקען צו שטריקען. א קליינער, א דארער איז ער, און טראגט אין די גרעסטע היצען א דיקען וואלענעם שאל אויפ'ן האלז, א זכר פון ווינטער, א יוד מיט א סוד, וואס דער ווינטער, דאכט זיך, האט איהם אין שטעדטיל געשיקט, — אנזאגען עפעס. און דערזעהט מען איהם פלוצלונג אין שטעדטיל, גיט עס א קלאפ אין הארצען, און עס ערוועקט זיך א הרהור תשובה....

דער ערשטער ווינטער־פויגעל

און נאך איהם האבען זיך אין שטעדטיל אנגעהויבען צו ווייזען אזעלכע מיני אורחים, וואס מען האט זיי א גאנץ יאהר נישט געזעהען, אורחים מיט זשיוונע היט, מיט לאצען און קאפעטעס, געשניטען מיט א שניט פון א פרעמד לאנד. אורחים מיט פעקליך ציצות, מיט פערשידענע קמעות, און קינדערשע ביינדלעך, וואס האבען צו וויסען געגעבען, אז ערגעץ וויַיט־וויַיט איז פאראן א וועלט, זענען פאראן יודען... און דער וועג מיט די טאפאלען פיהרט אריין פיהרט ארויס, אונזער שטאדט אין דער וועלט אריין און פון דער וועלט ארויס... אורחים אין ביידלעך מיט „בלינדע יתומות", מיט יודען אויף קלעצלעך, מיט וויסטע ענוונות; יודען ארענטליכע מיט שענע בערד; נשרפים מיט כתבים אין די הענד. עס זענען אנגעקומען גרים אין שטעדטיל, יודען מיט גוי'שקע פנימער, אבער גוים מיט יודישע סדורים'לעך; האבען דערצעהלט פון זייערע טאטעס, אז זיי זענען גראפען און געגעראלען, און זיי האבען ליעב געקראגען די יודישע אמונה, צוליעב איהר אלעס אוועקגעווארפען, און האבען זיך גרויסער־הייד געלאזט מל זיין. יודען האבען עפעס אין הארץ פאר זיי מורא געהאט: יודען און דאך נישט קיין יודען...

אין בית־המדרש־געסיל איז היימליך געוועז; מוכר־ספרים'ניקעס מיט ביידלעך זענען אנגעקומען צופאה"ען, מיט פערשידענע ספרים, תחנות'לעך און סדורים'לעך, וואס שמעקען פון ווארשוי, פון בערדיטשעוו און פון „רייסען" אויך. די הדר־יונגלעך האבען פון די פערדס עקען געריסען האהר, געפייניגט די פערדלעך און אויפ'ן וועג ארויסגעפיהרט צו רייטען אויף זיי. די מוכר־ספרים'ניקעס האבען אין בית־

המדרש געוואוינט, הינטער'ן קאסטען שמות, און טיי זיך געקאכט ווען יודען דאווגען. זיי האבען אויף לאנגע טישען די ספרים פערשפרייט, יונגלעך האבען פון די מאמעס טאשען געריסען אויף סדורים'לעך, אויף ספרים'לעך, און וועלכע יודישע מאמע וועט דעם ביסען פון מויל נישט אבשפארען און איהר יונגעל אויף א ספר'ל, אויף א סדור'ל א פאר גראשען נישט געבען?...

זענען אנגעקומען אין שטעדטיל ארײן פערשידענע קראנקע צום רבי'ן צופאהרען: א יוד מיט א דבוק, וואס קרעהט פון איהם א האהן ארויס; א ווייבעל מיט א בויך־קוויטשער; פערשידענע יודען מיט פערשידענע חלאים, יעדער מיט אנ'אנדער פעקעל; און פלוצלונג — גאר איינער, א דין־תורה האבען מיט א געשטארבענעם, וואס לאזט איהם נישט ביי נאכט רוהען, און קומט איהם רופען צום בית־דין של מעלה; דאס גאנצע שטעדטיל קומט זיך צוזאמענצולויפען, הערען דעם טויטען רעדען פון הינטער דעם פארהאנג.

און אויף די אורחים ליגט עפעס א שטויב פערשפרייט, א שטויב פול מיט בעהאלטענע סודות, דער שטויב, וואס ליגט איבער אלטע, הייליגע ספרים, און עס דאכט זיך, אז עס איז ערגעץ וואו פארהאן א יודישע וועלט, א יודיש לעבען, א גרויסער יודישער בית־המדרש און דאס גאנצע יודישע פאלק לעבט אין א גרויסען קאסטען שמות, בעהויכט מיט הייליגען שטויב, און אויף דעם ליגט אויסגעגאסען דאס יודישע הנ'דעל — דאס יודישע היימליכקייט, בענקעניש...

א שענער, העלער טאג. די ווייבער זיצען ארום די שוועלען פאר זייערע טהירען און שטריקען זאקען און מאטלען גלאט אזוי אין דער וועלט ארײן. פון ערגעץ וואו א הויף שווימט אין מארק ארויס דאס קול פון קליינע קינדערלעך, וואס זיצען אין חדר און לערנען די הייליגע תורה, און א יודענע דערמאנט זיך וואס אין דער תחינה שטעהט געשריבען: „אין זכות פון די קליינע, אונשולדיגע קינדערלעך, וואס האבען געטהון די העלזלעך אויסשטרעקען...“ די זון זעהט מען שוין נישט אזוי אין הימעל אן ווי אויף דער ערד, די שטראהלען בלאנדזען אין מארק ארום לאנגווייליג, ווי אונגעבעטענע געסט — און פלוצלונג דערהערט זיך א שופר בלאזען. דאס קול ציטערט אין דער לופט פון שטעדטיל און פערציטערט קליין און גרויס.

זענען די ווײַבער פֿאַר די שוועלען פֿון זייערע הײַזער געזעסען; און דאָרט איינע האָט זיך איהר ווײַס שלײַפֿעל, איהר ראש־חודש־אלול־בלימעל אויפֿגעציערט, זענען פֿוהרען פֿאַר די טהירען אָנגעקומען צופֿאָהרען, און ווײַטע מודהמעס, ווײַטע שוועסטער־קינדער, וואָס זענען ערגעץ אין דער פּרעמד, זענען אָנגעקומען מיט זייערע טיכער און שערעמעס אויף קבר־אָבות, אויפֿצוזוכען זייערע טויטע טאַטעס, זייערע טויטע מאַמעס, אויפֿ'ן אַלטען בית־הקבֿרות.

און דאָס בית־הקבֿרות ליעגט אויסגעשפּרייט אַ גאַנץ יאָהר אויפֿ'ן באַרג, בעהאַלטען איז יעדע מצבֿה הינטער איהר בוים. אַ נשמה הינטער אַ בוים, — און אַלע קוקען זיי אין שטעדטיל אַרונטער. יעדער רבֿ פֿון זײַן דור אין די סבֿיבֿה פֿון זײַנע בעלי־בתּים פֿון זײַן צײַט אויף אַנ'אַנדערן פּונקט פֿון „גוטען אָרט". קום, לאָז מען צעהלען די דורות, די טאַטעס פֿון שטעדטיל! טייל נעמען פֿון די געשטאָרבענע הערען זיך נאָך צווישען די לעבעדיגע. ווער עס האָט זײַן נאָמען איבערגעלאָזט אויף שטיינער און העלצער, ווער אויף אַ געסיל און ווער אויף אַ הויף: „ר' יוחנן'ס", „ר' משה'ס הויף", און נײַ־קאַזמער בויט זיך אויף נײַע הײַזער און עס שטעהען אויף נײַע בעלי־בתּים... שטיל איז אויפֿ'ן בית־עולם. פֿון ערגעץ הינטער אַ מצבֿה, וואָס איז פֿערוואָרפֿען הינטערן פּלויט מיאָנטשעט אַ בייזע קאַץ אַרויס, פֿון ערגעץ וואו שיקט אַ משוגע'נער הונד זײַנע שטאָהלקאַצענע אויגען אַהער. דער שטאָדט־בכור מיט זײַן האַרעם ציגען בעלעקען די מצבֿות, און אַ שטילער, בייזער ווינד קלאַפּט די צווײַגען פֿון די בוימער. דאָרט און דאָ זענען לעבעדיגע פֿערבאָרגען צווישען די מצבֿות און אַ שטיל געוויין געהט אויף פֿון צווישען דעם הויכען, ווילדען גראָז, וועלכער פֿערשרפּייט זײַן בית־הקבֿרות־געשמאַק און מען ווייסט נישט, צי דאָס געוויין קומט פֿון די טויטע אָדער פֿון די לעבעדיגע... דאָרט פֿיהרט אסתּר־חנה — די בית־הקבֿרות־יודענע, די עלטעסטע פֿון דער שטאָדט — אַ ווײַבעל, און ווײַזט אָן איהר וואו איהר פֿאָטערס ביינער רוהען. און דעם חזנ'ס „קוויטשערליך", צווישען איין „אל־מלא־רחמים" און דעם צווייטען, קלאַפּען אָב פֿון די הויכע בוימער די קליינע עפּעלעך, דאָס וואָס קעהר זיך פֿון קהל אָן צו זיי...

און דענסטמאל איז אנגעקומען דער ארץ־ישראל־יוד נאך דעם ארץ־ישראל־געלד, וואס איז געווען אין די פושקעס, וואס האבען געהאנגען אויף די טהירען ביי די מזוזות אין יעדען יודישען הויז, און וואוהין יעדע מאמע האט צו ליכט־צינדען אריינגעלעגט „ליכט־געלד".

ווי א שאטען איז ער אנגעקומען. א הויכער, דארער יוד מיט א בלייך יום־כפור'דיג פנים, און וואס אין זיין הויכען, געקנייטשטען שטערן איז געווען א טיעפער סוד אויסגעגאסען. דער סוד, פאר וואס מיר זענען אזוי לאנג אין גלות... דער סוד ווען משיח וועט קומען... א יוד פון יענע יודען, וואס מיר גלויבען, אז זיי זענען ערגעץ־וואו דא, נאר מיר ווייסען נישט וואו; א יוד פון יענע יודען, וואס דערוועהענדיג זיי, דערמאהנען מיר זיך אן עפעס... א פערבארגען געטריישאפט וועהט אין אונזערע הערצער, און מיר פיהלען זיך, אז מיר געהערען צו וועמען...

אנ'ארץ־ישראל־יוד אין א ווייסען, אטלעסענעם האלאט מיט לאנגע שווארצע פאות. ער זיצט אין בית־המדרש, אין א בעהאלטען ווינקעלע, ארום איהם האבען זיך צוזאמענגעקליבען א פאר אלטע יודען, ר' משה דוד „שמות־יוד", וואס האט אויף זיך גענומען די מצוה די שמות אויפ'ן „גוטען־ארט" מקבר צו זיין. ר' ישעיה וואלף, ר' נטע, די וואס זיצען אויף דער עלטער אין בית־המדרש; אלטע בעלי־בתים פון דער חברה תהילים, משה רבינו'ס לייב־גווארדיע און דוד המלך'ס גוטע פריינד. זיי האבען שוין לאנג אין דער־היים תכריכים אנגעגרייט, מיט זעקלעך ארץ־ישראל־ערד. און די אלטע יודען הארכען אוים וואס דער ארץ־ישראל יוד דערצעהלט פון דער אלטער מאמען.

יודען קוקען אויף איהם. אין די קנייטשען פון זיין קאפאטע האלט זיך ארץ־ישראל־שטויב אויף, דער שטויב וואס וועהט איבער די היילינגע קברים, איבער די מאמע רחל'ס קבר. און דאס האלט אין זיך אויף א שטומען, ליעבען סוד, פון וויט...

פון זיין פעקיל האט ער שטיקלעך קאלך ארויסגענומען, וואס ער אליין האט אבגעקרישעלט פון דעם כותל המערבי: „אליין דארט געווען, מעריב מיט א מנין יודען געדאווענט". יודען נעהמען די קרישקעלעך קאלך אין האנד אריין, טהוען זיך אן די אייזערנע ברילען, און בעטראכטען: שטיקלעך קאלך פון דעם „כותל המערבי", פון בית־המקדש. פון בית־המקדש איז דאס, דאס שטיקעל קאלך, פון

דענסטמאָל נאָך... דעם כהן גדול געזעהן, געזעהן יודען עולי-רגל זיין, קומען אָן מיט קרבנות קיין ירושלים...

פון זיין פעקיל נעהמט ער אַרויס ערד. ערד פון דער מאַמע רחל'ס קבר. דאָרט געוועזען, אויפ'ן וועג קיין אפרת, ווי עס שטעהט אין חומש, וואו יעקב אָבינו האָט אונזער מאַמע רחל'ן בעגראָבען, אויפ'ן וועג קיין בית-לחם, פון קבר האָט ער ערד אַראָבגענומען.

און יודען בעקוקען די ערד פון די אַלטע קברים, פון דער מאַמע רחל'ס קבר, וואָס יעקב אָבינו, אונזער טאַטע יעקב, האָט מיט זיינע אייגענע הענד בעגראָבען...

און אַ שטימע זאָגט אין האַרץ:

ואני, און איך האָב נישט אַזוי געטהון, בבואי מפדן, — און אין מיין טהון קומען פון פדן, מתה עלי רחל — איז דיין מאַמע רחל אויף מיר געשטאָרבען, בארץ כנען — מיינט מען אין ארץ-ישראל, בדרך — אויפ'ן וועג, בעוד כברת ארץ — עס איז נאָך געוועזען אַ תחום-שבת, לבוא אפרתה — אַריינצוקומען קיין אפרת, ואקברה שם: זאָגט רש"י: און דאָך האָב איך זי נישט אַריינגעבראַכט קיין אפרת, אַז איך זאָל זי בעגראָבען אין ארץ-ישראל; ביזטו דאָך בייז אויף מיר; זאָג איך דיר, אַז עס איז געוועזען על פי הדבור: אַז נבוזראדן וועט יודען אין גלות טרייבען, וועט די מאַמע רחל פון קבר אַרויסגעהן, און בעטען פאַר זיי רחמים. אַזוי ווי עס שטעהט אין פסוק: „קול ברמה נשמע" וועט גאָט זי טרייסטען, ווי עס שטעהט אין פסוק: ויש שכר לפעולתך: עס איז דאָ אַ בעלוינונג צו דיין מיה..."

און די אַלטע, תהלים'דיגע בעלי-בתים האָבען זיך פערבענקט... און נישט וואו און נישט ווען האָט אַ טרעהר-טראָפּען אויף דעם ברילען-שייבעל געקאַפּעט...

עס איז געוואָרען פאַרנאַכט. פון אַנ'אַנדער לאַנד האָט אַ קאַלטער ווינד געוועהט אין גאַס. דאָרט און דאָ האָט זיך אַנ'אַלטער בעל-הבית געוויזען אין זיין ווינטער פאַלטאָ; ווינטער שוין געמאַכט, מיט אַנ'אַראָבגעלאָזטען קאָפּ אין בית-המדרש געגאַנגען, מנחה דאַווענען.

שניידער-און שוסטער-געזעלען האָבען אַוועק-געוואָרפען די חולהמועדי-גע שטעקלעך, מיט וועלכע זיי האָבען שפּאַצירט אין די סעדער, אין

די גערטנער, און מיט „שענע מיידלעך“ ליבעס געפיהרט, — און זענען, ווי אלטע, מיט די סדורים אין די הענד אין בית־המדרש געגאנגען, א קאפיטעל תהלים זאגען צווישען מנחה און מעריב. — „ראש חודש אלול“. פון די קליינע געוועלבלעך פאלען ארויס גרויסע פאסען ליכט פון קליינע, רויכערדיגע לעמפלעך און „פערפרומען“ דאס געסיל. דער הימעל אין איין זייט ברענט אין ארויטהעלען גהינום׳דיג פייער: מען ברענט, מען בראט דארט די רשעים, און זייער שטראמענדיג בלוט פאלט אריין אין די פלאקערס פייער און גליהט און פלאקערט. פון דער צווייטער זייט ציהט זיך א רוהיגער, פרומער, ערנסטער וואלקען, — איבערלעגט זיך מיט אן ערנסטער, פרומער מינע, וואס ער טהוט, — גלייך ווי אין איהם וואלטען פערטריקענט געווארען די טרעהרען פון די גוטע מלאכים, וואס וויינען אויף די רשעים׳ס ביזקייט. און ער נעהמט ארום און בעשיצט דאס שטעדטעל, ווי עס וואלט געהייסען: אייך נישט! אין גאס, צווישען די בוימער, איז ליידיג און לעער, עס ווייזט זיך נישט קיין בחור, נישט קיין בתולה, אלטע, פרומע ווייבער רייבען די הענד אן די טהירען פון זייערע געוועלבער, און פערגלייזען זיי אויגען צום הימעל און ענטפערען אב אמן נאכ׳ן קדיש, וואס הערט זיך פון בית־המדרש ארויס... דאס בית־המדרש איז אנגעשטאפט מיט יודען, יונג און אלט. אין גאט׳ס הויז וועהט א ווארימקייט. יודען האבען זיך געגעבען א נעהם צוריק צום רבונו של עולם. א מגיד איז געשטאנען אויף דער בימה און האט יודען מוסר געזאגט, און מיט זיין זינגענדיגען, מגידות׳דיגען קול האט ער יודען אויפגעמישט דעם יחוס, ווער זיי זענען, און וואס זיי זענען, — אז זיי זענען גאט׳ס קינדער, גאט וויל זיי נאר פרובען און ערווארט יעדע מינוט, אז יודען זאלען צו איהם צוריקקעהרען; און האט זיי א משל געגעבען מיט א בן־מלך, וואס האט זיך פערזינדיגט צו זיין טאטען דעם מלך, און האט זיי אויסגעטייטשט א פסוק פון ישעיה: „כה אמר ה׳ — גאט טהוט זיך אזוי זאגען: אי זה ספר כריתות אמכם — וואו איז זיך דער גט, וואס איך האב אייער מוטער געגעבען?“

און יודען האבען זיך געפיהלט קינדער, — פערוואגעלטע קינדער אין גלות — פון זייער טאטען אין הימעל. און נאך דער דרשה האבען זיך יודען געגעבען א נעהם צום „מעריב“.

דערזעלבער וואָכענדיגער „והוא רחום", וואָס דערמאָהנט אָן דעם ווינטער־לאָמפּ, דאָס זעלבע יודעל „ר' אָשר־אַהרון־קל־והומר'ס" הייזעריגער ניגון (ר' אָשר האָט שוין זיין הזקה), נאָר דאָך איז עס נישט דער זעלבער „מעריב". עס לעבט עפּעס צווישען דעם שוואַרצען עולם, וואָס איז בעהאַלטען אין דער האַלב־טונקעלהייט פון בית־המדרש; אַ פערגעסען בענקשאַפט וועהט צווישען עולם, דאָס בענקשאַפט פון פערטריבענע פּרינצען צו זייער פאָטער דעם מלך... אַ גלאַנץ איז געפאַלען, אַ טונקעל־טרויעריגער גלאַנץ, אַ בעהאַלטענער גייסט, וואָס האָט יודען אַ בשותּפות'דיגע נשמה געגעבען. און דער פּראָסטער, וואָכענדיגער „והוא רחום" איז אַנ'אַנדערער געווען, אַנדערע ווערטער גאָר. בורא יום ולילה, גולל אור מפּני חושך וחושך מפּני אור, — אַ נשמה האָט געלעבט צווישען דעם פּראָסטען, וואָכענדיגען עולם, די נשמה פון יודישען כלל, די פּראָסטע, די וואָכענדיגע פון דער חברה תהלים...

דער עולם איז געשטאַנען שמונה־עשרה. אין בית־המדרש איז האַלב־טונקעל, די ליכטלעך פאַר'ן עמוד האַלטען שוין אין צאַנקען, נאָר ערגעץ דאָרט, אין בעהאַלטענע ווינקעלעך, טוקען זיך טראָפּען ליכט אין אַרומיגע ימים פינסטערניש. אַ שטומע שטילקייט איז אַרום איבער די קעפּ געהאַנגען. דער איינציגער טלית צווישען די מענגע שוואַרצע קאַפּאָטעס האָט אויסגעזעהן ווי אַ לעבעדיגער צווישען טויטע שאָטענס: אַנ'עולם פון שוואַרצע שאָטענס בעוועגען זיך אַהין און אַהער, ווי אַ סוד'דיגער ווינד וואָלט אין זיי געבלאָזען און געבויגט זייערע קעפּ אַהין און צוריק, ווי אַ ווינד וואָלט זאַנגען געלעגט... צווישען עולם איז קיין וואָרט, קיין הויך נישט געהערט געוואָרען. דאָ און דאָרט האָט זיך אַ „אוי, טאַטע!" אַרויסגעריסען פון אַנ'אַלטער, פערקרענקטער ברוסט. און דער שטומער עולם שאָטענס, ווי ער וואָלט מסכים געווען אויף דעם קרעכץ, האָט זיך אַהין און אַהער אין אַ בעהאַלטענעם סוד געשאָקעלט. אַ שטומע נשמה, געהילט אין אַ שוואַרץ ליילעך, האָט אין דער־שטיל צווישען עולם מתפּלל געווען, און די תפלה איז אַ שטומע און אַ שוואַרצע געווען...

עס איז שוין נאַכט געוואָרען.

פון די טאפאלען, וואס זענען אויפ'ן „שווארצען וועג" צום בית-עולם צו, זענען די ניגונים פערשטומט געווארען, אפנים די „הויכע דייטשען מיט די לאנגע בייטשען" האבען זיך צו פרי'ה שלאפען געלעגט. און פון דארטען וועהען קאלטע ווינדען. אין געסעל איז טונקעל, אלץ איז אין שווארצע לייליכער געהילט. די לאדען זענען איבער די פענסטער פערמאכט, און פון די לאדען-שפאלטען דרינגען שטראהלען ליכט פון די אנגעצונדענע לעמפעלעך ארויס. יודען זיצען ביי דער ארבייט שוין. עס הערט זיך א קלאפען פון א שוסטער'ס א העמעריל אויפ'ן שוסטער-שטיין, און דאס קלאפען שלאגט אב אין געסעל, ווי עפעס בעקאנטעס, איינגעבארענעס, ווי די גריל אין אייווען... און דערמאהנט דעם עולם אן די לאנגע, פינסטערע ווינטער-נעכט ביי'ם ווערקשטאטיל. אין הארצען קלאפט עס מיט שרעק: „ביי-נאכט".

ארום דער שטאדט און אין דער שטאדט זענען די הייזלעך פערטרונקען אין ימים גרין-בעוואקסענע בוימער פון די שטאדט-סעדער, וואס האבען אין זיך דאס שטעדטעל אריין גענומען און געמאכט עס פאר א גרויסען בלומען-טאפ. די בני-ישראל האבען אין די סעדער גערוהט, דא און דארט האבען פון דעם טונקעלן גרינס פייערלעך ארויסגעשיינט, און א רויך טראגט זיך פון די סעדער: א סעדערין קאכט אב וועטשערע, און די ליכטלעך צווישען די טונקעלע גרעזער האבען מיט א ליעבער, פרומער אימה פער'סוד'עט דאס שטעדטיל, און אין דער-שטיל געצויגען צו זיך. און דא און דארט זענען צווישען די טונקעלע גרעזער ארויסגעפלויגען ברענענדיגע ווערימלעך, ווי פונקען פייער, ווי פערלארענע נשמות...

און גאט'ס וועלט איז געווען ווי א פערליעבטע, צנועה'דיגע כלה, וואס שפאצירט איינע אליין ביי'ם עק וועג, אין געסעל אראב, צו'ם שווארצען וועג צו.

דער טונקעלער, שטילער הימעל האט „קריאת-שמע" געלייענט איבער'ן שטעדטיל: „המפיל שנה על עיני" — טהוט ווארפען א שלאף אויף מיינע אויגען, „ותנומה על עפעפי" — און א דרעמעל אויף מיינע ברעמען...

X.

נאָך יום טוב.

אַריבער די ימים־טובים. דאָס שטעדטיל האָט זיך אָנגעפּאַסט אַ תענית און דערפאַר נאָך דעם געקראָגען אַ שמחת־תורה. אין דערפריה האָט נאָך אָרון ליב שוסטער מיט'ן בלינדען אויג אָנגעטהון זיך פאַר אַ טערק מיט'ן טלית אויפ'ן קאָפּ, געטאַנצט אין שטעדטיל מיט'ן ספר־תורה'לע און געקלאַפּט אין טיש פון בית־המדרש מיט דער פויסט: „אונזער משה רבנו, אונזער...‟ האָט זיך אָבער צוגעריקט די ערשטע נאַכט פון נאָך יום־טוב, אַ ווינטערדיגע השון־נאַכט...

אַ שטומע, געשטאָרבענע נאַכט, — קיין הייזעל, קיין ליכט. קאַלטע ווינדען בלאָזען און רייסען זיך אָהן אַנ'אָנהויב, אָהן אַ סוף. דאָ און דאָרט מאָלט זיך אויס אַ שאָטען פון אַ שטעהענדיגען בוים, וועלכער בעוועגט זיך מיט אַ נאַקעטער צווייג און מאַכט אין דער נאַכט דעם איינדרוק פון אַ גלגול פון אַ געשטאָרבענעם בוים. דער שאָטען פון זיינע פאַנטאַסטישע, נאַקעטע צווייגען שיידט זיך אָב און שרעקט אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט. אַרום און אַרום איז שטום, טויט און שוואַרץ. ווייט אין געסעל אַראָב, דאַכט זיך, געהט פאַמעליך דער שאָטען פון רחל־לאָה, די געשטאָרבענע מאַמע. זי געהט פאַמעליך אין איהרע ווייסע תכריכים און האָרכט זיך איין הינטער דעם לאָדען פון איהר שטוב, צי פייניגט נישט די שטיף־מאַמע איהרע קינדער... דאָ און דאָרט שפּיעלט זיך דער ווינד אָן אַנ'אָבגעריסענעם בלעך, אָן אַ שילד ערגעץ פאַר אַ געוועלביל און קלאַפּט אַהין און אַהער. ערגעץ דאָרט, אין אַ פערלאָזטער רינע, טריפען טראָפּען וואַסער, און די טראָפּען קלאַפּען, בלאָנדזענדיג אין דער רינע... ווייט אין געסעל הערט זיך אַ רעש'ען פון אַ גרויפּען־מילעכיל. די גרויפּען פאַלען אויף דעם רייב־שטיין, און עס קלאָגט זיך, האָט פּרעטענזיעס — ווייסט איין גאָט, אויף וואָס און אויף וועמען...

אין דער טויטער נאַכט הערען זיך איינזאַמע טריט, אָב-

קלאַפּענדיג אָן שטיינער. עס געהט שוין אַ יוד מיט'ן טלית־זעקיל אין בית־המדרש אַריין תהלים זאָגען, און אַ קאַלטער „גוט מאָרגען" קלאָגט אין געסעל. פון אַ הויכען פענסטער דרינגט אַ ליכטעל אַרויס, ווי עס וואָלט אין דער־לופטען געהאַנגען, און אַ שטיל קלאַפּען פון אַ נייה־מאַשין צורייסט די געשטאָרבענע נאַכט: אַ שנייַדער איז אויפגעשטאַנען צו דער אַרבייט. פון אַ הינטער־געסעל הערט זיך אַ וואָגען שפּאַנען, און ווער לויפט דאָס ווייַט אין דער פינסטערער נאַכט אין געסעל...

די נאַכט ליעגט נאָך טויט איבער'ן שטעדטיל, און דאָך הערט זיך שוין דאָס לעבען פון שטעדטיל, פון אונטער דער נאַכט וועקט עס זיך...

גרויער ווערט די נאַכט, און דער טאָג הויבט אָן אַרויסצוקוקען ווי דורך בעהויכטע ברילען. עס שנייַדען זיך אַרויס פון גרויען שטח שאָטענס פון הויכע הילצערנע געביידען, און ווי נייַבעשאַפען נעהמען זיי ערשט אָן אויף זיך פלייש און ביינער... פון די פענסטער ווייַזען זיך „מאָרגען"־ליכטלעך. אַ קאַלטער ווינד בויגט די בוימער אין געסעל, און עס דאַכט זיך, אַז די הילצערנע געביידען לאָזען זיך אויך בויגען נאָכ'ן ווינד... אין מיטען מאַרק שטעהען פויערשע פוהרען געשפּאַנט. יודען לויפען מיט פעקלעך, קאַסטענס, מיט דרענגער און ברעטער. מען פאָהרט אויפ'ן מאַרק אינ'ם צווייטען שטעדטיל אַריין.

פון געסעל קומט אָנצופאָהרען ר' משה פעלצענמאַכער, ער פאָהרט אַרויס מיט די פעלצען־פעלעכלעך, צו וואַשען זיי אין טייַך. דער נאַכט־טוי הויכט נאָך אויף זייַן וואָגען. דער הימעל ווערט גרויער, אין אַ טלית זיך אייַנגעוויקעלט, און האַלט ערשט בייַ „מה טובו". די הייַזלעך שטייַגען און שיידען זיך אָב אַלי'ן בולט'ער פון גרויסען שטח. דאָ און דאָרט פערלעשען זיך שוין די ליכטלעך אין די פענסטער, און ווי זיי וואָלטען פון זיך אַ סוד אַראָבגעוואָרפען, שטעהען זיי, ווי אָנגעקומענע פון אַנ'אַנדערע וועלט, מיט אונטערטעניגקייט: אָט אַזוי זענען מיר, אַזוי ווי איהר זעהט אונז!...

בחורים, בעלי־בתי'ישע קינדער אין וואַרימע פאַלטען, מיט די תפילין־זעקלעך געהען אין בית־המדרש אַריין לערנען. ס'איז שוין גרויסער טאָג, און פון בית־המדרש שייַנען נאָך אַלין אַרויס אָנגעצונדענע ליכט. עס הערט זיך לערנען, דאַוונען, — וואַרים מוז

אינגעווייניג זיין... איבער די דעכער, איבער די פּלויטען ליעגט פערהויכט דער ווייסער מאָרגען־טוי, פריש, קאַלט און שניידט פון דערווייטען — דער ערשטער ווינטער־הויך. פון טייל קוימענס געהט אַרויך אַרויס: אַ יודענע קאָכט שוין דאָס אָנבייסען — דעם יעסעני־דיגען קרויט־באָרשטש מיט קאַרטאָפּליעס, און איבער'ן שטעטיל פערגרויעט זיך אַ קאַלטער תהינה־טאָג...

טיילמאָל האָט זיך די זון פּלוצלונג אין הימעל ענטפּלעקט, ווי פון דער העלער הויט אַרויסגעקראָכען, אַ מינוט האָט מען זיך אין האַרצען געפיהלט, ווי דעם הויב עפּעס אָבגעשפּטר'ט. באַלד אָבער האָט אַ ווינד אין מאַרק געבלאָזען, געהאַפּט דאָס ביסעלע שטויב מיט די פּאָר שטרויען, וואָס די דאָרפס־פוהרען האָבען אין מאַרק איבערגעלאָזט, מיט נאָך שמאָכטעס און לאַכטעס, וואָס דער גוטער יאָהר ווייסט זיי, פון וואַנען זיי האָבען זיך אין מאַרק פערבלאָנדזעט, און דער ווינד האָט מיט זיי אַ טענצעל אין קאָהן געמאַכט. דאָס שדים־טענצעל האָט אין פּנים ווי מיט ריטער פון אַ בעזים געשניטען, און ווי מיט אַ בעזים האָט עס אין האַרץ יעדעס שטיקעל האָפנונג אויסגעקעהרט...

די סוכות שטעהען נאָך פון נעכטען, דער ווינד נעהמט אַ ביסעל סכך אַראָב און טראָגט עס אין מאַרק, און ווי פערשעמט בלייבען זיי שטעהן, די סוכות, בגלוי ראש, גאָרנישט — פיער ליידיגע ווענד, צוזאַמענגעקלאַפּט פון העלצלעך און ברעטלעך, אָהן אַ דאַך, אָהן אַ שטיקעל סכך, צו וואָס? און צו ווען? אַ שען פּנים האָט דאָס!

און די דריי בוימער אין דער יודישער גאַס שטעהען איינגעטונקט אין זייערע אָבגעוועלקטע בלעטער. די בוימער מיט די נאַקעטע צווייגען קוקען שטום און טויט, ברייט און ווייט אין מאַרק אַריין. טיילמאָל זענען זיי, ווי עפּעס מסכים אויף וואָס, שאָקלען צו מיט אַ נאַקעטער צווייג, וואָס האַלט נאָך אַ בלעטעל אויף איהר שפּיץ — אַ זכר פון זומער: אַווי, אַווי, מיינע קינדערלעך!

נעכטען איז שמחת־תורה געווען, און אָן אַלץ האָט מען געהאַט פערגעסען; אַמאָל אין יאָהר פרעהליך זיין — איז מען פרעהליך געווען. האַלב־שכור האָט מען זיך שלאָפען געלעגט, האָט מען

זיך אויפגעהאפט אין דערפריה, האט עס פון די בעטען געהויבען.— איבער יום־טוב האט א יודישער קרעמער דאס ביסעל מעהל פון זעקעל אויפגעגעסען, ביי א יודישען בעל־מלאכה איז דאס העמער־יל מיט דער צוואנג ערגעץ וואו פערפאלען געווארען...

מען איז אין מארק געקומען מיט די שטעקעלעך, מוכן ומזומן א גראשען געלד צו פערדינען. דער ווינד בלאזט. א „בעל־יכול" דרעהט זיך אין מארק ארום, אריינגעקראכען און צולעגט זיך אין זיין שאפען־פעלץ, איינער נאך אין זיין יום־טוב'דיגען, ווידענעם הוט (דער וואכענדיגער איז איהם ערגעץ־וואו איבער יום־טוב פער־פאלען געווארען). יודען דרעהען זיך ארום, קוקען אוים אויף א פוהר ווי אויף משיח'ן. איינער איז אויפ'ן צווייטען ברוגז, פון דערווייטען, פאר גארנישט אין דער וועלט... אויף דער שוועל פון ר' לייביש עפשטיינ'ס געוועלביל שטעהען מעקלערס, פרידרען אין די האלאט־לעך און מאכען דאס געלעכטער פון זיך אליין, זאגען גלייכווערט־לעך, עס הייסט, ווי זיי האבען שוין גארנישט וואס מעהר צו טהון. דער „בעל־יכול" קויפט א רעטעך אין גאס ביי די שטעלען צו'ם מיטאג. יודען קוקען איהם נאך און קרעכצען, טייטען אויף איהם מיט די פינגער, אלע קלערען איצט איין געדאנק: נאר ער אליין וועט היינט מיטאג עסען...

אין געסעל דערהערט זיך א גערודער. דער סטראזשניק שלעפט צוויי לייכטערלעך מיט די שבת־קאלדרעס פאר פאדאטקעס, א יודענע לויפט נאך, בעט זיך,—דער סטראזשניק הערט נישט. יודען ציטערען אין די לייכטע האלאטלעך, און עס קלאפט אין די הערצער: אוי, אוי, דירה־געלד...

קינדער געהען נישט אין חדר אריין. פון אלטען חדר ארוים און אין נייעם נאך נישט אריין, דרעהט מען זיך דערווייל פוכט און פאס ארום, און מען ווארפט זיך דער מאמען אין די אויגען. די מאמעס שילטען, האפט מען א שטיק ברויט אין קעשענע אריין און מען לאזט זיך. אין קצבי'שען געסיל זענען אויסגעשפרייט פעל־צען־פעלכלעך צו טריקענען זיך אויף דער זון. אויף לאנגע זעק איז פערשפרייט ווינטער־אויבס, עפעל, פלוימען, האפט מען העגד פלוי־מען און מען לויפט אין שטאדט־פעלד אראב, וואו די בהמות פי־טערן זיך. א שווערער טוי הויערט אויף אלעם, נאר עס שאדט נישט, מען נעהמט צוזאמען צווייגען, שטענגלעך פון טערקישען־

ווייַן, איבערגעבליעבען סכך און מען מאַכט פייַער, מען בראָט קאַרטאָפעל, מען זעצט זיך אַרום און מען פלעכט לולב־פינגערלעך (אַוועקגעגנב׳עט פון איבערגעבליבענעם לולב). דער רויך פון פייַער געהט אויף און לעגט זיך שוואַרץ איבערן שטעדטיל, קינדער האָבען דאָס שטעדטיל אַייַנגענומען...

מלמדים דרעהען זיך אין מאַרק אַרום, הנפנ׳ען די אָרימע בעלי־בתים. אָנגעגעסענע טאַטעס האָרכען אויס די גוטע רייד און שאָקלען צו מיט׳ן קאָפ.. בחורים קומען אָן צופאָהרען פון דער־פרעמד מיט די קעסטלעך אויף די פלייצעס און נייַע קאַפּאָטעס גע־מאַכט אויף יום־טוב), געהען אין די הייַזער אַרום, שאַפען זיך טעג. מאַמעס בעלייטען זייערע בחורימ׳לעך אויסער דער שטאָדט אַרויס, נאָכשלעפענדיג נאָך זיי די קעסטלעך, שיקען זיי אין דער פרעמד לערנען; קלערען אויף אַ תכלית.

דאָס גאַנצע שטעדטיל האָט פאַר עפּעס מורא. עס ציטערט, ס׳קלערט אויף אַ תכלית...

הינטער דער שטאָדט אַרויס שפּאַצירט אַ יוד אַ שנייַדער מיט אַ לאַנגער, געלער באָרד און פערלאָפענע אויגען מיט אַ הויכען, דאַרען נעזיל. אַ יונג, אָנגעטהון אין אַ נייַעם „סאַק־ראָק" — זייַן זומער־לוין, געהט מיט איהם. דער שנייַדער זאָגט איהם גליקען צו, דער יונג שווייַגט שטיל און דאָרט אויפ׳ן וועג לאָזט זיך שוין איינער מיט אַ פעקעל אויף די פלייצעס ווייַט אין דער וועלט אַרייַן, זו־כענדיג ערגעץ אַ שטיקעל ברויט אין דער־פרעמד, און אַ מאַמע געהט נאָך און בענשט און וויינט...

פאַרנאַכט קומען אָן די פוהרען צו פאָהרען פון מאַרק, מיט פעק, קאַסטענס, דרענגער און ברעטער. פון די געוועלבער דרינגען די לעמפלעך אַרויס, די הימלען זענען בעהמאַרעט, ליעגען געדיכט נאָהענט איבערן שטעדטיל, אַ קאַלטער רעגען קאַפּעט (אַזוי איז שוין אַז עס איז אַ מאַרק, מוז רעגענען) מיט איין מאָס, מיט איין כונה, אָדער גאָר אָהן כונה. די רינשטאָקעס ווערען ברייטער, פולער מיט וואַסער, נעהמען אַ האַלבע גאַס צו. מען קען שוין נישט אַריבער פון איין זייַט גאַס צו דער צווייטער. מען שטעהט אויף די שווע־לען און מען קוקט זיך אַריבער. דאָס וואַסער פון די רינשטאָקען קומט אַרייַן אין די געוועלבלעך, וועלכע ליעגען מיט די שוועלען אין דער ערד אַייַנגעקאָפּעט. יודען שאַרען אַרויס דעם אונגעבעטע־

נעם גאַסט מיט לאָפּעטעס, פּלעדער־ווישען. דורך איין טהיר געהט ער אַרויס, דורך צעהן צוריק אַריין, און גלי׳ט אַרויס שטיקער האָליץ און ברעטלעך פון די געוועלבלעך און שווימט דערמיט אין געסיל. די ווייבער לויפען נאָך: האַפּט, האַלט איין, האַלט איין!

אין געסיל שפּאַציערט אין בית־המדרש אַריין גדליה יודעל׳ס. דער טויט אַליין, אַ יוד אַ סוחאָטניק פון טאַטען און זיידען, הויך ווי אַ יוד, און שמאָל ווי אַ יונגעל, אַזוי אַז מען האָט מורא, אַז דער הויכער גוף זיינער זאָל זיך נישט דורכברעכען. זיין דינער האַלז איז מיט אַ דיקע פאַטשיילע פערבונדען. ער האָרהעלט און קוקט מיט די גרויסע אויפגעריסנע אויגען. דאָס שטעדטיל ווייסט, אַז ער וועט שטאַרבען דעם חודש, דער ערגסטער חודש פאַר סוחאָטניקעס, און זיי קוקען אויף זייער גלייכען, וואָס איז נאָך היינט מיט זיי, און מאָרגען וועט ער שוין געהערען צו דעם סוד, וואָס איז אַזוי בע־האַלטען פון אונז, און וואָס מיר האָבען אַזוי מורא דערפאַר. אין געסיל ווערט שטיל, אַז גדליה יודעל׳ס געהט דורך, מען הויבט אָן אין די הערצער תשובה צו טהון, ווי דער מלאך־המות מיט זיינע ברייטע, שוואַרצע פליגלען וואָלט דורכן געסיל דורכגעפלויגען. יונג־לעך שטעהען און סוד׳ען זיך אין אויער, און ווייזען מיט׳ן פינגער אויף איהם... און דאָס געסיל האָט דרך־ארץ פאַר׳ן טויט...

ביי נאַכט זענען די בעלי־הבית׳טעס געזעסען מיט די שכנות אַרום דעם אייווען, אין וועלכען עס האָט זיך געבראָטען עפּעלעך פאַר די יונגלעך, וואָס לערנען אין חדר ביי־נאַכט. די ווינטער־לאָמפּ האָט זיך אויפ׳ן טיש געברענט, און די ווייבער זענען געזעסען אַרום, די ווינטער־וועש פערריכט און מעשיות דערצעהלט. די יונגע קינדער, וועלכע לערנען אין די דרדקי־חדרים, האָבען די בעהעלפערס שוין פון חדר געבראַכט, און ביז די עלטערע וועלען פון גמרא־חדר קומען און אָנהויבען דאָס גרויסע שפּיעל, זיצען זיי דערווייל ביים קליינעם קינדערשען טישעלע און שפּיעלען „הענגלעך״. אין שטוב איז דער־ווייל נאָך שטיל. דורך די פינסטערע פענסטער קוקט אַריין די פינס־טערע נאַכט. אי, הה׳יסען איז נאַכט — און דאָ זענען מיר אין דער־היים, „ביי דער מאַמען״.

פֿון לאָוויטשער מאַרק איז אויך צוריקגעקומען מיט אירע
פּעק און קאַסטענס מלכה'לע, ר' יחזקאל גאָמבינערס ווײַב. ווי אַנ־
אַלטע בעל־הבית'טע איז זי געפֿאָהרען אויפ'ן מאַרק אײַנקויפֿען דעם
אויסשטײַער פֿאַר לאָה'לען, דער יונגסטער טאָכטער. אַז זי איז גע־
קומען מיט די פּעק און די קאַסטענס, זענען זיך צוזאַמענגעקומען
דאָס גאַנצע הויז־געזינד, די גאַנצע משפּחה, און אַלע נאָהענטע און
ווײַטע בעקאַנטע, שײַנדעל און הינדעלע, און רחל־לאָה מיט די
מוהמעס, בעקוקען די זאַכען, זאָגען מבינות, וויפֿיעל עס קאָסט, און
ווינשעווען דער כּלה. מלכה'לע האָט אויסגעפּאַקט דעם ציט מיט'ן
קאָרט, די טיכער און די געצויגענע לײַלעכער, און פֿון יעדען שטי־
קעל בעזונדער זײַן היסטאָריע דערצעהלט, די טרעפּעניש און די
געשעהעניש, ווי אַזוי און ווי אַרום עס איז געוואָרען געקויפֿט,
און די „שיעור'ן", וואָס האָבען זיך געטראָפֿען ווי די „האָהר" אויפ'ן
קאָפּ. די ווײַבער האָבען יעדע זאַך בעזונדער געטאַפּט, געוואויגען און
געמאָסטען און געגאַנגען טרעפֿען, וויפֿיעל עס קאָסט און קיינמאָל
נישט געקענט טרעפֿען: אָדער אַ ביסעל צו־פֿיעל, אָדער אַ ביסעל
צו־ווינציג. אַלײַן צו פֿערשטעהן, האָבען די ווײַבער, ווי דער שטײַ־
גער איז (אַזוי ווי זיי וואָלטען זיך אָבגערעדט פֿון פֿריהער) פּונקט
קאַפּויר געטראָפֿען, איינע ווי די צווייטע. אַז איינע האָט געזאָגט בוי־
דעם, האָט די צווייטע געמוזט פּונקט טרעפֿען: קעלער. איז דאָרט
אַרויסגעקומען אַ ביסעל מינעס, מיט מײַלעכער־פֿערקרימעניש, נו,
נו... איז געקומען צוגעהן דער קאָלישער ווײַבערשער שנײַדער (אַ
שוואַרצער יונגער־מאַן נאָך דער חתונה, וואָס דאָס וואויל־יונגקײַט
ליעגט איהם נאָך אויפ'ן פּנים אויסגעגאָסען), דער מיט'ן אַכט־קאַנ־
טיגען היטעלע, וואָס לייענט מעשה־ביכלעך, און וואָס אַלע שבת
טאַנצען בײַ איהם יונגען מיט מיידען, און וואָס ער האָט אַ געוואוינהײַט
די ווײַבער צו קיצלען הינטער די אָרימס, אַז ער נעהמט זיי די מאָס,
און וואָס טאַקי איבער דעם האָט ער שוין נישט איינמאָל געקראָגען
אויסגעפּאַטשט פֿון אָרענטליכע בעלי־בתים. ער איז געקומען מיט'ן
בוך, וואָס ער רופֿט עס „זשורנאַל", — אַזאַ מין בוך מיט ווײַבערשע
מענטשעלעך, — און האָט געוויזען, ווי מען טראָגט אין פּאַריז קליידער
מיט שמאָלע אַרבעל און אַרום האַלז אַזעלכע „פֿרענזעלעך", איינס
אויפ'ן צווייטען פֿערוואָרפֿען, און האָט דערצעהלט, ווי מען טראָגט
אין פּאַריז אַזעלכע מיני מאַנספֿערשוינענדיגע קאַפּעטעס מיט באַש־

ליקען פון הינטען. ער ווייסט, זאגט ער, ווי צו ארביטען, ווי מען טראגט אין דער וועלט, נאר דא איז נישטא פאר וועמען. טאקע דערפאר וועט ער באלד נאך פסח פאהרען קיין לאנדאן, אויפ'ן ים, ער האט שוין אין דער־היים א „שיפס־קארטע" ליגען. און דאס אלץ האט ער „געשפראכען" אין אזא מין ניי־מאדנער שפראך, מיט דייטשע ווערטער, פון די ביכער ארויס. „אזא שניידער־יונג איז דאס, קיין יוד וועט שוין פון איהם נישט זיין"...

אין קיך שטעהען אויסגעשטעלט אלע קינדער, יונגלעך און מיידלעך (ערשט צוריקגעקומענע פון חדר, די ליכטלעך ברענען זיך נאך אין די לאמטערנעלעך). אין מיטען צווישען זיי שטעהט רחל־לאה די בעקערין און טיילט פון א גרויסער שירץ ארויס קליינע האנינג־לעקעכלעך, לאנגע פלעצעלעך, געמאכט ווי פייגעלעך, וואס זי האט פאר זיי געבאקען, ווארום, אזוי איז שוין דער מנהג פון לאנג, צו טיילען די קינדער לעקעכלעך, אין דער נאכט, ווען מען גיט אוועק די אויסשטייער צו נייען.

XI.

דריי חופות.

מזל־טוב, מזל־טוב! היינט איז לאה'לעס חתונה.
א שטילע, קלארע טבת־נאכט.

נאך א פאר טעג, ווי דער שניי האט אהן אנ'אויפהער געשאטען אויפ'ן קליינעם שטעדטיל און בעשאטען עס פון קאפ ביז צו די פיס, איז אין א שענעם פארנאכט די לבנה אנגעקומען. זי האט זיך געמאכט א וועג דורך די וואלקענס און האט דאס שטעדטיל ליכטיג געמאכט אזוי, אז די קינדער, וואס זענען אהיים געגאנגען פון חדר מיט די ברענענדיגע לאמטערנעלעך, האבען זיך מיט זיי מעהר נית בענוצט פאר א אילומינאציע, ווי אויף צו בעלייכטען דעם וועג. נאך דער לבנה זענען ארויסגעשוואומען די שטערען, יעדער איינציג־

וויַז, פון די בעהאַלטענע ערטער, וואו זיי ליגען אין זייער רוה, און האָבען זיך אַלאָז געטהון צווישען די גרויסע ריסען פון איין וואָלקען און צווייטען אין די עקען וועלט אַריַין. די שטערען האָבען געשימערט און בעלויכטען די בערג שניי, וועלכע האָבען געהויערט איבער'ן שטעדטיל און אין שטעדטיל, ווי סטאַדעס וויַיסע שעפסען, איינס ביַים צווייטען...

אין שטעדטיל איז היימליך. די געוועלבלעך זענען אָפען, די לעמפלעך שיַינען אַרויס, יונגעלעך האַפען זיך אויף די שליטענס, וועלכע קלימפערען אין גאַס. אין שטעדטיל איז אַ שמחה: דריַי חופות! דער גביר פון שטעדטיל, ר' יחזקאל, מאַכט חתונה זיַין יונגסטע טאָכטער לאָה'לען. ר' יחזקאל'ס פערד־יונג נאָטע פיהרט אונ־טער די חופה יחזקאל'ס קעכין יענטען און דער בלינדער עקיבה גיט איין אַ ספר־תורה'לע. ביַי ר' יחזקאל'ן וועט דער רב אַליין מסדר קדושין זיַין. אַזוי פיעל חסידים, נגידים זענען אָנגעקומען אויף דער חתונה, מיט אַ מוזיק פון סאַמע פידלען, און ר' נח בדחן אויך דאָ, — עס וועט זיַין אַ לעבען!... אויך ביַי נאָטעס חופה וועט זיַין ניט אַבי ווי. נאָטע וועט צודעקען יענטען דעם קאָפ פאַר כל־ישראל. ניט אומזיסט איז שוין אַזאַ מנהג ביַי די אַלטע בעלי־בתים, חתונה צו מאַכען אַ דינסט אין איין טאָג, ווען מען גיט די יונגסטע טאָכטער אויס. און היַינט דער יום־טוב פון אַריַינגעבען דאָס ערשטע מאָל אַ ספר־תורה אין חברה תהלים!

דאָס גאַנצע שטעדטיל איז פול מיט מחותנים און מחותנת'טעס, מען ראַמפעלט אַרום אויף שליטענס, וועלכע קלינגען מיט די גלע־קלעך אין אַלע גאַסען. יונגען האַפען זיך פון הינטען אַרויף, און עס איז אַ ליאַרים און געטומעל. עס בעוויַיזען זיך חסידים אין זיַי־דענע היט, סאַמאַטענע היט, אין שטריַימלעך און ספּאָדקעס, גע־קנייטשט אין דריַיען, טיילען זיך כבודים אין דער גאַס. עס בעוויַיזען זיך יודען אין אויסגעשמירטע שטיוועל מיט איֵיל, אין שבת'דיגע, טוכענע קאַפּאָטעס מיט'ן שניט פון הינטען; מחותנת'טעס מיט בריי־טע שטערענטיכער, מיט האַריך־בערטלעך, מחותנת'טעס מיט הויכע הויבען, מיט שלייפעלעך און זיַידענע ברייטע קליידער, ברוגז'דיגע מוהמעס שטעהען פאַר די טהירען, אָנגעטהון מיט די קייטעלעך, מיט די בראָשקעלעך און וואַרטען אויף דעם שליטען, וואָס מען האָט אַרויסגעשיקט נאָך די חתונה־געסט (אַ ניי־מאָדישער אויפטו), האָטש

זיי האָבען איינינע טריט נאָר אַריבערצוגעהן. מיידלעך, בעלי־בתי׳שע קינדער (אַ פּאָר טאָג נאָך פאַר דער התונה זענען זיי שוין אַרומגעגאַנגען מיט קליינע צעטלעך, וועלכע זיי האָבען זיך געפלאָכטען, כּדי די האָהר זאָלען זיין „געקאַרבט"), זענען אויסגעציערט אין וויַיסע קליידלעך, אין בלויע סטענגעס און מיט ווייסע שיכלעך. אין די הענד האַלטען זיי סאַמעטענע בייטעלעך אויף טאַנץ־געלד. עס געהען צום חתן בחורים אין אַטלעסענע קאַפּאָטעס, אין סאַמעטענע היט, טייל אין משפּחה שטריימלעך, וואָס איז אַ צייכען, אַז דער בחור האַלט ביי אַ שדוך טהון. עס בעוויַיזען זיך יונגלעך אין קאַפּעלעך און מיידלעך מיט אויסגעצוואָגענע קעפּלעך, וואָס געהען מיט די מאַמעס אויף די התונה. די מוזיק הערט זיך שוין אין געסיל. מען טאַנצט, דאָס גאַנצע שטעדטיל קומט אָן אויף איין פּלאַץ און מען טאַנצט אין שניי. יונגען קנעטען קוילען שניי, און גרייטען זיך אָן, ווען מען וועט חתן־כּלה צו דער הופּה פאַר׳ן שול־הויף פיהרען... און די לבנה שטיפּט אויך אַרום, בעגיסט מיט ליכט דעם שניי, וואָס ליעגט ווי אַ וואַרימער דעק איבערן שטעדטיל. ליכטיג, היימליך איז ווי ביי־טאָג. די שטערען ווינקען אַראָב, דער שניי פינקעלט אַרויף, בריליאַנטען פליהען אין אויר אַרום, און די היַיזלעך שטעהען אין די וויַיסע קאָפּקעלעך אויפ׳ן קאָפּ, און שליטענס ראַמפּלען, גלעקלעך קלינגען, רוישען, און יונגען האַפּען זיך אויף פון הינטען אויפ׳ן ברעטיל.

אין גאַס האָט זיך געהערט פידלען שפּילען הסידישע, לאַנגע, אויסגעצויגענע נגונים. ר׳ שלמה לינשעצער׳ס פידעלע וויינט אין דער גאַס, און עס האָט זיך אַוועקגעלאָזט אויף אַ שטייגער. די שטערען אין הימעל, די וויַיסע וועלט אַרום און אַרום שוויַיגט און האָרכט זיך איין. הסידים זינגען זיסע נגונים. פון די פענסטער וויַיזען זיך ליכט און לאָמפּען. אויפ׳ן געסיל ווערט העל, ליכטיג. וויַיבער שטעלען זיך פאַר די טהירען מיט אָנגעצונדענע קיהן־העלצלעך. די פיַיערען צופלאַקערען זיך. מען פיהרט דעם חתן מיט דער כּלה צו דער הופּה פאַר׳ן שול־הויף. עס הויבען אָן געהן הסידים אין שוואַרצע שטריַימלעך — אַ ים שוואַרצע סאַמעטענע היט, אַטלעסענע קאַפּאָטעס. עס שיטען זיך וויַיבער אין בלאַנקענדיגע שטערנטיכער און מיט בריליאַנטען, וואָס זענען איינגעזעצט ווי שטערען. ברייטע, זיַידענע קליידער רוישען. כּפול־שמונה׳דיגע הבדלות פלאַקערען אין די הענד. שוואַרצע סאַמעט טוקט זיך אין זיַידענע, העלע קליידער, ווי שוואַרצע שטראָ־

מען וואַסער אין ווייסען שניי. דער רבי איז אין אַ ווייסען האַלאַט אין מיטען, און די שוואַרצע סביבה איז אַרום איהם. די לאָוויטשער רבי׳צען אין דעם ברייטען שטערנבאַנד טאַנצט פאַר חתן־כלה, שיט ראָזינקעס און מאַנדלען, קליינע הדר־יונגעלעך, מיידעלעך האַפּען די ראָזינקעס, וואָס פאַלען איינע נאָך דער אַנדערער. די שמשים מיט רצועות טרייבען פונאַנדער די קינדער, מאַכען אַ וועג. עס ווייזען זיך חתן־כלה. זיי געהען בייזאַמען. פערדעקענדיג זיך די אויגען מיט די נאָזטיכליך. די מחותנים געהען פון ביידע זייטען. ר׳ יחזקאל אַליין איז אין אַ שטריימעל, אין שיך און זאָקען גלייך מיט׳ן מחותן. די מחותנת׳טעס פיהרען די כלה אונטען אַרום. דאָס אַלץ וואַרפט אַן׳אַריסטאָקראַטישען גלאַנץ, הסידיש און נגידיש. און די פידלען שפּיעלען און די הסידים זינגען מיט און די הבדלות לויכטען מיט...

נאָך דעם ערשטען צוג האָט זיך געוויזען דער צווייטער. נאָטע פיהרט יענטע׳ן אונטער דער הופּה. פון פאָרענט איז געלאָפען אַ יונג און האָט געטראָגען די שוהל־לאַמטערנע מיט די אויסגעשניטענע לייבען און בערען, וואָס יעדער פון זיי האָט זיך געברענט אין אַנ׳אַנדערן קאָליר. עס האָט זיך געהערט יעקעל מיט די אַרומגעבונדענע באַקען׳ס בעמבע: בים־באָם, בים־באָם! עס האָט געהילכט און געקלונגען דאָס געסעל. אַ יונג האָט ערגעץ־וואו דערפּאַקט דעם שטאָדט־גרעגער, וואָס הענגט אויפ׳ן קלאָץ פאַר דער קאָזע, און האָט אָנגעהויבען צו גרעגערן. יודען בעלי־עגלות האָבען אַרויסגענומען די שטולקאַצען פון די וועגען און חתן־כלה בעגלייט. רחל־לאָה די מוהמע האָט זיך מיט אַ מחותן אַ בעל־עגלה ביי די הענד אָנגענומען און האָבען פאַר חתן־כלה געטאַנצט. און די בעמבע קלאַפּט־צו, און די יונגען פייפען־צו, האַפּען קוילען שניי, קנעטען זיי פעסט און לאָזען אין די קעפּ. דער חתן פיהרט די כלה. נאָטע זעהט אויס אין זיין שבת־היטעל, ווי גאָר אַנ׳אָרענטליכער מענש, נאָר די אויגען ווינקען לאָבעסוואַטע פון הינטער דער הופּה אַרויס... די כלה יענטע, אָנגעטהון אין אָסתר׳לס שבת־קליידעלע, וויינט הויך אויפ׳ן קול. דער שטאָדט־רב געהט צווישען די מחותנים, בעלי־עגלות, וואָס זענען אין קאָרטענע האַלאַטלעך, אין אויסגעשמירטע שטיוועל און אין שוואַרצע שבת׳דיגע טיכער־היט. דאָ און דאָרט שפּרינגט אַרויס אַ מחותנת׳טע אין אַ ברייט קלייד מיט באַנדען, און מיט אַ שלייפעלע אויפ׳ן קאָפּ, פערלעגט די הענד אויף די זייטען,

און, אָננעהמענדיג אַ פערזאָרגטען מהותן ביי די באָקעס, טאַנצט זי מיט איהם אויף איין אָרט און זינגט:

און וואָס איך האָב געוואָלט,
האָב איך אויסגעפיהרט.
זאָל איך אַזוי לעבען,
זאָלען מיינע שונאים צופלאַצט ווערען!

און יעקעלס בעמבע מיט די געשוואָלענע באַקען באָמבעלט צו: בים־באָם! בים־באָ

נאָך דעם צווייטען צוג איז אָנגעקומען פון אַ הינטער־געסעל דער דריטער פון דער „חברה־תהלים". די טראָמייטערס האָבען פאָראויס פאַר זיי אַ וועג אויסגעשאַלט אין שטעדטיל. וואָס איז! צי איז משיח אין שטעדטיל געקומען! אויף די פערד רייטען פערשטעלטע יודען. דאָרט רייט אַ טערק מיט אַ טלית אַרומגעבונדען אויפ׳ן קאָפ, אַ מכשפה אין אַ קיטעל רייט אויף אַ בעזעם אין דער הויך, עס קומען אָנצולויפען ווילדע בּרואים און פיהרען דעם שטאָדטס־בכור אין אַ קאַפּאָטע אָנגעטהון. האָלאָוועשקעס אין סמאָלע געטונקט, אין פייער געצונדען און צו׳ם הימעל געוואָרפען. שראָט אָן שטיינער געקלאַפּט, די קנאַקען געהען אין הימעל אויף. צי ווילען זיי יריחו׳ס מויערן איינגעהמען! שוואַרצע מאַסען יודען, ימים שוואַרצע סאַמעטענע היט און קאַפּאָטעס, מיט די קינדער אויף די הענד; מיט נגונים אויף די ליפען, טאַנצען אַרום דעם בלינדען עקיבא, וועלכער האַלט דאָס קליינע ספר־תורה׳לע און האָבּעט דערמיט בלינדערהייט: אונזער ספר־תורה׳לע, אונזער ספר־תורה׳לע! קיין וואַרים לעפעל עסען האָט דער סגי־נהור קיינמאָל ניט געהאַט, אויף אַ שטיין איז ער געשלאָפען, אין די הייזער געגאַנגען, אַ גראָשען צו אַ גראָשען צוגעלעגט, און אויף דער עלטער אַ ספר־תורה׳לע זיך געלאָזט שרייבען, אַ ספר־תורה׳לע, אַ קינד, אַ קדיש נאָך זיך. און יודען, די חברה תהלים האָבּען מיט איהם און זינגען מיט איהם: „אונזער ספר־תורה׳לע, אונזער ספר־תורה׳לע!" מיט גלעקלעך עס בעהאַנגען, מיט אַ העמדעל בעניידט, מיט אַ בלעכענעם כתר׳ל אויף די עץ־החיים׳לעך האָט דאָס ספר־תורה׳לע טויזענד חן: „אונזער ספר־תורה׳לע!" אהרון לייב דער שוסטער האָט די קאַפּאָטע פון זיך אַראָבגעוואָרפען, דעם פעלדשער׳ס קאַפּעלושיל זיך אָנגעטהון, מיט פעדערן עס נאָך בעפוצט, געהאַפּט דאָס ספר־תורה׳לע און אַ טענציל

אין קאַהן דערמיט געמאַכט. דער בלינדער עקיבא פּאַטשט מיט די הענד: זיין קינד, זיין יורש, זיין מצבה נאָך איהם. ער קושט עס. יודען מיט די קינדער אויף די הענד טאַנצען אַרום דעם ספר־תורה׳־לע, קושען עס, האַלזען עס: אונזער ספר־תורה׳לע, אונזער ספר־תורה׳לע! און די גלעקלעך קלינגען מיט, און די פּייערלעך קנאַקען מיט, און די טראָמפּייטען שאַלען מיט, און די יודען מיט געזאַנג, מיט געוואַלדען, טאַנצען צו, שפּרינגען צו, און יונגען קנעטען קוילען שניי, און שיסען צו, און וואַליען צו...

אויף דעם הויף פון דער שוהל, וועלכע איז געווען אַרומ־גערינגעלט מיט אַ נידריגען פּלויט פון שוואַרצע, האַלב־פּערברענטע ברעטער, זענען די דריי הופּות אָנגעקומען. הינטער אַ ווייסען צו־דעק שניי, וועלכער האָט געגרייכט ביז צו׳ם פּלויט, איז די חורבה געלעגען צוגעדעקט. די בעשנייטע חורבה האָט געקוקט מיט איהר ווייסער קאָפּקע אויפ׳ן קאָפּ אין הימעל אַריין; די לבנה האָט זי מיט ליכט בעגאָסען.

ביי דער חורבה האָבען זיך די דריי הופּות אָבגעשטעלט. די נגונים פון די אַלע דריי הופּות האָבען זיך נישט אויסגעמישט, נישט געשטימט אינאיינעם. יעדער ניגון פון יעדער כּלי איז זיך זיין בעזונדערן וועג געגאַנגען, פאַר זיך, און האָט בעזונדער אָבגעקלונגען. און עס האָט זיך געדאַכט, אַז די נגונים האַלטען צווישען זיך מלחמה, איין כּלי מיט דער צווייטער. די איידעלע, הסידי׳שע פידלען, די בעל־עגלה׳שע בעמבע און די בעל־הבית׳ישע טראָמפּייטען האָבען זיך געקריגט, און איינע האָט די צווייטע געוואָלט גובר זיין...

הינטער דער שטאָדט איז די וועלט אַרום און אַרום אין ווייסען געווען בעדעקט. שטיל און רוהיג איז געווען אַרום, ווי אויף אַ גרויסען בית־עולם. אין דער לופטען איז ווייט געהאַנגען אַ נישט־בעשטימטע ווייסע המאַרע, וואָס האָט צוזאַמענגעוועבט הימעל און ערד. די לבנה האָט איינע אַליין אַרומגעשפּאַצירט אין דער ווייסער, שטומער אונענדליכקייט. אויפ׳ן ווייס־בעשנייטען באַרג איז אַליץ נאָך געלעגען אויסגעשפּרייט דער בית־עולם, און צווישען זיינע מצבות, וואָס האָבען קוים פון הינטער דער ווייסער דעק אַרויסגעשטאַרט,

האט די לבנה ארומגעשפאציערט, און וואו נישט וואו און ווען נישט ווען א הויכע מצבה מיט ליכט בעגאסען. הינטער דעם פלויט פון בית־עולם איז דער שווארצער טייך גערונען, דער טייך, וואס מען זאגט ווענען איהם אין שטעדטיל, אז ער רינט פון משה רבנו׳ס שטיין ארויס, און האט זיין וואסער איז א רפואה צו קראנקע אויגען. נאר דער טייך אליין האט זיך נישט געלאזט צודעקען הינטער דער ווייסער צודעק. דא און דארט האבען זיך אין זיין שווארץ וואסער שטיקער שניי געגעגנאיבער דער לבנה גענעצט, וואס האבען אויסגעזעהן ווי ווילדע ברואים, ווי זיי זיצען אויף די אייער... וויים הינטערן בית־עולם האט דער שווארצער טייך, אין געשטאלט פון א שווארצער רינג, אין דער ווייסער אונענדליכקייט זיך פערבלאנדזעט, און מען האט נישט געוואוסט, וואו זיין סוף איז.

איינער אליין, מיט דעם פעקעל אויף דער פלייצע און מיט׳ן שטעקען אין דער האנד, איז דער וואנדלער געגאנגען איבער׳ן וועג, וואס פיהרט פארביי דעם בית־עולם. צווישען די הויכע, ווייס־בעשנייטע טאפאלען, וועלכע האבען אין ליכט פון דער לבנה אויסגעזעהן ווי ווייסע עדות. דא איז אלץ רוהיג און שטיל געווען, געלעבט זיין טויט לעבען. אלט־קאזמער האט פון דערווייטען פערנומען די נגונים פון די פידלען, די צוריסענע טענער פון די געזאנגען און דאס ווייטע שאלענדיגע עכא פון די טראמייטען און פון דער בעמבע. נאר דא האבען זיך די נגונים נישט געקריגט, נישט איינער געוואלט דעם צווייטען גובר זיין. שטיל און רוהיג, ווי פון א בעהאלטענער וועלט, האבען די טענער אהער געבלאנדזעט, און האבען זיך דא אינאיינעם אויסגעמישט, צוזאמענגעקלונגען: יעדער האט געגעבען זיין טאן אין ניגון, די הסידי׳שע פידעל, די בעל־הבת׳ישע טראמייט, די בעל־עגלה׳שע בעמבע, און עס איז איין ניגון געווארען פון איין שטעדטיל...

און דער וואנדלער צוזאמען מיט דעם ניגון האבען זיך אינאיינעם מיט דער שווארצער וואסער־רינגע ערגעץ ווייט אין דער ווייסער אונענדליכקייט פערבלאנדזעט...

ווילנער פארלאג ב. א. קלעצקין

קליין-סטעפן-גאַס 23.

ס'זיינען אַרויס פון דרוק פאָלגנדיקע נייע אויסגאַבן:

1. **קינסטלערישער אלף-בית**

פון קינסטלער ב. צוקערמאַן.

רייכע פראכטפולע אויסגאבע, טייערער פאפיר, אָריגינעלע צייכענונגען אין נאַציאָנאלן סטיל, ערשטע ווערק פון יידישער גראפיק. (געווען אויף דער אויסשטעלונג פון קינסטלער צוקערמאנס בילדער אין ווילנע און פארדינט די פולע אָנערקענונג פון דער פרעסע)

2. **מיינע זכרונות** פון י. ל. פרץ.

שיינע אויסגאבע מיט פיל בילדער און פּאָרטרעטן. גייט ארויס אלס א באזונדערער בוך צום ערשטן מאָל.

3. „**אין פייער**" דראמע אין 3 אקטן פון א. ווייטער.

(מיטן בילד פון מחבר): צווייטע אויפלאגע.

4. „**דער שטומער**" דראמע אין 4 אקטן

פון א. ווייטער.

(מיטן בילד פון מחבר) צווייטע אויפלאגע.

5. „**פאר טאג**" דראמאטישע פּאָעמע אין 3 אַקטן.

פון א. ווייטער.

6. „**די צייט**" שריפטן פון י. ל. פרץ.

צווייטע אויפלאגע (דרוקט זיך).